

UDK 091(497.4):811.163.6

Andrejka Žejn

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU

andrejka.zejn@zrc-sazu.si

JEZIK *POLJANSKEGA ROKOPISA* – JEZIK ROKOPISA NA PREHODU
IZ 18. V 19. STOLETJE

Poljanski rokopis je najverjetneje nastal ob koncu 18. ali v začetku 19. stoletja v kapucin-skem samostanu v Škofji Loki. Zemljepisno se uvršča na področje rovtarske narečne skupine, močno zaznamovane z gorenjskimi narečnimi inovacijami, medtem ko je bila v času njegovega nastanka na tem področju aktualna osrednjeslovenska ali kranjska knjižna različica. Avtor rokopisa ni znan, lahko pa opredelimo naslovnika, namen nastanka besedila in razmerje do znanih predlog, versko-politične razmere v času nastanka in vpliv teh dejavnikov na jezikovno podobo rokopisa. Analiza posameznih glasovnih pojavov pokaže, da je avtor rokopisa upošteval tako protestantsko knjižno tradicijo kot tudi sočasno osrednjeslovensko knjižno različico, značilni pa so tudi številni gorenjsko-rovtarski narečni pojavi, ki za takratno osrednjeslovensko knjižno različico niso bili sprejemljivi.

Ključne besede: neznani rokopisi, Poljanski rokopis, glasovje, narečja, osrednjeslovenska knjižna različica

The *Poljane Manuscript* is believed to have been compiled around 1800 at the Capuchin monastery in Škofja Loka. Geographically, the manuscript belongs to the Rovte dialect group, which was strongly influenced by Upper Carniolan dialect innovations, and at the time of its compilation the Central Slovene standard version was in common use. The manuscript's author is unknown, but the addressee, the purpose of its creation, its relation to known models, the religious and political circumstances, and the influence of these factors on the manuscript's linguistic form can be defined. The analysis of individual phonological features shows that the author took into account both the Reformation-era written tradition and the contemporary Central Slovene standard version; in addition, many Rovte Upper Carniolan dialect features are also present that were not acceptable in the Central Slovene standard version of that time.

Keywords: unknown manuscripts, Poljane Manuscript, phonology, dialects, Central Slovene standard version

0 Uvod

Register slovenskih rokopisov baročne dobe¹ vsebuje tudi rokopis z uredniškim slovenskim naslovom *Poljanski rokopis: Jezusovo življenje v sto postavah* (v prispev-

¹ Dostopen na: <http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss/VIEW/>

ku krajše *Poljanski rokopis*) [NRSS 2011, Ms 023], eno »najbolj presenetljivih najdb, kar si jih je moč misliti pri raziskovanju slovenskih baročnih rokopisov«. (Ogrin 2011: 394) Rokopis je bil leta 2009 odkrit v izropanem župnišču v Poljanah nad Škofjo Loko, danes ga hrani rokopisni oddelek NUK. Obsega 664 strani, začetek in konec sta precej poškodovana, deloma izgubljena, glavnina besedila pa je dobro ohranjena.

Rokopis je nastal v letu 1799 ali kmalu po njem, torej na prehodu iz 18. v 19. stoletje, najverjetneje v kapucinskem samostanu v Škofji Loki.² Vsebinsko in slogovno je delo povezano z eno od monumentalnih baročnih izdaj *Jezusovega življenja* kapucinskega patra Martina Cochemskega, ki je ustvarjal v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja. Gre za baročno asketično-meditativno besedilo o Jezusovem življenju, ki ga vsebinsko lahko razdelimo na dva dela: Jezusovo življenje in delovanje ter obsežnejši Jezusov in Marijin pasijon. Evangelijska poročila o dogajanju vseskozi osvetljujejo in pojasnjujejo pričevanja in razlage iz del cerkvenih očetov in srednjeveških mističnih razodetij (Ogrin 2011: 394–395). *Poljanski rokopis* z drugimi najdbami odpira novo poglavje slovenske literarne zgodovine (Bjelčevič 2013: 117) in ponuja tudi obsežno gradivo za zgodovinskojezikoslovne raziskave.

1 Pričakovana jezikovna variantnost *Poljanskega rokopisa*

Če izhajamo iz kraja najdbe, podatka o času nastanka in prvega vtisa ob branju rokopisa, jezik rokopisa lahko uvrstimo v polje med rovtarsko ali gorenjsko narečno podobo in sočasno osrednjeslovensko ali kranjsko knjižno različico³. Pri analizi in interpretaciji jezikovnih pojavov bodo zato upoštevane značilnosti osrednjeslovenske knjižne različice druge polovice 18. stoletja, kot se je »razmeroma umerjeno« ustalila v Japljevih knjižnih delih, zlasti prevodu *Svetege pisma* (Orožen 1996: 253), na ozadju knjižnojezikovne tradicije od začetkov slovenskega knjižnega jezika in (sodobnej-

² Matija Ogrin (2011) v prispevku Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja navaja še druge rokopise, ki so nastali v istem samostanu v Škofji Loki, ob znamenitem in z več vidikov že obravnavanem *Škofjeloškem pasijonu* še pridige Ferdinanda Ljubljanskega in *Bukve Svete Gertrudis jenoj Mehtildis*. Ko bodo izvedene podrobnejše raziskave jezika tudi novo odkritih rokopisov, bo mogoča podrobnejša medsebojna primerjava njihove jezikovne podobe.

³ V literaturi o zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika je za obdobje od srede 18. stoletja do srede 19. stoletja za knjižne različice, ki so se oblikovali kot posledica zgodnje narečne jezikovne cepitve in stare upravnopolitične delitve v slovenskem jezikovnem prostoru (Orožen 1996: 121), najpogostejša delitev na različico osrednjeslovenskega tipa knjižnega jezika ali osrednjeslovensko knjižno različico (Orožen 1996: 123), osrednjeslovenski knjižni podsestav ali t. i. kranjski deželni jezik ali kranjski knjižni jezik, in sicer kot eden od pokrajinskih knjižnih jezikov (Orel 2009: 7) ali eden od pokrajinskih, deželnih tipov jezika (Orel 2003: 552), ali osrednjeslovenski knjižni jezik (Jesenšek 2015), v opoziciji do prekmurskega (Orožen 1996: 122) oz. vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (Orel 2009: 9, Jesenšek 2015: 13), po Jesenšku (2015: 19) še vzhodnoštajerski knjižni jezik, ki se je začel oblikovati v drugi polovici 18. stoletja. Opredeljeni sta še koroška in vzhodnoštajerska oz. štajerska knjižna različica (Orožen 1996: 122, Orel 2009: 9) ali koroški in prekmurski pokrajinska, deželna tipa jezika (Orel 2003: 552).

ša)⁴ narečna uvrščenost glede na kraj najdbe oz. domnevnega nastanka *Poljanskega rokopisa*.

Že za 16. stoletje je bilo ugotovljeno, da je bil jezik cerkvene književnosti nadnarečen in obenem organski v tem smislu, da se je naslonil na govorni jezik in se s tem še v naslednjih stoletjih izognil razkolu med »visokim«, cerkvenim, in »nizkim«, ljudskim jezikom (Paternu 1986: 60–61), tudi zato, ker so bili vse od začetkov knjižnega jezika avtorji besedil največkrat duhovniki in drugi izobraženci, ki so izhajali iz kmečkega prebivalstva (Eržen 2011: 38). V starejših slovenskih besedilih je t. i. knjižnost torej nastajala in se oblikovala iz narečne, nadnarečne, pa tudi večnarečne jezikovne osnove, določale so jo normativna nedoločnost, neustaljenost in posledično neenotnost rabe jezikovnih sredstev v pisnih besedilih. Še zlasti za nabožna rokopisna besedila 17. in 18. stoletja je pri izhodiščno govornjeni retorski prozi značilna večja prisotnost sočasnih govornjenih glasovnih in oblikovnih prvin. Vendar pa že takrat knjižni (zapisani) in govornjeni (narečni) jezik nista bila strogo ločena, meje med obema so bile veliko bolj odprte in prehodne (Orel 2003: 554, Orel 2009: 4). Jezikovnih prvin avtorji niso nekritično sprejemali v zapisani jezik, ampak so poleg lastnega jezikovnega občutka, znanja in jezikovne zmožnosti upoštevali tudi širši, ob koncu 18. stoletja regionalno omejen občutek prestiža in sprejemljivosti določenih jezikovnih elementov v zapisanem besedilu.

Ta dva pola sta torej le okvir ali izhodišče za obravnavo, saj se moramo pri opazovanju jezika rokopisa zavedati možnosti soobstoja vseh vmesnih varietet⁵ kot specifičnih, ne nujno homogenih in stabilnih množic jezikovnih prvin ali »človeških govornih vzorcev« (glasov, besed, slovničnih značilnosti ipd.), ki jih lahko povežemo s kakšnim zunanjim dejavnikom, npr. geografskim področjem ali družbeno skupino. (Bitenc 2016: 115) Ti zunanji dejavniki nam v primeru *Poljanskega rokopisa* – tako kot v primeru večine rokopisnih besedil – zaradi anonimnosti pisca rokopisa ali pomanjkanja podatkov o njem v določeni meri niso dostopni in nanje lahko le sklepamo.

2 Rovtarska narečja in sočasna osrednjeslovenska knjižna različica

Čeprav *Poljanski rokopis* izvira iz zapuščenega župnišča v Poljanah nad Škofjo Loko, je po vsej verjetnosti nastal v danes od Poljan 13 kilometrov oddaljenem kapucinskem samostanu v Škofji Loki (Ogrin 2011: 395), ki je bil ustanovljen na začetku 18. stoletja. Glede na narečno členitev slovenskega etničnega ozemlja tako Škofja Loka kot Poljane nad Škofjo Loko ležita na področju rovtarske narečne skupine, v ka-

⁴ Čeprav v besedilih starejših obdobjih lahko določamo jezikovne prvine, ki so bile in naj bi bile tudi danes značilne za zemljepisno pogojene varietete, in nam na drugi strani poznavanje sestava krajevnega govora in drugih govornjenih varietet pomaga razmejiti zemljepisno različne vplive (Orel 2009: 19), so se v stoletjih nedvomno tudi v narečjih zgodile spremembe, ki niso dokumentirane.

⁵ Izraz varieteta opredeljujemo po Bitenc (2016), ki ta termin sicer vpeljuje za raziskavo v sodobnem slovenskem jeziku, lahko pa jo apliciramo tudi na sinhrono situacijo v zgodovini slovenskega jezika, saj med varietete jezika lahko uvrstimo tako knjižni jezik kot narečje in tudi vse vmesne stopnje. V slovenski literaturi se v tem pomenu uporablja tudi termin različek (prim. npr. Kenda-Jež 2004 in Orel 2009).

tero spadajo med seboj precej različna tolminsko, cerkljansko, poljansko, črnovrško, horjulsko in škofjeloško narečje. Rovtarska narečja so se oblikovala kot mešanica jezika Slovanov, ki so to območje ob naselitvi v vzhodne Alpe v 6. stoletju zaradi gozdov poselili le redko, ter kasneje priseljenih slovenskih in nemških kolonistov. Ti so se od 11. in zlasti 12. stoletja doseljevali na pobudo takratnih lastnikov freisinških škofov. Glede jezikovnih vplivov je nedvomno pomembna tudi lega rovtarskih narečij med gorenjsko narečno skupino na vzhodu in primorsko na zahodu. Zlasti za škofjeloški govor, ki je zemljepisno bližji gorenjskim narečjem, so značilne marsikatero gorenjske narečne inovacije. (Ramovš 1935: 48–49, 99, Logar 1996: 407)

Slovenski knjižni jezik je imel ob koncu 18. stoletja že več kot dvestoletno tradicijo. Temeljni pisni zgled so postavili sredi 16. stoletja protestanti s svojimi knjigami, zlasti pa s prevodom *Svetega pisma*. Posledica prehoda od zgolj ustnega k pisnemu prenosniku je bilo nujno opuščanje ožje narečnih posebnosti ter zavestno vzpostavljanje nadnarečnosti, zaradi tujejezičnih predlog pa so imeli na jezik na skladenjski, besedotvorni in besedni ravnini pomemben vpliv tudi tuji jeziki, zlasti nemščina (Orel 2003: 551–54). Temelj knjižnega jezika od 16. stoletja dalje je bil načrtno osrednjeslovenski, z narečno dolensko-notranjskim zaznamovanim glasovno-oblikovnim sestavom. Knjižni jezik, ki so ga utemeljili protestanti, je neizogibno določal jezikovno normo še mlajšim katoliškim piscem in prevajalcem tudi v naslednjih stoletjih. V 17. stoletju so k razvoju osrednjeslovenske knjižne različice pomembno prispevali zlasti baročni pridigarji. V tem obdobju je na govorni jezik vplivala predvsem moderna vokalna redukcija, ki se je razmahnila zlasti v središčnem prostoru in naraščala od 17. do 18. stoletja (Orožen 1996: 105). Že od druge polovice 18. stoletja so regionalne tendence v knjižnojezikovnih prizadevanjih vodile v regionalizacijo jezika, ki je dosegla vrhunec ob koncu 18. stoletja (Orel 2003: 554). Od srede 18. do srede 19. stoletja je tako v slovenskem jezikovnem prostoru obstajalo več pokrajinskih knjižnih jezikov oz. jezikovnih različic: najpomembnejši in normativno najbolj izoblikovan je bil kranjski ali osrednjeslovenski knjižni jezik s tradicijo od 16. stoletja, ob kranjskem knjižnem jeziku so se oblikovali tudi koroška glasovno-oblikovna knjižna različica in štajerska različica ter vzhodnoslovenski knjižni podsestav ali jezik (Orožen 1996: 122, Orel 2009: 9). Pisci, izhajajoči iz gorenjske narečne osnove, so od prve polovice 18. stoletja zavestno uveljavljali nov knjižni sestav, rezultat načrtno vodenega prepleta tradicionalno knjižnih in sočasno govornih ali tudi že »poknjiženih« gorenjskih, celo rovtarskih razvojnih jezikovnih prvin na vseh jezikovnih ravninah. (Orožen 1985: 219, Orožen 1996: 253)

3.1 Namen nastanka *Poljanskega rokopisa* in vpliv predlog

Tujejezična predloga rokopisa, katere vpliv lahko pričakujemo zlasti v besedišču in skladnji, je bila ena od izdaj dela *Kristusovo življenje* nemškega kapucinskega avtorja Martina Cochemskega, ki je v času katoliške obnove pisal literaturo z namenom širjenja in poglobljanja vere med preprostimi ljudmi. Slovenska priredba je nastala iz enakih pobud kot nemška predloga, s čimer se uvršča v versko tradicijo katoliške prenovne 17. in 18. stoletja, ki je bila zlasti z baročnimi pridigami in priljubljenimi ljudskimi pobožnostmi izrazito usmerjena k ljudstvu (Orožen 2010: 198).

Slovenska predloga *Poljanskega rokopisa* je bil nedvomno rokopis iz srede 18. stoletja z naslovom *Jeusovo življenje v sto postavah*, od katerega se je ohranila le slaba desetina besedila.⁶ Ob prvotnem pregledu in primerjavi obeh rokopisov so bili ugotovljeni določeni jezikovni odmiki od starejše verzije (npr. *napou* > *napu*; *dol obrnene* > *dolubernene*; *niegou* > *negou*) [Ogrin 2011: 395], na podlagi tekstno-kritične primerjave obeh besedil s pomočjo programskih orodij (prim. Ogrin in Žejn 2016) pa so bile podrobneje določene vrste in funkcija sprememb, ki jih je naredil avtor *Poljanskega rokopisa* pri preoddaji, tj. posredovanju besedila iz enega rokopisa v drugega prek prepisov (prim. Jäger 1998: 39). Te spremembe se v največji meri tičejo zapisa posameznih glasov, le deloma so značilne tudi za glasovje (in posledično oblike), besedje in slog besedila. Kljub nekaterim doslednim, a redkim spremembam v glasovni podobi (najopaznejša in dosledna *tv-*, *sv-* > *t-*, *s-* v zaimkih *tvoj*, *svoj* kot posledica analogije z *moj*, značilna za gorenjska in rovtarska narečja, manj akanja in vsaj deloma monoftongizacija *ie* > *e*, deloma neupoštevanje prekozložne asimilacije, dosledni zapisi *vender* namesto *vonder* in *peku* namesto *poku*) se jezikovna podoba rokopisov bistveno ne razlikuje. Avtor *Poljanskega rokopisa* je namreč večino variant jezikovnih pojavov enkrat spreminjal (npr. spremeni *otou* v *otu* »hotel«), drugič ohranjal (*na otou* zapiše kot *naotou* »ne hotel«) in pogosto spreminjal v obe smeri (npr. *pokanam* v *pokainam* in *Shivlejne* v *shiulene*) ali enkrat spreminjal, drugič ne (enkrat namesto množinske rodniške oblike *Ustem* zapiše *ustam*, medtem ko so v *Poljanskem rokopisu* tudi zapisi *ustem*), kar je kvečjemu le še povečalo jezikovno variantnost. (Ogrin in Žejn 2016: 129–30) Iz primerjave obeh besedil med drugim izhaja ugotovitev, da je avtor *Poljanskega rokopisa* besedilo tudi krajšal in da je imel poleg ohranjene predloge na voljo tudi neki drugi oz. tretji vir,⁷ po katerem je svoje besedilo deloma tudi dopolnjeval (Ogrin in Žejn 2016: 131).

3.2 Verska in politična situacija v času nastanka rokopisa

Za nastanek *Poljanskega rokopisa* je značilno isto izhodišče – približanje vere neposredno ljudem in poglobitev vere, ki je kljub različnim pogledom na verska vprašanja motiviralo že nastanek slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju. Pri Slovencih je bil ob vsakokratni verski »reformaciji« vedno znova aktualen tudi pomen »narodnega« jezika, jezika ljudstva. V jeziku so se soočala verska razhajanja, saj so se vsakokratni verski »reformatorji«, ki so se vedno znova zavzemali za poglobitev vere med ljudstvom, zavedali vloge maternega jezika vernikov pri uveljavljanju svojih verskih nazorov. Tako se je ob prelomih pojavljal svojevrsten paradoks: na eni strani odkrito in ostro nastopanje proti preteklim ali sočasnim verskim nazorom in na

⁶ Ta predloga je bila najdena in je hranjena v Arhivu Republike Slovenije, na omenjeni spletni strani pod Ms 028 (NRSS, 2011 Ms 028).

⁷ Tudi v drugi literaturi (Rebol 1909: 68–69, Lausegger 1990: XVII) so že bile zapisane domneve o obstoju danes neznanega osrednjeslovenskega besedila, ki naj bi služilo kot vir za nekatere od priredb. Te domneve o obstoju vsaj še ene, danes neohranjene predloge, po kateri je nastajal *Poljanski rokopis*, podkrepljuje tudi dejstvo, da je v slovenščini ohranjenih še nekaj besedil, ki so tako kot *Poljanski rokopis* oz. *Jeusovo življenje v sto postavah* priredba baročnega dela *Jeusovo življenje* nemškega kapucina Martina Cochemskega.

drugi strani bodisi odkrito bodisi prikrito zgledovanje pri jeziku in jezikovnih načelih avtorjev, ki so iz tega verskega nazora izhajali.

V času nastanka *Poljanskega rokopisa* se je v jeziku soočilo več verskih nazorov, katerih cilj je bil širitev in poglobitev vere med ljudstvom: v začetkih časovno že zelo oddaljeni, a še prisotni protestantizem z izrednimi in še vedno odmevnimi dosežki v kulturi in jeziku, med drugim s prevodom *Svetega pisma*, nato še vedno aktualna katoliška obnova s tradicijo ljudskih pobožnosti, temelječih zlasti na srednjeveškem mističnem izročilu, iz katerega zajema tudi *Poljanski rokopis*, in najaktualnejši janzenizem v tesni navezavi na versko-politične reforme Marije Terezije in Jožefa II., ki je zavračal srednjeveški mysticizem, a tudi omogočil nov prevod *Svetega pisma*. Na Slovenskem je teološko-racionalistični janzenizem uveljavljal knezoškof Karl Herberstein, čigar prizadevanja so bila usmerjena v bolj razsvetljeno versko življenje, naslonjeno neposredno na *Sveto pismo*. Ostro je nastopal proti ljudskim pobožnostim, ki so izhajala iz srednjeveškega mističnega izročila in ki jih je razvijalo (slovensko) menišstvo (Orožen 1996: 384), in proti protestantizmu (Ambrožič 2011: 15, 20).

K razvoju slovenskega knjižnega jezika in njegove širše družbene vloge je v drugi polovici in ob koncu 18. stoletja poleg verskega pomembno prispeval še en najjezikovni dejavnik, in sicer stremljenje monarhije k še večji gospodarski moči in napredku. Eno od sredstev za doseg tega cilja je bila tudi splošna pismenost (Eržen 2011: 33), zato je bilo v sedemdesetih letih 18. stoletja v Habsburški monarhiji uvedeno obvezno šolstvo s slovenščino kot uvajalnim jezikom.⁸ Čeprav Herberstein ni bil Slovenec, je v skladu z gospodarsko usmeritvijo monarhije in v skladu s svojimi verskoreformatorskimi nazori spodbujal izobrazbo ljudi v »narodnem« jeziku. Skrbel je, da so njegovi duhovniki dobro obvladali slovenski jezik in vernike nagovarjali v njihovem jeziku, za šole je predvidel le učitelje, ki so obvladali slovenski jezik. (Dolinar 1976: 471, 478–79) Verske in gospodarske reforme so omogočile in spodbujale številne nove prevode v slovenščino. Avtor najpomembnejših je bil pod pokroviteljstvom knezoškofa Herbersteina Jurij Japelj, »po pokorščini Cerkve« (Orožen 2010: 198) pripadnik janzenizma, ki je v versko-izobraževalne namene priredil cerkvene pesmi, molitvenik, napisal številne pridige, leta 1979 po uradni predpisanim *Novem katekizmu* (Dolinar 1976: 470) dvojezično priredil t. i. *Veliki katekizem*

⁸ V Škofji Loki je bila leta 1781 ena od treh (še v Novem mestu in Idriji) »glavnih šol« in v Poljanah nad Škofjo Loko ena od 16 ljudskih šol (Gruden 1910: 983).

in v letih 1786–1802 s prevajalsko skupino⁹ poskrbel za nov prevod *Svetega pisma*.¹⁰ Čeprav je Japelj izrecno navajal, da se njegov prevod od Dalmatinovega povsem razlikuje, je bil po raziskavah Japljev glavni zgled, ob močni skladijski naslonitvi na *Vulgato* in ob upoštevanju nekaterih drugih slovenskih prevodov (Čandek, Kastelec, Pohlin), ravno Dalmatinov prevod (Breznik 1928: 78). Japelj je s svojim prevodom *Svetega pisma* in drugimi prevodnimi in avtorskimi deli vplival tudi na jezik še vedno nastajajoče baročne literature.

3.3 Avtor in naslovnik rokopisa

Eden od ključnih podatkov o avtorju *Poljanskega rokopisa* bi bil, kateri so bili njegov primarni jezik ali narečje ter kasnejša jezikovna okolja in s tem jezikovni vplivi. Glede na splošno izobraženost duhovnikov v drugi polovici 18. stoletja lahko trdimo, da je avtor Poljanskega rokopisa bil izobražen in razmeroma jezikovno ozaveščen, nedvomno je tudi bil seznanjen z dotedanjo preteklo (protestantsko in baročno) in sočasno (prevodna in izvirna dela zlasti gorenjskih avtorjev, prvi katoliški prevod *Svetega pisma*) knjižnojezikovno, pa tudi rokopisno produkcijo, odprto pa ostaja vprašanje, koliko je iz njih zajemal ali jih upošteval.¹¹

Z vprašanjem jezikovne izobraženosti oz. receptivne zmožnosti je kot dejavnik jezika rokopisa povezan tudi naslovnik, ki se mu je avtor ne glede na svoj jezikovni izvor z namenom čim širše razumljivosti poskusil približati tudi z izbiro jezikovnih prvin. V zvezi z izobraženostjo naslovnika lahko najprej povzamemo dejstvo, da je bilo ob koncu 18. stoletja, ko je od začetkov uvajanja obveznega šolstva minilo že dobrih dvajset let, med slovenskim prebivalstvom še vedno več kot 90 odstotkov ljudi nepismenih (Vodopivec 2006: 11). Torej sta ob koncu 18. stoletja kot knjižnojezikovna šola za avtorje in poslušalce delovala in učinkovala tako Dalmatinov kot Japljev prevod (Orožen 1996: 253), kar tudi kaže na velik oz. bistven pomen recepcije (knjižnega) jezika v cerkvi.

⁹ Prevajalsko skupino je vodil Jurij Japelj, ki pa je zaradi nesoglasij s sodelavci vse končne jezikovne korekture opravil sam in po svoji volji (Jesenšek 2015: 15). Zato se za ta prevod v literaturi običajno uporablja izraz »Japljev prevod«, čeprav je bil Japelj glavni prevajalec in urednik le v prvi polovici tega prevajalskega projekta.

¹⁰ Japljevo prevajalsko in avtorsko delo in delovanje nista bila ozko versko usmerjena. Prevajal je tudi cesarske odloke in posvetno poezijo in jo tudi sam pisal. Bil je v tesnem stiku z Zoisovim krožkom, preko katerega se je usmeril v narodno prebuditeljstvo, bil je eden od obnoviteljev Academie Operosorum, za tisk je pripravil slovensko slovnico, ki pa zaradi njegove smrti ni izšla, in pripravljaval splošno vseslovensko slovnico. Japelj in tudi Herberstein sta zato opredeljena kot »simpatizerja« reformnega katolicizma, ki sta odklanjala janzenistične dogmatske razlage, vendar se »spogledovala« z janzenističnim »moralnim rigorizmom«. (Vodopivec 2006: 18)

¹¹ Pomen vseh teh dejavnikov za raziskave zlasti starejših obdobij slovenskega (knjižnega) jezika kažejo proučevanja življenjepisov ključnih osebnosti posameznih obdobij razvoja knjižnega jezika (npr. izvor, šolanje, stiki z drugimi izobraženci) in tudi njihovih versko- in svetovnonazorskih ter jezikoslovnih načel (avtorefleksivna razmišljanja, osebna korespondenca, slovnice).

4 Na kratko o pisavi rokopisa

Besedilo je zapisano v bohoričici¹², pisavi, ki so jo uvedli protestanti in jo je na podlagi dotedanje prakse protestantskih piscev in predvsem na podlagi dela oz. sklepev revizijske komisije Dalmatinove *Biblije* (1581) v svoji slovnici *Zimske urice proste* (1584) utemeljil Adam Bohorič. V rabi je bila vse do leta 1848, ko jo je dokončno tudi uradno nadomestila gajica, ki je bila prvič tiskana leta 1838. (Ramovš 1971: 254–56)

Bohoričica *Poljanskega rokopisa* se ne razlikuje bistveno od bohoričice slovenskih protestantov, značilen je nedosleden zapis sičnikov, šumevcev, palatalnih soglasnikov, glasov u in v in v njunih variant ter glasov i in j ter njunih sklopov. Zapisovanje teh glasov je bližje protestantski tradiciji kot načelom zapisovanja v ohranjeni le približno 50 let starejši slovenski predlogi *Poljanskega rokopisa* (Ogrin in Žejn 2016: 129). Za *Poljanski rokopis* je značilen tudi zapis podvojenih soglasnikov v nekaterih tipičnih besedah, npr. zapis v besedi *gorra* »gora«, kot to besedo »zelo pogosto skoro dosledno« zapisuje Trubar in naj bi bilo le »kopija tujega pisanja« (Ramovš 1971: 155–56), enako pa je to besedo zapisoval tudi Jurij Japelj.

5 Glasovje *Poljanskega rokopisa* med sočasno osrednjeslovensko knjižno različico v razmerju do pretekle protestantske tradicije in narečjem

V nadaljevanju bomo poskušali iz obsežnega besedila izluščiti bistvene značilnosti glasovne podobe *Poljanskega rokopisa*.¹³ Določali bomo jezikovne pojave, ki pa se lahko pojavljalo v le eni varianti ali v dveh ali več variantah, vendar pri variiranju ohranjajo pomen in so odvisni tudi od številnih zunajjezikovnih dejavnikov (Bitenc 2016: 29). Pri opredeljevanju medsebojnih razmerij se bomo opirali na dialektološke opise rovtarskih narečij in gorenjskega narečja (gl. Ramovš 1935, Tominec 1964, Stanonik 1977, Ramovš 1995, Logar 1996, Kenda-Jež 2012), jezikovnozgodovinske raziskave (gl. Ramovš 1924, Ramovš 1971), besedje iz del protestantov v *Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (gl. Ahačič, Legan Ravnikar, Merše, Narat, Novak 2011) in druge obravnave protestantskega knjižnega jezika (gl. Rigler 1968) ter analize jezika različnih Japljevih del, od njegovih rokopisnih del (osnutek za pridigo in delni prevod) in pridig do *Velikega katekizma* in prevoda *Svetega pisma* (gl. Škofič 2011, Orel 2011, Orožen 1985, Orožen 1996), in neposredno na Japljeva besedila, zlasti prevod *Svetega pisma*, kot najbolj reprezentativna dela osrednjeslovenskega

¹² Osnova za kritični prepis rokopisa je podrobna preučitev značilnosti bohoričice rokopisa, postavljena so načela prečrkovanja iz bohoričice v gajico, ki zadevajo zlasti šumnike, sičnike, zapis glasov *i* in *j* in sklopov teh glasov, zapis glasov *u*, *v* ter latinskih črke *y*, *y* in *æ*. Poleg zapisa v gajici kritični prepis pomeni še upoštevanje sodobnega pravopisa, zlasti glede velike, male začetnice in postavitve ločil, ter upoštevanje današnjega razumevanja besednih mej. Vsa ta načela so sestavni del kritične izdaje rokopisa.

¹³ Opredeljene jezikovne značilnosti *Poljanskega rokopisa* so v članku ponazorjene s primeri iz kritičnega prepisa, ponazarjalni primeri iz ostale literature in virov so navedeni citatno. Ilustrativnemu primeru običajno sledi zapis besede v današnjem knjižnem jeziku v narekovajih (» «).

knjižnega jezika konca 18. stoletja.

Jezikovne prvine oz. njihove variante na glasovni ravnini lahko v *Poljanskem rokopisu* v razmerju do pretekle knjižne tradicije, sočasne aktualizirane osrednjeslovenske knjižne različice in rovtarsko-gorenjskih narečnih značilnosti razdelimo v pet tipov:

1. Variante jezikovnih pojavov v *Poljanskem rokopisu*, ki so značilne že za preteklo (protestantsko) knjižno tradicijo in so ohranjene tudi v sočasni osrednjeslovenski knjižni različici, kot je značilna za Japljev prevod *Svetega pisma* in *Veliki katekizem*.
2. Variante jezikovnih pojavov, s katerimi avtor *Poljanskega rokopisa* sledi protestantski knjižni tradiciji, vendar pa za sočasno uveljavljeno osrednjeslovensko knjižno različico oz. za Japljev *Veliki katekizem* in prevod *Svetega pisma* niso značilne, lahko pa jih zasledimo v Japljevih rokopisih in nekaterih pridigah.
3. Variante jezikovnih pojavov v *Poljanskem rokopisu*, ki so prav tako značilne že za preteklo (protestantsko) knjižno tradicijo, vendar so jih gorenjski avtorji pri oblikovanju osrednjeslovenske knjižne različice konca 18. in začetka 19. stoletja načeloma, a še vedno nedosledno nadomeščali z gorenjskimi ali rovtarskimi variantami. Posledica je večja ali manjša variantnost.
4. Variante jezikovnih pojavov, ki pomenijo odmik od protestantske tradicije in dosledno upoštevanje ob koncu 18. stoletja aktualne osrednjeslovenske knjižne različice.
5. Variante jezikovnih pojavov, značilne tako za gorenjsko kot tudi rovtarska narečja, ki jih je Japelj kot eden glavnih utemeljiteljev osrednjeslovenske knjižne različice konca 18. stoletja v svojih natisnjenih delih načrtno izločal, medtem ko so še prisotne v njegovih rokopisnih besedilih in deloma tudi v pridigah.

5.1 Variante in nevariete soglasniških pojavov v *Poljanskem rokopisu*, ki so značilne tako za protestantska kot tudi Japljeva knjižna besedila, so: asimilacija *bv > b* na stiku med predpono in osnovo v oblikah glagola obvezati (*obezana* »obvezana«), variantno asimilacije *ss > s* (*sabo* »s sabo«), *zz > z* (*zgrivanim* »z zgrivanim«, »s skesanim«) in dosledno *zs > s* na stiku predpone in podstave (*resekan* »razsekan«), pri protestantih npr. *resvetiti* »razsvetiti« in pri Japlju npr. *fabo* »s sabo«; proteza *v-* pred vzglasnim *u-* (*vučeniki* »učeniki«, *vust* »ust«) in *o-* (*vojstrust* »ostrostr«), protestanti npr. *vusta* »usta« in Japelj *vuzheniki* »vučeniki«; ter pogosta proteza *j-* pred *e* in *i* (ob *jeti* »iti« še *jegral* »igrali«, *jerperge* »prenočišče«), pri protestantih in Japlju npr. v glagolu *jiti* »iti«. V *Poljanskem rokopisu* je izvorno nenaglašeni *o* na koncu besede skoraj dosledno zapisan kot *u*, po dolenjskem odrazu nenaglašenega izglasnega *o* (*perserčnu* »prisrčno«, *očitnu* »očitno«, *dobru* »dobro«, *Galilejsku* »Galilejsko«), le izjemoma *o* (npr. le enkrat zapis variante *vedno* ob siceršnjem *vednu*). Tak zapis, ki izvira iz protestantske knjižne tradicije, so gorenjski pisci, ki so prispevali k oblikovanju kranjske ali osrednjeslovenske knjižne različice konca 18. stoletja, dosledno

prevzeli, tudi Japelj v *Velikem katekizmu* in prevodu *Svetega pisma*.

V *Poljanskem rokopisu* so nekatere variante jezikovnih pojavov omejene na določene besede, za katere so značilne od začetkov knjižnega jezika in se nato še vedno ohranjajo tudi v osrednjeslovenski knjižni različici konca 18. stoletja oz. v Japljevem prevodu *Svetega pisma*, in sicer: dosledna prekozložna asimilacija po šumnosti: *s-š* > *š-š* v oblikah glagola slišati, npr. *šliši* »sliši«,¹⁴ značilna tudi za besedila protestantov, variantno tudi za vsa Japljeva besedila; variantni zapis asimilacije po zvonečnosti pri protestantih in v Japljevem *Svetem pismu* v besedah *nigdar* »nikdar« in *britkust* »bridkost«, v *Poljanskem rokopisu* tudi redkeje varianta *nikdar* in pogosteje *bridkust*; prevladujoči zapis pridevnika *ptuj* »tuj«, ki naj bi jo umetno uvedel Trubar,¹⁵ ob enkratni pojavitvi variante *tuj*, pri Japlju dosledno *ptuj*; prehodni *j* pred *s*, *š*, omejen na oblike besede *plajš* (*plajsh*) (pri Trubarju v *Hišni postili*) in zlasti oblike besede (*v*) *ojster* »oster«:¹⁶ že protestanti so v svojih delih zapisovali tako varianto *ojster* (Dalmatin in Megiser) kot *oster*, tudi Japelj zapisuje *ojfter* v pridigah (Škofic 2011: 272) in npr. *ojfièr* in *plajsh* v prevodu *Svetega pisma*. Med te zapise spada tudi prislov *zabstojn* s še nereduciranim arhaičnim *b*, predpona *nar-*, nastala po rotacizmu, za tvorbo presežnika, varianta zaimka za prvo osebo ednine *jest* »jaz«, nastala po narečnem preglasu.

Pri razvoju skupin *-čsk-* in *-čstvo*, nastalih po onemitvi polglasnika med *č* in *s* in asimilaciji (danes knjižno *-šk-* in *-štvo*), je značilna variantnost tako za *Poljanski rokopis* kot tudi za protestante in Japljev prevodu *Svetega pisma*. Avtor *Poljanskega rokopisa* zapisuje dosledno *-šk-* v besedi *mertvaški* »mrtvaški« in *-štvo* v besedi *uboštvo*, vendar tudi skoraj dosledno *človestvo* »človeštvo« ob le dveh zapisih variante *človeštvo*. Trubar oz. protestantski pisci zapisujejo tako *mrtvački*, *mrtvaški* kot *mrtvaski*, vendar Trubar tudi dosledno *človeski* (Ramovš 1924: 299, 302), prevladujoča oblika tudi pri protestantih je tudi *človestvo*. Japljev v *Svetem pismu* običajno zapisuje *zhlovefhki*, pojavijo pa se tudi zapisi *zhloveftvu*.

5.2 Med jezikovnimi pojavi v *Poljanskem rokopisu*, ki so značilni tudi za protestante in Japljeva rokopisna, ne pa tudi natisnjena besedila, so ostanki druge praslovenske palatalizacije v rodilniku sestavljene deklinacije besed ubog, nag, tak (*ubozig* »ubogig«, *naziga* »nagega«, *taciga* »takega«), ob takih zapisih pa se pojavljajo tudi nepalatalizirane variante *ubogig*, *takiga* in *nagiga*. Variantnost je za te besede značilna že pri protestantih, medtem ko Japelj refleksi druge slovenske palatalizacije le

¹⁴ V predlogi *Jezusovo življenje v sto postavah* se ta prekozložna asimilacija poleg v oblikah glagola slišati pojavlja tudi v oblikah besed sovražnik (*Shourashniki*) in služabnik (*Shlushabnik*), ki jih avtor *Poljanskega rokopisa* zapisuje v neasimilirani varianti (Ogrin in Žejn 2016: 130).

¹⁵ Trubar naj bi varianto *ptuj* ustvaril po analogiji z *tič* – *ptič* in *s* krajevnim imenom *Ptuj*, medtem ko vsa slovenska narečja poznajo le varianto *tuj* (Ramovš 1924: 178–81).

¹⁶ Primernik ostrejši in presežnik najostrejši sta v *Poljanskem rokopisu* dosledno zapisana brez vrtnje-nega *j*.

nedosledno in izjemoma zapisuje v pridigah (Škofic 2011: 272) in v *Svetem pismu* le nepalatalizirane variate.¹⁷

Asimilacija *s-z* v *š-ž* pred prvotno palatalnima *n* in *l* je v *Poljanskem rokopisu* omejena na zapis predloga *ž*, kot položajne variante predloga *z* pred palatalnim *n* v orodniški zvezi z osebnim zaimkom *on* (*ž nim* »z njim«). Ta zapis se pojavlja kot varianta ob pogostejšem zapisu *iz nim*, večkrat pa tudi s podvojenim predlogom (*iz ž nim* »z njim«), kar so »z učenim povzetjem predloga« vpeljali že protestanti (Ramovš 1924: 232, 303). Japelj predloga ne podvaja, v rokopisih zapisuje predlog *iz*, v tiskanih delih pa za predlog *z/s* po tradiciji v bohoričici zapisuje dosledno le *s'* (Orel 2011: 281), brez variante ob nezvenečih soglasnikih.

Poljanski rokopis s protestantsko tradicijo povezuje dosleden zapis *potler* »potem«, ki naj bi nastala po analogiji z dvojnico *sice – sicer* (Ramovš 1924: 294), pri Japlju le *potle* in redkeje *potlej*. Redukcija vzglasnega *h-* v oblikah glagola hoteti (*otli* »hoteli«) je v *Poljanskem rokopisu* in v delih protestantov dosledna in značilna tudi za Japljeva rokopisna besedila, medtem ko je v katekizmu in prevodu *Svetega pisma h* ohranjen (Orel 2011: 281). Za *Poljanski rokopis* značilno asimilacijo *bv > b* na stiku med predpono in osnovo v besedi *obvarovati* (*obari* »obvaruj«) zapisuje tudi Dalmatin, Japelj pa dosledno neasimilirano *obvar-*.

Za izvorno palatalni *n* je v *Poljanskem rokopisu* značilna velika raznolikost, tudi tri variante v isti besedi: *otrditev* (*živlene* »življenje«), razvoj v *jn*, ki je izrazito prevladujoč pri glagolnikih (*usmilejne* »usmiljenje«, *terplejne* »trpljenje«),¹⁸ vendar sporadično značilen tudi za nekatere druge besede (*kojn* »konj«, *cujne* »cunje«), in *nj* (zlasti v odvisnih sklonih zaimkov *on* in *ona* ter oblikah svojilnega zaimka *njegov*, posamezno tudi v nekaterih drugih besedah). Tako stanje v rokopisu lahko interpretiramo kot vpliv že tradicionalne variantnosti, ki izvira vse od protestantov, in kot vpliv narečja (prim. Stanonik 1977: 305). Japelj je v rokopisih zapisoval večinoma *jn*, v pridigah je *otrditev* izvorno palatalnega *n* že redkejša in precej neenotna (Škofic 2011: 272), v katekizmu in *Svetem pismu* pa zapisuje zlasti *n* in ob glagolnikih večinoma *nj* (Orel 2011: 281).

5.3 Pri jezikovnih pojavih, ki jih uvrščamo v tretjo skupino, je v ospredju zlasti variantnost, ki izhaja iz sledenja na eni strani že več kot dvesto let uveljavljeni knjižnojezikovni tradiciji in na drugi strani načrtnemu uveljavljanju gorenjskih in/ali rovtarskih narečnih razvojev v osrednjeslovenski knjižni različici.

Zapis dvoglasnika *ej* je v *Poljanskem rokopisu* omejen na določene besede, skoraj vse imajo tudi varianto z dvoglasnikom *ie* (kar je lahko tudi vpliv koroške knjižne

¹⁷ Vendar Japelj v *Svetem pismu* nekajkrat zapiše varianto *druziga* k drug.

¹⁸ Primerjava zapisa tega glasu glede na starejšo slovensko predlogo je pokazala, da je avtor *Poljanskega rokopisa* v glagolnikih pogosto spreminjal *n* v *jn* (Ogrin in Žejn 2016: 130).

različice) in redkeje tudi z monoftongom *e* za praslovanski naglašeni *ě*, npr. v oblikah samostalnika *leto*: *liet* (približno 32 pojavitev) – *let* (7 pojavitev) – *lejt* (1 pojavitev); v oblikah samostalnika *vera* in glagola *verovati*: *vier*, *vierval* (31 pojavitev) – *veri* (1 pojavitev); v oblikah samostalnika *svet*: *sviet* (150 pojavitev) – *svejt* (6 pojavitev) – *svet* (15 pojavitev).¹⁹ Le posamezno je dvoglasnik *ej* zapisan tudi v nekaterih drugih besedah (npr. *slejčen* »slečen« ob varianti *slečen*, *jejt* in *jesti* »jesti«, *mejnu* in *menu* »menil«, tudi z izvorom iz nosniškega *e*, npr. *deviet* ob prevladujoče *devet* »devet«). Že Trubar je v določenih položajih, in sicer v pomenskorazlikovalni vlogi (Rigler 1968: 32 isl.), ohranjal diftong *ej* namesto nadnarečnega *e*; in čeprav je Japelj dvoglasnik *ej* za naglašeni *ě* načrtno izločal in ga nadomeščal z *e* (Orožen 1996: 314), ga je tako v rokopisnih kot tudi v tiskanih besedilih v določenih besedah ohranjal (v pridigah npr. *lejt* »leto«, *svejt* »svet«) (Škofic 2011: 270), tako kot protestanti načeloma v homonimih, v svojem prevodu *Svetega pisma* pa naj bi ga zapisoval pogosteje kot Dalmatin (Orel 2011: 279).

Eden od opaznejših jezikovnih pojavov, značilen za besedila avtorjev, ki so od prve polovice 18. stoletja v svojih delih utemeljevali osrednjeslovensko knjižno različico, tudi z vpeljevanjem gorenjskih narečnih prvin, je tudi uvajanje glasu *o* namesto dotlej tradicionalno knjižnega oz. notranjsko-dolenjskega *u* za izvorno podaljšani cirkumfleksirani *o*.²⁰ Variantnost med *u* in *o* se je pojavila že v 16. stoletju v prisegah iz Kranja (Orel 2009: 6), pogostejša je zlasti v 17. stoletju in je bila značilna za knjižna besedila še celo do 19. stoletja (Orožen 1996: 315). Tudi v *Poljanskem rokopisu* sta za podaljšani cirkumfleksirani *o* zapisani tako varianta *u* kot *o*. Iz primerov lahko razberemo, da je avtor rokopisa poskušal v oblikah iste besede zapisovati dosledno eno ali drugo varianto, večkrat pa je tudi v isti besedi enkrat zapisan *o*, drugič *u*, pri čemer ena varianta običajno še vedno izrazito prevladuje: npr. izrazito prevladujoče *Bog*, *nadloga*, *noč*, *moč*, proti manjkrat *Bug*, *nadluga*, *nuč*, *muč*, vendar tudi prevladujoče *Gospud* in *kdu* proti *Gospod* in *kdo*. Le ena varianta je npr. značilna za oblike besed *bridkust/britkust* »bridkost«, *zupern* »zoprn«, *rezbojnik* »razbojnik«, *murje* »morje« ter kazalni zaimek za srednji spol *to*, *le-to*. Japelj je sprva dolenjski *u* večinoma ohranjal, v pridigah ter priredbi katekizma in v prevodu *Svetega pisma* pa ga je z nekaj izjemami (*pruti*, *skuži*) in v izglasju (*kaku*, *taku*, *lepu*) nadomeščal z *o* (Orožen 1996: 254–255, Orel 2011: 279). Za *Poljanski rokopis* je variantnost zaradi nadomeščanja glasu *u* z glasom *o* veliko večja kot v Japljevih tiskanih delih.

Za izvorno nenaglašeni *ě* avtor *Poljanskega rokopisa* zapisuje v skladu s protestantsko tradicijo varianto *i* in v skladu s tendencami v sočasni osrednjeslovenski knjižni različici varianto *e*. Varianta *i* je značilna dosledno v besedi *divica* »devica«.

¹⁹ Oblike homonima samostalnika *svet* v pomenih »posvet« in »nasvet« so z le eno izjemo (*sviet* »posvet«) zapisane z monoftongom *e*.

²⁰ Posebnost v *Poljanskem rokopisu* je zapis dvoglasnika v besedi *stou* »sto« (ob variantah *sto* in prevladujoči *stu*), kar je zapisano po starejši slovenski predlogi.

v končnicah *-iga*, *-imu*, kjer je *i* lahko tudi reduciran (*nebeškiga* »nebeškega«, *brumnimu* »pobožnemu«), izjema so sklonske oblike pridevniškega zaimka *ta* (dosledno *tega*, *temu*), in v glagolski priponi glagolov na *-eti* (*vidili* »videli«), medtem ko v drugih besedah izrazito prevladuje *e* (*človek* proti manjkrat *človik*, dosledno *resnica*). Pri tem je opazna velika podobnost z Japljevim zapisovanjem, ki je v svojih natisnjenih delih sicer načrtno izločal *i* za izvorno nenaglašeni *ě* in vpeljeval gorenjski odraz *e*, knjižno tradicionalni *i* pa se vseeno pojavlja v istih besedah kot v *Poljanskem rokopisu*, v *Svetem pismu* npr. poleg *divize* »device« še *nepridniga* »nepridnega« in *vidili* »videli«. Ob običajnem zapisu *zhlovek* »človek« je v *Svetem pismu* le enkrat zapisana tudi varianta *zhlovik*.

5.4 Med značilnostmi glasovja, s katerimi jezik *Poljanskega rokopisa* sledi le uveljavljeni osrednjeslovenski knjižni različici, sta najbolj dosledni in opazni asimilacija *šč > č* (*češen* »češčen«) in disimilacija *čre-*, *žre-* > *če-*, *že-* (*čeda* »čreda«, *čevle* »čevlje«, *čeva* »čreva«, *žebe* »žrebe«), ki sta značilni zlasti za gorenjska in rovtarska narečja, medtem ko je za protestantska besedila nasprotno značilno dosledno zapisovanje variant *šč* ter *čre-* in *žre-*. V *Poljanskem rokopisu* je izvorno palatalni *l* dosledno depalataliziran v *l*, v celem besedilu je le en primer zapisa *lj* oz. *li* (*veselja*), medtem ko so protestanti zapisovali svoje ožje narečne variante (Orel 1996: 255). Otrditev izvorno palatalnega *l* (z izjemo podstave *krajl-*, kar povzema po Dalmatinu) je značilna tudi za vsa Japljeva dela (Škofic 2011: 272).

5.5 Pri jezikovnih razvojih lahko v *Poljanskem rokopisu* prepoznamo tudi številne variante, največkrat skupne rovtarskim narečjem in gorenjskemu narečju, ki jih Japelj v svojo osrednjeslovensko knjižno različico načeloma ni vključeval in se zaradi zemljepisne/narečne omejenosti pri protestantih ne pojavljajo. Nekatero od teh variant so značilne za Japljeve rokopise in v manjši meri tudi za pridige (prim. Orel 2011: 280–81, Škofic 2011: 272), medtem ko jih v natisnjenih delih ni oz. se pojavijo le izjemoma. Dokaj dosledne so številne asimilacije, disimilacije in redukcije: *dv > v* (*doje* »dvoje«, *doru* »dvoru« – Japelj v *Svetem pismu* *dvora*, *kladu* »kladivo«) *zd > z* (*ozravti* »ozdraviti« – Japelj *osdraviti* –, *vzignu* »vzdignil«, Japelj dosledno oblike kot *vsdignil*, z le eno izjemo *Vsigni*), ter *vr > r* (*red* »vred«, vendar tudi zapis *vred*, pri Japlju v *Svetem pismu* le *vred*), *vz > v* (*vbodilu* »vzbudilo«), *st > s* (*Kersnika* »Krstnika« ob pogostejšem zapisu *Kerstnik*, v Japljevem *Svetem pismu* le *Kårftnik*), *bt* oz. *pt* in *ht > ft* (*droftin* »drobtin« – Japelj v *Svetem pismu* *drobtin* –, *noftmi* »nohti«), *tk > hk* (*vhkane* »vtkane«, *prekrahka* »prekratka«, Japelj v *Svetem pismu* le *kratku*), *mk > nk* (*tanki* »tamkaj«, vendar tudi varianti *tamkej* in *tamki*, Japelj v *Svetem pismu* *tamkaj*), *pš > vš* (*všenca* »pšenica«, Japelj rokopisno zapiše *ta nar leuši* »najlepši«, v *Svetem pismu* le *pšhenizo*), *mn > vn* (*spovni* »spomni«, pri Japlju v rokopisih in pridigah npr. *spouni*, v *Svetem pismu* le *fpómnil*), asimilacija *n > m* pred ustniki (*am vzeti* »an vzeti«, »zavzeti se«, variantno tudi *an vzeti*), asimilacija *je > i* oz. *j > i* (*izdariti* »jezditi«), *p > f* (*škrofiti* »škropiti«, Japelj v rokopisih *oskroflen*), *v > b* v besedi *nebesta* »nevesta« ob varianti *nevesta* (Japelj v rokopisih *nebesta*, v *Svetem pismu* *nevesto*),

sekundarni *tj > k* (*treki* »tretji«, *kje* »tja«, pri Japlju v rokopisih in pridigah *treki*, sicer le *trejti*), *l(i)l > ln* (*miselna* »mislila«, v *Svetem pismu* zapis *mišlila*). Za števnike so značilne redukcije *tk > k* (*tavženkrat* »tavžentkrat«, »tisočkrat« ob varianti *tavžentkrat*, kot zapisuje tudi Japelj v *Svetem pismu*) in *td > d* (*pedeset* »petdeset«, vendar tudi *triinpetdeseta*, pri Japlju *petdefet*). Značilna je oblika zaimkov *tvoj* (*toj* »tvoj« – Japelj knjižno *tvoj*) in *svoj* (*soj* »svoj« – Japelj knjižno *fvojih*), verjetno kot (asimilirana) analogična oblika po zaimku *moj* (Ramovš 1924: 144). Le enkrat je v *Poljanskem rokopisu* zapisan ostanek palatalizacije v samostalniški sklanjatvi v mestniku ednine moškega spola (v *roc* »v roki«, ob siceršnjem v *roki*), gorenjsko-rovtarska proteza *g-* je omejena na zaimek za moško osebo *gun* »on«,²¹ najdemo tudi primere metateze (*skraspal* »spraskali«). Pri kratko naglašanih samoglasnikih se nedosledno pojavlja prehod izvorno kratko naglašene *i* v polglasnik (*gled* »glid, sklep«, *neč* »nič« ob enkratnem zapisu *nič* – Japelj v rokopisih *nezh*, v *Svetem pismu* *nizh*, vendar pa običajno *nit* ob enkratnem zapisu *net* »nit«) in vzporedno prehod kratko naglašene *u* v *o* (prevladujoče *vkop* ob varianti *vkup* »skupaj«, dvakrat zapis *kroh* z variantama *kreh* – s polglasniškim izgovorom, šest zapisov – in izrazito prevladujočo *kruh*). Kratki *o* ali a v določenih glasovnih okoljih v zadnjem ali edinem zlogu preideta v *e* ali polglasnik (*mrez* »mraz – prim. besedo *mrez* kot primer za razvoj akutiranega kratkega a v kratki e in nato podaljšani e v črnovškem rovtarskem narečju (Tominec 1964: 12) –, *slab* »slab«, *kraj* »kraj«, *bel* »bolj«, vendar tudi *mraz*, *slab*, *kraj* Japelj v *Svetem pismu* npr. le *mras*, *flab*), zložni *r* je v redkih primerih (ob običajnem *er*) zapisan kot *or* (*zvortana* »zvrtna«, *lotornije* »lotrnije«, »prešustva«).

V *Poljanskem rokopisu* je samoglasniška redukcija močno prisotna, veliko bolj kot pri Japlju, pri katerem bi glede na stopnjo redukcije v sočasnem govoru pričakovali večji izpad kratko naglašanih in nenaglašanih samoglasnikov (Orožen 1996: 255). Verjetno najpogosteje je reducirani končni *-i* (*prav* »pravi« k glagolu *praviti*), kar je značilno tudi za današnje gorenjsko narečje (Škofic 1998: 210), podvrženi pa so ji praktično vsi nenaglašeni samoglasniki, poleg i še zlasti nenaglašeni *u* (*žejlo* »žejalo«, *obenga* »nobenega«, *jezk* »jezik«, *sromaška* »siromaška«, *varvanja* »varovanja«, *trebh* »trebuh«, *pšice* »puščice«). Pogoste so tudi popolne samoglasniške redukcije za *r*, kjer *r* prevzame vlogo samoglasnika in je v *Poljanskem rokopisu* pisan kot *er* s polglasnikom (*dervu* »drevo« – Japelj v *Svetem pismu* zapiše *drevu*, *deržina* »družina«). Skoraj za vsak primer najdemo zapisano tudi varianto brez samoglasniške redukcije (npr. *jezik*, *trebuh*). Poleg že navedenih samoglasniških upadov, v manjši meri značilnih že za protestantska besedila, in redukcij nenaglašanih samoglasnikov so za *Poljanski rokopis* značilni prednaglasno ukanje ali prehod nenaglašene *o* zlasti vzglasnega *o-* > *u-* (npr. *ustali* »ostali« k glagolu *ostati*, vendar izrazito prevladujoči zapis *ostali*, redko *ukol* ob izrazito prevladujočem *okol* »okoli«, *ugrej* ob *ogrelu* k »ogreti«), zelo redko pa tudi vzglasni *u-* prehaja v *o-* (*odrihati* »udrihati« *otrudla* »utrudila«), tudi v izglasju, v končnici se *-u razokroži* v *-o*, kar je značilno za go-

²¹ V ohranjeni predlogi *Poljanskega rokopisa* je v delu besedila, ki je bil pri preoddaji besedila izpuščen, proteza *g-* zapisana tudi v tožilniški obliki pridevniškega zaimka *ona*: *To poshelejne te ie ulejklu na guna, ta Bridkust na ta druga Stran*. (NRRS, 2011, Ms 028, str. 032v)

renjščino že od 16. stoletja (*mo* »mu«); t. i. e-jevsko akanje v nikalnici ne (*na žaluj* »ne žaluj«, *na more* »ne more«, pri Japlju rokopisno tudi še *na*, medtem ko v *Svetem pismu* le *ne/ne-*) oz. nedosledno v predponi *na-* »ne-« (*naprenesane* »neprenesene«, »neznosne« ob *nedovžnu* »nedolžno«), preglas v sklopu *aj > ej*, v nekaterih primerih se nato asimilira v *i* (prevladujoče *tujej* ob redkih zapisih *tukaj* in po prilikovanju *tuki* – pri Japlju v rokopisih in pridigah še *tujej*, v *Svetem pismu* skoraj dosledno, z dvema izjemama, *tukaj* in izrazito prevladujoče *tedej* »tedaj«, prevladujoče *skupi* ob bistveno redkejši varianti *skupej* »skupaj«, *skrevej* »skrivaj«, *čakite* »čakajte«, prednaglasni *i* slabi v *e* ali polglasnik, v rokopisu zapisan z *e* (*lesice*, »lisice«, redkeje tudi pri protestantih in Japlju, *šerok* »širok«), zelo pogosto je pred- in ponaglasno akanje (*o > a*) (*damisli* »domisli«, zamisli«, *popolnama* »popolnoma«, *po voda* »po vodo«, *lakata* »lakota«, *odgovoriš* »odgovoriš«, *ponižnostjo* »ponižnostjo«), deloma značilno že za protestante, vendar ne v končnicah (npr. *popolnama* pri Trubarju v *Cerkovno ordnigi* in prevodih iz *Svetega pisma*, podobno pri Trubarju *lakata* v *Katekizmu* in svetopisemskih prevodih) in le izjemoma za Japljeva *Veliki katekizem* in *Sveto pismo*; slabitev *e* in *a* v položaju pred *v*: *ev*, *av > ov* (*imov* »imel«, *povedov* »povedal«, *delovc* »delavec«, *sramovv* »sramoval«) in asimilacija *ov/ev/iv > u* (*deluc* »delavec«, *dnarju* »denarjev«, *poplaču* »poplačal«, *terpu* »terpel«, *kupu* »kupil«, *a > o* ob *k* (*koker* »kakor«, Japelj v *Svetem pismu* *kakor*) ter *o > polglasnik* v vezniku *ko > ke* (varianta *ke* prevladuje ob varianti *ko*); polglasnik v zadnjem ali edinem zlogu položajno za v preide v *o* (*von* »ven«, *vos* »ves«), vendar ob pogostejših variantah *vun* (po protestantski tradiciji) in gorenjski *ven*, *ves*, kar Japelj v *Svetem pismu* dosledno zapisuje *vùn*, *vùfs* in s krativcem nad samoglasnikom zaznamuje polglasniški izgovor.

6 Sklep

V besedilu lahko opazujemo različne variante jezikovnih pojavov, ki jih lahko uvrstimo v preteklo knjižno tradicijo, aktualno osrednjeslovensko ali kranjsko različico knjižne »norme« in govorjeni jezik ali narečje. Čeprav lahko pri analizi glasovne podobe *Poljanskega rokopisa* precejšnje variantnost opazujemo že pri soglasnikih, so zlasti samoglasniški razvoji zaznamovani s številnimi variantami. Tudi Japelj se je pri prevodu *Svetega pisma* tako kot avtor *Poljanskega rokopisa* jezikovno zgledoval po knjižnem jeziku, kot so ga v svojih delih utemeljili protestanti. V *Poljanskem rokopisu* pa najdemo tudi zapise variant iz protestantske knjižne tradicije, ki se razlikujejo od Japljevega zapisa v *Svetem pismu* (prim. poglavje 5.2). Avtor *Poljanskega rokopisa* je dosledno zapisoval gorenjske narečne pojave, ki so jih v osrednjeslovensko knjižno različico vključevali gorenjski pisci 18. stoletja in ki so značilni tudi za Japljev prevod *Svetega pisma*. Pomenljivo je tudi, da določene variante, ki so jih v knjižnem jeziku utemeljili protestanti, tako avtor *Poljanskega rokopisa* kot tudi Japelj, ki jih je sicer skušal dosledno nadomeščati z gorenjskimi, večkrat zapisujeta v istih besedah (npr. odrazi naglašene in nenaglašene *ě*, podaljšane cirkumflektirane *o*), kar tudi kaže na večjo avtorjevo upoštevanje sočasne osrednjeslovenske (kranjske) knjižne različice, ki je vplivala tudi na rokopisna besedila.

Glede na številne variante v jeziku rokopisa, ki so obenem sestavina narečnega koda, in glede na variante, s katerimi se besedilo nedvomno zgleduje po tedanji osrednjeslovenski knjižni različici, lahko sklepamo, da je pisec rokopisa moral tudi sam jezikovno izhajati iz gorenjsko-rovtarskega območja. Vsekakor se jezik rokopisa najbolj približa takratni osrednjeslovenski knjižni različici, vsebuje pa precej variant, značilnih ali sprejemljivih le za takratna rokopisna besedila. Precejšnjo prisotnost gorenjskih in/ali rovtarskih jezikovnih variant, ki za Japlja v sočasni osrednjeslovenski knjižni različici niso bile sprejemljive, lahko povežemo tudi z namenom nastanka rokopisa in z naslovnikom besedila. Avtorja *Poljanskega rokopisa* je hotel vernikom (kapucinom) ponuditi meditativno-pripovedno besedilo, ob katerem bi poglobljali svojo vero, pri tem najverjetneje njegov cilj ni bil, da bi svojega naslovnika tudi jezikovno izobrazil. Pri presojanju tega namena je pomembno tudi dejstvo, da je takratna cerkvena oblast nastopala odločno proti literaturi s srednjeveškimi mističnimi vsebinami, in zato besedilo, kot je *Poljanski rokopis*, niti ni imelo možnosti, da bi reflektirano usmerjalo jezikovni razvoj in tudi jezikovno izobraževalo poslušalca – vernika, kot ga je lahko in ga je hotela razsvetljenska racionalistična janzenistična literarna produkcija.

Sklenemo lahko, da je *Poljanski rokopis* v jezikovnem smislu nedvomno otrok svojega časa, varieteta med narečjem in takratno regionalno zamejeno knjižno različico, kamor lahko kljub nekaterim razlikam v jezikovni podobi uvrstimo tudi znano predlogo *Poljanskega rokopisa*. Njuna jezikovna podoba ni homogena, zaznamuje jo zlasti variantnost, vseeno pa dovolj stabilna in določljiva.

VIRI IN LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Matjaž AMBROŽIČ, 2011: Cerkevne razmere v Japljevem času. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 9–30.
- Maja BITENC, 2016: *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: ZIFF.
- Aleksander BJELČEVIČ, 2013: Starejša slovenska književnost v literarni vedi po letu 1990. *Slavistična revija* 61/1. 117–33.
- Anton BREZNIK, 1928: Japljev prevod Svetega pisma. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7/1–4. 77–106.
- France DOLINAR, 1976: Pastoralna dejavnost ljubljanskega škofa Karla Janeza Herbersteina. *Bogoslovni vestnik* 36/4. 462–82.
- Andreja ERŽEN, 2011: Jezikovne razmere v Japljevem času. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 31–40.
- Josip GRUDEN, 1910: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Celovec: MD.

- Jurij JAPELJ, Blaž KUMERDEJ, 1800–1804: *Svetu pismu noviga testamenta, id est: Biblia sacra novi testamenti ... Splet*.
- Gerhard JÄGER, 1997: *Uvod v klasično filologijo*. Ljubljana: ŠOU – Študentska založba.
- Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Maribor: FF (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 110).
- Karmen KENDA-JEŽ, 2004: Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ur. E. Kržišnik. Ljubljana: FF. 263–76.
- , 2011: *Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgladu besedišča in glasoslovja: Doktorska disertacija*. Ljubljana: UL.
- Herta LAUSEGGER, 1990: Koroško bukovništvo in Drabosnjakov *Marijin pasijon*. Andrej Šuster, *Marijin pasijon 1811*, ur. H. Lausegger. Celovec: MD (Zbrana bukovniška besedila, 1). VII–XVIII.
- Tine LOGAR, 1996: *Dialektološke in zgodovinske razprave*. Ur. K. Kenda-Jež. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- NRSS, 2011. *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*. Ur. M. Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU, IJS. <http://ezb.ijs.si/nrss/>
- Matija OGRIN, 2011: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija* 59/4. 385–99.
- Matija OGRIN, Andrejka ŽEJN, 2016: Strojno podprta kolacija slovenskih rokopisnih besedil: Variantna mesta v luči računalniških algoritmov in vizualizacij. *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, 29. september–1. oktober 2016*. Ur. T. Erjavec, D. Fišer. Ljubljana: ZIFF. 125–32.
- Irena OREL, 2003: Slovenski pisni jezik nekdanj in danes – med izročilom in govorom. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ur. A. Vidovič-Muha. Ljubljana: FF. 551–62.
- , 2009: Starejša besedila kot vir za preučevanje zemljepisnih jezikovnih različkov. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. V. Smole. Ljubljana: ZIFF. 3–22.
- , 2011: Izrazna raznolikost v Japljevih besedilih med izreko in normo. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 275–88.
- Martina OROŽEN, 1985: Smernice knjižnega jezikovnega razvoja od Jurija Dalmatina do Jurija Japlja (1584–1784). *Jezik in slovstvo* 30/7–8. 217–23.
- , 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: FF.
- , 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: FF, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. (Mednarodna knjižna zbirka Zora).
- Boris PATERNU, 1986: Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Pogorelec s sodelovanjem Jožeta Koruze. Ljubljana: FF. 53–74.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika 2: Konzonantizem*. Lju-

- bljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika 7: Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1995: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- , 1971: *Zbrano delo: Prva knjiga*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik, SAZU, Razred za filološke in literarne vede.
- Frančišek REBOL, 1909: Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. *Čas* 3/1–2. 64–74.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Marija STANONIK, 1977: Govor Žirovske kotline in njenega obrobja. *Slavistična revija* 25/2–3. 293–309.
- Jožica ŠKOFIC, 1998: Vatroslav Oblak o Skalarjevem rokopisu. *Vatroslav Oblak*. Ur. A. Šivic-Dular. Ljubljana: FF. 205–15.
- , 2011: Odsev gorenjščine v Japljevih delih. *Japljev zbornik*. Ur. M. Humar. Ljubljana, Kamnik: Občina, Založba ZRC SAZU. 267–74.
- Ivan TOMINEC, 1964: *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: SAZU.
- Peter VODOPIVEC, 2006: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan.

SUMMARY

With regard to the extensive text editorially titled “The Poljane Manuscript”, it can be concluded that it was compiled around 1800 at the Capuchin monastery in Škofja Loka. The dialect used in Škofja Loka and the surrounding area is part of the Rovte dialect group, which comes into contact with the Upper Carniolan dialect in the west and is thus strongly influenced by Upper Carniolan dialect features. At the time the manuscript was compiled, central Slovene territory used the Upper Carniolan standard Slovene—which, among other things, developed based on the tradition of the Reformation-era standard language—alongside three other standard Slovene languages or versions of standard Slovene elsewhere that were influenced by other dialects.

The author of the Poljane Manuscript is unknown and therefore his linguistic origin, educational background, and awareness can only be assumed. However, one of the templates on which the scribe based the manuscript is known, and the analyses to date show that—with certain exceptions—there are no major differences in the linguistic form of the two manuscripts. The purpose of the Poljane Manuscript is related to the aim of the original German text compiled during the Counter-Reformation: to spread and strengthen the faith among people. At the end of the 18th century, rationalism-oriented Jansenists strictly rejected any literature that was based on medieval mysticism (which was also in line with the religious and political reforms), while seeing to the religious and linguistic education of priests, and supporting the introduction of compulsory education with Slovene as an introductory language. The religious “reformists” renewed awareness of the importance of language and linguistic education for spreading and strengthening the faith led to the new translation of the Bible, i.e., Jurij Japelj’s translation.

Despite official claims that it deviated from Jurij Dalmatin's translation, it was modeled on it considerably, while also influencing the emerging literature, including the Poljane Manuscript. Because the introduction of compulsory education at the end of the 18th century had not yet had any considerable influence on people's literacy, church remained the main source of standard language for addressees of the Poljane Manuscript.

The numerous phonological features of the Poljane Manuscript that range between the Reformation-era and contemporary Upper Carniolan standard (as manifested in Japelj's translations of the Large Catechism and the Bible) language traditions and various dialect developments, they can be generally divided into five types: (1) Features typical of both the Reformation-era standard language and the contemporary Upper Carniolan standard Slovene; (2) Features in which the manuscript's author prioritized the Reformation-era tradition over the Upper Carniolan authors; (3) Most cases display Japelj's introduction of Upper Carniolan innovations, but the Reformation-era tradition is preserved to some extent; (4) In features that were most representative of the Upper Carniolan standard Slovene, the author consistently took his contemporaries into account; (5) Extensive use of dialect characteristics that were no longer acceptable in the Upper Carniolan standard Slovene of the time. Based on the numerous Rovte Upper Carniolan dialect features in the phonology, it can be concluded that the manuscript's author also came from this linguistic area.

The language or phonology of the Poljane Manuscript is primarily characterized by numerous variants that can be interpreted as the result of the emergence of several linguistic codes and as a combination of all the factors that shaped the manuscript's language: the manuscript's purpose, which emphasized the religious and spiritual (rather than linguistic) education of the target audience, which was still relatively uneducated linguistically, and the unfavorable attitude of the church authorities to these types of texts. In terms of language, the Poljane Manuscript is a product of its time and it represents an intermediate variety between a dialect and the contemporary Upper Carniolan standard Slovene.

UDK 821.163.4(497.16).09"1918/1941"

Danijela Radojević

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica

danijela-ristic@t-com.me

O UPOTREBI PREZENTA U CRNOGORSKOJ MEĐURATNOJ PRIPOVJEDAČKOJ PROZI

U radu se analiziraju značenja i funkcije prezenta na primjerima iz jezika crnogorske međuratne pripovjedačke proze i istovremeno određuje frekventnost upotrebe ovog vremenskog glagolskog oblika na izučavanom korpusu. Uz poštovanje teorijsko-metodoloških postavki indikativa i relativa, utemeljenih u tradicionalnoj sintaksičkoj literaturi, koristeći novije metodološke pristupe, sagledava se distinkcija prezentskih radnji uzimajući u obzir i kriterijum referencijalnost/nereferencijalnost glagolske radnje. Posebna pažnja je posvećena vremenskom i modalnom transponovanju prezenta, a pojedini primjeri upotrebe ovog glagolskog vremena sagledavaju se i sa aspekta njihove stilske markiranosti.

Ključne riječi: prezent, crnogorska međuratna pripovjedačke proza, indikativ, relativ, modalna upotreba, referencijalnost/nereferencijalnost, vremensko transponovanje

The paper analyzes the meaning and functions of the use of present tense on the examples from Montenegrin interwar narrative prose, while also specifying the frequency of use of this tense in the examined corpus. Taking into account the theoretical and methodological principles of the indicative and relative present established in the traditional syntactic literature, as well as more recent methodological approaches, the author examines the distinction between present actions. She also considers the criteria of referentiality/non-referentiality. Special attention is paid to tense and modal transpositions of the present tense. Individual examples of use of this tense are also examined from the point of view of their stylistic markedness.

Keywords: present tense, Montenegrin interwar narrative prose, indicative present, relative present, modal use, referentiality/non-referentiality, tense transposition

0 Uvod

Prezent je vremenski glagolski oblik koji u savremenom jeziku ima najširi domen upotrebe, a pored toga veoma je sklon vremenskom transponovanju¹ (Piper, Antonić i dr. 2005: 352, 376). Pri analizi raznovrsnih značenjskih kategorija prezenta na jezičkom materijalu pripovjedačke proze Nikole Lopičića, Milovana Đilasa, Mihaila

¹ Pod transpozicijom glagolskih oblika podrazumijeva se upotreba oblika jednoga značenja u funkciji iskazivanja drugog značenja u skladu sa odgovarajućim kontekstom (Tanasić 1996: 147).

Lalića i Dušana Đurovića – četiri reprezentativna predstavnika ove prozne forme² u periodu između dva svjetska rata u Crnoj Gori,³ dotakli smo se i sintaksostilemske vrijednosti ovog glagolskog oblika.

Iako je primarno vremenski glagolski oblik koji služi za iskazivanje sadašnjih radnji, usljed čestih mogućnosti vremenske relativne upotrebe, te vremenskog transponovanja, veoma je frekventan i van okvira svoje primarne upotrebe i koristi se za iskazivanje radnji koje se odnose na prošlost i onih koje pripadaju budućnosti.

U novije vrijeme prilikom opisa funkcionisanja vremenskih glagolskih sistema uvodi se više relevantnih momenata, u skladu sa tim, pored odnosa momenta vršenja radnje prema momentu govora, uspostavlja se i odnos momenta vršenja radnje prema tzv. momentu referencije,⁴ te se radnja određuje i kao referencijalna ili nereferencijalna.⁵ Prilikom analize prezenta u ovom radu uzimali smo u obzir i to određenje, imajući u vidu da je prezentu podjednako dostupno iskazivanje i referencijalne i nereferencijalne radnje.

1 Prezent sa značenjem sadašnjosti (indikativ/apsolutiv)

Razlikovanje apsolutne i relativne upotrebe glagolskih vremena u zavisnosti od odnosa dviju tačaka u vremenu (*tempus dicendi* i *tempus agendi*) ima dugu istoriju u

² Uzimajući u obzir terminološka određenja koja prate tipologiju proze, pod pripovjedačkom prozom istaknutom u naslovu rada podrazumijevaju se dvije prozne forme tvorene po istim ili sličnim obrascima, a različite u pogledu dužine – pripovijetka i tzv. kratka narativna proza.

³ Književnost između dva svjetska rata u literaturi se navodi kao najživlja i najdinamičnija epoha, gdje se dinamizam društvenih kretanja prenio i na ravan literature i ispoljio u postojanju raznolikih književnih pokreta (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura) i iznjedrio stvaralački, revolucionarni način mišljenja kao dominantan (Lasta 1966: 7). Iako je ovaj pokret imao opštejugoslovenski karakter, književni kritičari u ovom razdoblju izdvajaju posebne skupine crnogorskih socijalnih pisaca kod kojih su uz zajedničke idejne i književne programe djelovali i posebni istorijski, folklorni i zavičajni činioци (Deretić 1983: 602). I pored dominacije poezije u crnogorskoj međuratnoj književnosti, izdvojila su se imena i značajnih pripovjedača, u prvom redu – Nikole Lopičića (1909–1945), čije je stvaralaštvo u potpunosti vezano za međuratni period a pripovijetke se smatraju njegovim najuspjelijim književnim ostvarenjima, potom i Milovana Đilasa (1911–1995), Dušana Đurovića (1901–1993) i jednog od najznačajnijih crnogorskih pisaca uopšte Mihaila Lalića (1914–1992). Korpus za ovo istraživanje čine sljedeća izdanja crnogorske međuratne pripovjedačke proze: Nikola M. Lopičić, 2002: *Sabrana dela I, II, III, VI*. Beograd: Stručna knjiga; Milovan Đilas, 2000: *Rane pripovetke 1930–1940*, Beograd: Nova; Mihailo Lalić, 2014: *Međuratno književno stvaralaštvo, proza, poezija i kritika (1935–1941)*. Kragujevac: Zavičajno udruženje Komovi. Udruženje pisaca Kragujevca; Dušan Đurović, 1936: *Medu brđanima*, Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. d.; Dušan Đurović, 1964: *Ljudi s kamena*, Sarajevo: Svjetlost. U radu su korišćene skraćenice (Lop. I, II, III, VI; Đil.; Lal.; Đur. I; Đur. II) za odgovarajuću knjigu pripovjedačke proze iz koje je primjer preuzet).

⁴ Začetnici ovog modela deskripcije glagolskih vremena su Reichenbach (1947) i Comrie (1985), a u svojim radovima su ga aktualizirali Milka Ivić (1983) i Sreto Tanasić (1996).

⁵ »Pri opisu sintakse glagolskih oblika neophodno je uzimati u obzir opoziciju referencijalnost/nereferencijalnost glagolske radnje [...] Kada se radnja u sadašnjosti, prošlosti ili budućnosti vezuje za jedan momenat, za jedan vremenski odsek, ona je predstavljena kao referencijalna. Ne mora se glagolskim oblikom iskazivati radnja koja se vrši ovako u jednom vremenskom intervalu; može se ona vršiti u nizu takvih intervala. Tada je posredi nereferencijalno iskazivanje radnje« (Piper, Antić i dr. 2005: 347–48).

proučavanjima glagolskih vremena indoevropskih jezika, a funkcionalno je i u najsavremenijim opisima sintakse glagolskih vremena (Štrkalj Despot 2011: 262).

1.1 Sadašnje referencijalne radnje

Apsolutno upotrijebljen prezent⁶ (apsolutiv prezenta) (Silić, Pranjković 2007: 191), prema tradicionalnoj sintaksičkoj literaturi *indikativni prezent* (Stevanović 1969: 559; Stanojčić, Popović 1992: 374), koristi se u svojoj primarnoj funkciji za iskazivanje sadašnjih referencijalnih radnji koje karakteriše istovremenost momenta njihovog vršenja sa momentom govora. Takve radnje iskazuju se samo oblikom imperfektivnog prezenta.⁷ Izdvajamo neke od primjera iz izučavanog korpusa pripovjedačke proze:

Ore plug, padaju teške plase zemlje (Lop. III, 27); *Što ti mene tako gledaš?* (Lop. II, 194); *Pjevaš, a muž ti je u vojsku* (Lop. II, 208); *Je li, družo, zašto radiš sam?* (Đil., 102); *Ta šta Vi govorite?* (Đil., 52); *Tanasije je gleda srećno i vedro* (Đil., 24); *Sami smo, šta se plašiš?* (Lal., 62); *ja se kunem za pravu stvar* (Đur. I, 144).

U izučavanim pripovijetkama ova značenjska kategorija prezenta javlja se često u upravnom govoru, u dijaloškim sekvencama, gdje se vrijeme vršenja radnje iskazane prezentom određuje prema vremenu govorenja, dakle, neposredno, čime se nedvosmisleno ove radnje određuju kao sadašnje.⁸

Vremenska determinacija ove prezentske vrste nije nužna, pa se momenat referencije često eksplicitno ne ističe jer je informaciono suvišan, ali moguće je da u rečenicama ipak bude iskazan i taj podatak (na izučavanom korpusu dominantno vremenskim prilozima *sad(a)*, danas):

Sada mu ona nešto *priča* (Lop. III, 241); On je *sad gleda* pravo u oči i *osjeća* kako mu *težaju* trepavice (Lop. III, 241); Ali šta to *miriše*, šta to danas *očarava* Mića? (Lop. III, 29–30); šta li on *sad radi?* (Đil., 330); čuješ kako *sad tebe zove* – oni isti glas (Lal., Sa, 132); danas *liči* na čopor pregladnelih pasa (Đur. I, 24).

Jedino se na osnovu prisustva priloga *sad(a)* može nedvosmisleno utvrditi da radnja iskazana prezentom pripada sadašnjosti, dok je kod ostalih vremenskih lokalizatora za utvrđivanje vremenske vrijednosti sadašnjosti često neophodno sagledavanje šireg konteksta.⁹

U analiziranoj prozi bilježimo i primjere vremenske kvantifikacije sadašnjih referencijalnih radnji:

⁶ »Kada se gramatičke oznake kategorije vremena promatraju prema vremenu u kojemu se govori, riječ je o apsolutnoj upotrebi vremenskih odredaba« (Barić, Lončarić i dr. 1997: 407).

⁷ Nesvršeni prezent iskazuje kako referencijalne, tako i nereferecijalne radnje, dok svršeni prezent iskazuje samo nereferecijalne (Piper, Antonić i dr. 2005: 365).

⁸ »Sadašnje je vrijeme apstraktnija kategorija u odnosu na prošlo i buduće. Ono je za razliku od prošlog i budućeg vremena vremenski neomeđeno, ono nema granica i predstavlja demarkacionu liniju između drugih dvaju vremenskih planova« (Tošović 1995: 228).

⁹ S obzirom na to da se često upotrebljavaju i pod okolnostima kada je u pitanju prošlost ili budućnost (Piper, Antonić i dr. 2005: 354).

A ja *pričam*, dugo *pričam* (Lop. III, 65); Danima *hoda* u dužinu i širinu (Lal., 67); A ja vidiš *umirem* živ, godinama za ženom (Đil., 203); Tri mjeseca tako *čekamo* (Lop. II, 286); Već dva dana *posmatram* nešto i *razmišljam* (Đur. II, 153); Šest dana već *čekam* (Đil., 228); Tamo se po cio dan *vrzmaju* konji (Lal., 135); *bore se* čitavu noć protivu nekoga nejasnog (Đur. I, 100); Svu noć *gazimo* meku travu i besputnu ravnicu (Lal., 118).

Iz navedenih primjera vidljivo je da se prezentom iskazane radnje vremenski kvantifikuju priložima, kao i padežnim konstrukcijama sa značenjem vremenske lokalizacije (bespredložki instrumental, genitiv ili akuzativ sa obaveznim determinatorom) i trajanje imenovane radnje ima značenje simultanosti sa onim protokom vremena koje se posebnom odedbom iskazuje (Piper, Antičić i dr. 2005: 354).

Sadašnje referencijalne radnje mogu se identifikovati na vremenskom planu uvođenjem tzv. orijentacionog kriterijuma, odnosno utvrđivanjem određene tačke u vremenu na osnovu koje se sagledava dužina trajanja aktualne radnje (Piper, Antičić i dr. 2005: 355). Tako prezentom iskazana aktualna radnja može biti određena kao posteriorna ili kao anteriorna u odnosu na vrijeme iskazano odredbama. U izučavanoj pripovjedačkoj prozi imamo potvrdu za posteriornu radnju: poslije bure u njegovoj duši, *miruje* njegovo tijelo u nekom čudnom umoru (Lop. II, 146); kao i za njenu kvantifikaciju: Radoš Dulov koji odavno *komituje* (Lal., 71); dok, na drugoj strani, ne bilježimo primjere za anteriorni tip vremenske orijentacije, što je u skladu sa navodima u literaturi da je ovakav način vremenske determinacije sadašnjih referencijalnih radnji rijedak u jezičkoj praksi (Piper, Antičić i dr. 2005: 355), te da nije odlika književnoumjetničkog stila (Tanasić 1996: 51).

1.2 Sadašnje nereferecijalne radnje

U funkciji iskazivanja sadašnjih nereferecijalnih radnji koriste se prezenti oba vidiska lika. U analiziranoj pripovjedačkoj prozi bilježimo prezent koji iskazuje ovakve radnje i to znatno češće od imperfektivnih glagola:

Samo svako *stiska* svoje, *ne da* ništa, *krije* tragove kao zmija noge (Lop. I, 185); Golubovi *slijeću* na Vukadinovo rame i tu *ostaju* (Lop. III, 43); naši ljudi *idu* u svijet, *muče se* (Lop. I, 93); On *se raduje* dječaćki, sreći drugih (Đil., 76); Ja moj dio od plijena *dajem* najboljem rajetinu (Đil., 225); Na vratima ga *dočekuje* proziran pogled gazdarice (Lal., 73); planina iz svojih ogromnih kamenih žvala *bljuje* veliku vodenu snagu (Đur. I, 39); planinka *dočekuje* gosta s mlijekom i grušavinom (Đur. II, 30).

U ovakvim primjerima da bi se moglo tvrditi da se imperfektivnim prezentom iskazuju nereferecijalne sadašnje radnje, neophodno je uzimati širi kontekst. Međutim, na izučavanom korpusu frekventni su primjeri u kojima na nereferecijalnost prezentom iskazane radnje upućuju tzv. »komentar radnje koji govore o njenoj učestalosti« (Tanasić 1996: 53):

U te dane često sam u mojoj kolibici, *naložim* oganj, *savijem* glavu na koljena, pa samo *plačem*, kao dijete (Lop. III, 64); tako joj vječito zidovi *suze* (Lop. III, 85); u snu obično nikakvo zlo *ne slutim* (Lal., 119); onu, čovječe svijetli, što stalno *nosi* vodu na džadama (Đil., 80); stalno *se smješka* kroz prosijede brkove (Lal., 110); Ta zmija *iznosi* redovno

travu iz uvale i *grije se* pri suncu (Lop. VI, 65); Često on namračen i zamoren svojim teškim poslom *dolazi* (Đur. I, 117); u svojoj kancelariji uvek *radi* i *ne diže* glave (Đur. I, 102); stalno *drži* u rukama maramicu, *čisti* znoj i *hladi se* (Đur. II, 28).

Na izučavanom korpusu veoma je česta vremenska determinacija sadašnjih nereferecijalnih radnji odgovarajućim priložima ili padežnim konstrukcijama:

Tada ona *dode* i sve miševе pobije, *skače*, *krije se* iza drvljanika, *silazi* na policu, *ponjuši* svaku rupu i *mami* je miris miševih stopa preko greda (Lop. VI, 55); planina se predveče *zamrač*i i *ostudeni* (Lal., 128); Izjutra *se dižu*, s polja, plavičaste duše nedozrelih žita i trava (Đil., 34); Uveče je zmaj u rupama, on *se krije* da ga *ne vide* doline, večerom tu *silazi* i *pritaji* svoj dah (Lop. III, 69); Danju sa katuna *puca* vidik, retko tako veliki i divan (Đur. II, 27); Prašina ispod automobila Ravlića ga *zaspe* bar tri put nedeljom (Đur. I., 112); Pa mu s večeri, *lije* krv iz srca, niz vrleti (Đil., 82); U travne zgrade s proljeća *ulazi* on redom te *uređuje* i *savija* krajevima zemlju (Lop. VI, 31); Samo u ledne dane – Obrad *nema* mnogo volje za razgovor (Lal., 95); U proljeća se ja *zanosim* travama, *zanosim* do ludila (Lop. VI, 84); svake godine *ušikam* po jednu novu pčelu (Lop. III, 63); Svako veče *dolazi* ona kroz zadnju kapiju (Lal., Br, 102).

Primjeri pokazuju da funkciju vremenske lokalizacije glagolske radnje obavljaju slobodni instrumental, predložsko-padežne veze sa genitivom, akuzativom i instrumentalom, kao i padeži sa obaveznim determinatorom. U funkciji obaveznog determinatora sa oblicima genitiva i akuzativa najfrekventnija je zamjenica *svaki*, što pokazuju naša dva posljednja primjera. Ove konstrukcije najčešće se javljaju u funkciji vremenske lokalizacije pojedinačne radnje iz sastava nereferecijalno predstavljene sadašnje radnje i uloga padežne konstrukcije u ovakvim primjerima jeste da imenuje vremenski odsjek u kome se radnja ponavlja (Tanasić 1996: 60).

Upravo prisustvo ovakvih vremenskih determinatora (*tada*, *predveče*, *uveče* i *sl.*, te slobodni instrumental), koji se ne javljaju u službi determinacije sadašnjih referencijalnih radnji, ukazuje na nereferecijalnu ostvarenost radnji iskazanih oblikom prezenta. Međutim, kako se sadašnje referencijalne i nereferecijalne radnje mogu vremenski determinisati i istim predložsko-padežnim vezama, za precizno određenje sa stanovišta referencije, neophodno je uzimati širi kontekst (Piper, Antonić i dr. 2005: 362).

Sa stilističkog aspekta posmatrano, u literaturi se uglavnom navodi stilska neobilježnost indikativnog prezenta (Barić, Lončarić i dr. 1997: 324), i takva njegova kvalifikacija je opravdana ukoliko ga posmatramo isključivo sa gledišta njegovog primarnog značenja i funkcije. Međutim, nerijetko se u radovima iz ove oblasti razmatra i prelazak indikativnog prezenta iz nultog stepena stilističnosti u manje ili više stilski obilježene kategorije.¹⁰

¹⁰ Stilistička vrijednost indikativnog prezenta nije uslovljena poljem temporalnosti, već indikativni prezent to obilježje dobija u kontekstu rečenice (predstavljajući dio strukture kakve stilske figure, frazeologizma ili performativne rečenice), a pri tome imajući u vidu da je važno sredstvo u građenju utiska o neposrednosti događanja. Ovakav način sagledavanja stilističnosti indikativnog prezenta prezentuju u svojim radovima M. Burić (2012) i N. Janjušević (2015).

2 Kvalifikativni prezent

U tradicionalnoj literaturi često se izdvaja kvalifikativni prezent kojim se označavaju poznate naučne, umjetničke i životnom praksom potvrđene istine, radnje koje neko umije ili zna da vrši, te radnje koje kazuju stalna stanja koja se konstatuju i u vrijeme govorenja (Stanojčić, Popović 1992: 375). Kako se ova vrsta prezenta često koristi i s ciljem iskazivanja nekih stalnih situacija u prirodi koje su vezane sa nekim geografskim pojmovima, neki autori ističu posebnu podvrstu ovog prezenta tzv. *geografski prezent* (Piper, Antonić i dr. 2005: 356). Sem toga, ova semantička kategorija prezenta iskazuje i neke druge stalne situacije izvan okvira geografskih pojmova, npr. u opisima nečijeg izgleda, za šta imamo potvrda u izučavanim pripovijetkama:

Na čelu mu *stoji* crna vena, kao čvor (Lop. I, 278); Nad visokim čelom kosa *se rijedi* i *opada* (Lal., 74); neka mutna žutina *gviri* iz siva lica (Lal., 75); u pogledu *nosi* nešto zgujeno, preplašeno, bolno (Đil., 59); *ima* lijepe crne brčice i guste vjeđe (Đur. II, 106).

U primjerima ovakvog tipa radnje iskazane oblikom prezenta su referencijalnog karaktera.

Kao podvrsta kvalifikativnog prezenta značenjski se izdvaja tzv. *prezent sposobnosti*, kada se radnja ili stanje označeni prezentskim oblikom shvataju kao sposobnost za ostvarenje nečega (Piper, Klajn 2013: 390):

Ali ja *ne znam da čitam* (Lop. III, 103); ni ralom zaorati *ne zna* (Đil., 144); niko mu doskočiti *ne može* (Đil., 419); ima ih koje travama *umiju* bolje nego ikakav doktor (Lop. III, 203); vi dobro *pišete* (Lal., 77); Vi *ne znate* naš jezik (Đur. I, 122); ja sam toliko pametan da *umem da sumnjam* (Đur. I, 128); taj vam *ume* i *da izgrdi* i *da izmlati* (Đur. II, 19).

Ovi primjeri, za razliku od prethodnih, prikazuju sadašnje nereferecijalne radnje i to od glagola oba vida. U ovakvim primjerima prezentom iskazanoj radnji nije svojstvena ostvarenost, već samo ostvarljivost (Ivić 1981: 14).

Poseban vid iskazivanja nereferecijalnosti jeste upotreba prezenta u poslovičama, izrekama i sl. Jezik analizirane pripovjedačke proze odlikuje česta upotreba ovakvog, tzv. *gnomskog prezenta* (Stanojčić, Popović 1992: 376) u rečenicama poslovičnog karaktera, koje su uglavnom vlastita kreacija pisaca, a prezentovane kroz govor likova koji često izgovaraju rečenice koje u sebi sadrže neku narodnu mudrost i opšteprihvaćenu istinu i tako dobijaju sentenciozni karakter. Na taj način izučavani pripovjedači nerijetko vrše i govornu karakterizaciju literarnih junaka:

Sto dobara *se zaboravi* pri jednome zlu! (Lop. I, 69); Čeljade *vrijedi*, koliko i *radi* (Lop. I, 123); i kokot *ima* nad glavom kokota (Lop. I, 234); *Ne dolazi* Božić svaki dan (Lop. II, 136); Sve *se može* kad *se hoće* (Đil., 322); ni zlo se *ne vraća* zlim (Đil., 399); nepravde *ima* na svijetu koliko zemlje koju *gazimo* (Lal., 94); Ko *strada* za narod, taj *strada* za Boga (Đur. I, 21); Ko *stavlja* prst među tuđa vrata, *može* ostati bez njega (Đur. II, 65); što *je* sramotno *ne može* biti pošteno (Đur. II, 66); pregaocu Bog *pomaže!* (Đur. I, 47).

Za iskazivanje gnomičnosti koriste se prezenti oba vidiska lika, gdje imaju svezvremensko (omnitemporalno ili atemporalno) značenje, tipično za poslovice, izreke, aforizme i sl. (Piper, Klajn 2013: 398). U literaturi se ističe činjenica da se »gnomičnost kao poseban vid nereferecnijalnosti često ustrojava korišćenjem prezentskog glagolskog oblika« (Piper, Antonić i dr. 2005: 365), te da je »poslovička (gnomska) upotreba vremenskih oblika karakteristična za pripovijedanje« (Piper, Klajn, 2013: 398), tako da je zastupljenost ove prezentske vrste na izučavanom korpusu dijelom i očekivana.

3 Relativna upotreba prezenta

Relativnim prezentom se iskazuju radnje koje pripadaju prošlosti ili budućnosti i to je vidljivo na osnovu sintaksičkih odnosa iskazanih u rečenici. Ovdje se gramatičke oznake kategorije vremena promatraju prema vremenu o kojemu se govori. Ovaj tip upotrebe glagolskih vremena može se smatrati stilski markiranim, iako njegova česta upotreba, tačnije običnost u upotrebi, donekle smanjuje njegovu stilističnost (Barić, Lončarić i dr. 1997: 407).

3.1 Present za iskazivanje prošlih radnji

Oblik prezenta iskazuje relativne prošle radnje samo u zavisnosloženim rečenicama i to tako što se u upravnoj klauzi nekim preteritalnim glagolskim oblikom imenuje prošla radnja, a u zavisnoj se prezentskim oblikom iskazuje radnja istovremena sa tom prošlom radnjom (Tanasić 1996: 124). Dakle, radnja iskazana oblikom prezenta koja pripada prošlosti vremenski se ne orijentiše prema momentu govora, već prema drugoj prošloj radnji.

Na analiziranom jezičkom korpusu veoma su frekventni u upotrebi primjeri relativno upotrijebljenog prezenta za iskazivanje prošlih radnji:

Vidio sam da u njegovim crnim rukama *svjetlucaju* bijele korice noža (Lop. III, 273); Činilo mu se da *se* njegovo koštunjavo, suvo telo *uvlači* u njeno (Đil., 99); u meni se probudi želja da *sijam, rastem* pred njima, pred svima ljudima (Đil., 61); Kroz prozor su se videle sijalice kako *žmirkaju i umiru* (Đur. I, 117); odavno je želio da *se sreće i progovori* sa čovekom (Lal., 128); to veće nijesam imao vremena da *se naslađujem* takvim mislima (Lal., 79); Naiđe na seljanku Anđu gdje *čuva* kravu i *plete* (Lop. II, 248); sjetih se da *treba da se odljumam* do kuće (Lal., 83); Ponekad je čuo kako u sobi otac *razgovara*, onako zabrinut nad kabanicom (Lop. VI, 99); Govorilo se kako neke od njih mali i mlađi trgovčići u gradu *uvode* u svoje tezge (Đur. II, 53); Slušao sam ponekad u polusnu sklopljenih očiju kako me *žale* (Lal., 116).

Primjeri pokazuju da se ovaj prezentski oblik često javlja u zavisnosloženim rečenicama (najčešće izričnim), a radnje mogu biti referencijalnog ili nereferecnijalnog karaktera. Tako su u većini naših primjera radnje referencijalnog karaktera, sem u posljednja tri, gdje su nereferecnijalne. Dâ se primijetiti da je relativni momenat u značenju prezentskog oblika zastupljen u velikoj mjeri, te je naporedna prošla radnja označena nekim drugim preteritalnim vremenom (najčešće perfektom ili aoristom).

3.2 Present za iskazivanje budućih radnji

Kada je posrijedi relativna upotreba prezenta za iskazivanje budućih radnji, u analiziranoj narativnoj prozi najfrekventniji su primjeri perfektivnog prezenta u sintaksičkoj poziciji koju zauzima i oblik futura drugog. To je poseban vid relativne upotrebe svršenog prezenta za iskazivanje radnji čije se vršenje vezuje za vršenje neke druge radnje koja se uobličava oblikom futura prvog (Piper, Antonić i dr. 2005: 369) i koje takođe mogu biti referencijalnog ili nereferencijalnog karaktera:

Zaboravićeš ti tu muku, kad ti iz Amerike *dođu* dolari (Lop. I, 132); Čim prvoga *uva-tim*, ubiće ga (Lop. I, 75); To ćeš znati kad *odrasteš* (Lop. VI, 104); niko neće čut' ni videt' kad *panem* (Lal., 82); kad *se sretne* u četiri oka, daće Bog da se bratski golim handžarima izgrlimo (Đil., 227); Ček', ček', dok vi *kože odere* – dotrčaćete vi Babanu (Lal., 135); neću je dobit dok ovom golom čaprom *ne platim* (Lal., 88); prikratiću ti jezičinu dok samo *javim* gde treba (Lal., 126); a kad *umre*, doći će i braća (Đur. II, 34).

U ovim primjerima present se javlja umjesto oblika futura drugog svršenih glagola. Kao što primjeri pokazuju, to je najčešće slučaj u vremenskim rečenicama sa veznicima *kad*, *dok* i *čim*, gdje se među radnjama vremenske i upravne klauze iskazuje odnos sukcesivnosti. Svršeni present umjesto futura drugog često se javlja i u pogodbenim rečenicama:

Pobrkas li što, praga drugoga nemaš (Lop. II, 208); Samo kroz kišu i vjetar teško će moći i razaznati šum sjekire, ako negdje *udara* (Lop. I, 72); ako *ne bude* žene, daće zemlji snagu i srce (Đil., 24); Sjutra će, ako *mogne*, doći opet (Đil., 232); ako jedna jabuka *pane*, za to će znati kmet (Lop. VI, 72); stići ćemo ako nas *ne sretnu* (Lal., 70); a ako *učine* štetu narodu, ostaće pogani trag (Lal., 77); ako *kreneš* ka' dosad – zvek će se činjet (Lal., 71); Osevaniće se dobri bog ako joj *prihvati* dušu (Đur. II, 70); ako im *reče da se potuku* – potući će se (Đur. II, 157); Ako ih ja *ne uzmem*, uzeće drugi (Đur. II, 118).

Ovaj trend istiskivanja futura drugog iz upotrebe odlika je i savremenog jezičkog izraza (Stevanović 1969: 661–62).

4 Vremenska transpozicija prezenta

Više puta je u literaturi isticano da je za present karakteristično često transponovanje kako u vremenskom, tako i u modalnom smislu. Osnovna razlika između vremenskog transponovanja prezenta u odnosu na relativnu upotrebu njegovu jeste u tome što transponovanje prezenta podržavaju prvenstveno određeni kontekstualni uslovi, a upotreba prezenta u sintaksičkom relativu zasnovana je na sintaksičkim relacijama (Tanasić 1996: 147). U izučavanoj pripovjedačkoj prozi zastupljeni su primjeri vremenske transpozicije prezenta i u prošlost i u budućnost. Ovakav vid upotrebe prezenta karakteriše stilska obilježnost.

4.1 Transpozicija u prošlost

Transpozicija prezenta u prošlost koja se obilježava kao pripovjedački (narativni/istorijski) present česta je pojava u književnim tekstovima, ali je živa kategorija i u

savremenom jeziku (Piper, Antonić i dr. 2005: 376). Služi za označavanje subjektivih sopstvenih radnji, kao i tuđih radnji po subjektivom zapažanju.

Narativna funkcija je jedna od najfrekventnijih funkcija transponovano upotrijebljenih vremenskih oblika.¹¹ U analiziranoj građi veoma je raširena takva upotreba prezenta, što je u skladu sa »zahtjevima pripovjedačkog teksta«, budući da se može govoriti o posebnom narativnom režimu saopštavanja (Tanasić 1996: 149).¹² Najprije izdvajamo primjere u kojima postoji neka vremenska odredba koja nedvosmisleno kazuje da se prezentom iskazane radnje odnose na prošlost:

Jednog dana, pred sumrak, *otvorim* naše prozore (Lop. III, 245); *); Izlazim* jutros a Anka meni: Eno ga! (Đil., 88); Jedne noći, baš u njegovome prisustvu *zapitam* ženu (Lop. III, 184); Dok na sâm drugi Božić, *sedim* ja u krčmi s drugarima (Đil., 336); Duboko u noći opet *zagrme* mašine (Lal., 101); Tek pod navod dana *ustaje, pregleda* koš i *zgrće* brašno (Lal., 134); A ujutru *pođu* kući sa pola barila (Đur. II, 150).

Međutim, nijesu rijetki primjeri gdje nijesu prisutni vremenski determinatori, već se iz cjelokupne situacije, vidljive iz šireg konteksta, utvrđuje da je posrijedi vremensko transponovanje u prošlost, odnosno da su prezentski oblici upotrijebljeni kao gramatičke metafore:¹³

Skočim s međe i *počnem da trčim* kao lud (Lop. II, 73); *Uzmem* i *odvojim* one najbolje pa s čovjekom pravo na rakiju (Lop. I, 277); *Udarim* na vrata moga hana. Niko se *ne odazove*. *Udarim* nanova (Lop. VI, 22); *Guraju se* laktovima, narod *razmiče* gomile, *prinosi se* luk, jabuke, krompir, kupus (Lop. I, 230); *Okrećem se* polako krijući *čekam* kuršum u čelo (Lal., 83); Stipović *ne čuje* posljednje riječi. Slomljeno *silazi* niz stepenice (Lal., 76); *Stojim* tako i *čekam* (Lal., 82); *Pobjegnem* daleko, *izgubim se* u bijelom svijetu (Đil., 82); *Otvorim* oči *ispijem* čašu, jednu, drugu, treću – i već *ne vidim* ništa (Đil., 59); *Udarim* po stolu, čaše *zveknu* krtim smehom (Đil., 59); Ali *padamo* redom, redom kao vojnici na frontu. Prsa nam *se tresu* od uzbuđenja i *dišu* brzo (Đur. II, 10).

Primjeri pripovjedačkog prezenta iz jezika izučavane pripovjedačke proze, često prisutni i u nizovima, daju naročitu reljefnost pripovijedanju.¹⁴ Upravo ovakva upotreba prezenta »nalazi svoju svrhu posebno u stilističkoj sferi: glagolski oblici, pa i prezent, transponuju se radi postizanja određenih stilskih efekata« (Tanasić 1996: 147).

Posmatrano iz ugla lingvističke stilistike, transpozicija (komutacija, sinonimija) glagolskih vremena je karakterističan primjer za izražavanje vremenske tačke gledišta

¹¹ Kada je jedan glagolski oblik upotrijebljen u kontekstu i funkciji u kojoj je očekivana upotreba drugog vremenskog oblika, govorimo o prenosnom vremenskom značenju (Piper, Klajn 2013: 388).

¹² Tanasić (1996: 149) ističe da se naracija razlikuje od drugih komunikacijskih tipova (monologa i dijaloga) jer pri narativnom režimu izostaje uspostavljanje bilo kakvog odnosa između momenta vršenja radnje i momenta govora, iz čega proističe da se pripovijedanje zasniva na vrlo specifičnoj upotrebi vremena.

¹³ Prema B. Tošoviću (1995: 228), gramatičke metafore ili gramatički sinonimi različite stilističke vrijednosti nastaju tako što se glagolski oblici transponiraju u polje drugog oblika i tako zamjenjuju i vrše njihovu funkciju. »Polje temporalnosti« je područje u kome se odvijaju takvi procesi koji vode nastajanju gramatičkih metafora.

¹⁴ Pripovjedačkim prezentom postiže se živost i slikovitost u pripovijedanju, odnosno u predstavljanju neposrednosti realizovanja radnje, ovim oblikom se postiže najpotpunija predstava »prezentnosti prošle radnje« (Lalević 1951: 121).

frazeološkim sredstvima. Tu upravo spada upotreba pripovjedačkog prezenta u opisanju prošlih radnji, tj. takva upotreba jednog vremena u primarnoj funkciji drugog može biti signal promjene tačke gledišta (Katnić-Bakaršić 1999: 104).

U naraciji se često sretaju nizovi imperfektivnog ili perfektivnog prezenta u kombinaciji sa preteritalnim oblikom nekog perfektivnog glagola (u našim primjerima najčešće perfekta ili aorista) i iskazuju uglavnom sukcesivne radnje. U tekstovima zasnovanim na naraciji na ovaj način se događaji prezentuju u naglašenoj dinamici, što se odražava i na stilističnost takvih primjera:

Navalili kupci. Gledaju jagnjad, volovima rogove, podižu koze na noge, pogadaju se glasno (Lop. I, 270); Izvadi četvorokutno ogledalo [...] okreće ogledalo spram sunca i šalje joj u oči snop oštih sunčanih iglica – tako ga mora videti (Lal., 63); I kako se njegova tuga, večna i bezmerna, prenela na konja, u mraku. On je ne vidi, ne zna, ali ona je tu u tom telu, mladom i moćnom (Đil., 121); Pred nama, u našoj uobrazilji, iskrsavala su sela, bedna, prljava, siromašna. U svakoj kući gori i guši se, a mi ulazimo i jurišamo herojski (Đur. II, 10); Potrčim gore, pogledam preko tavanice nema nikoga. Zaustavih se na stepenicama, opet nema nikog. Potrčim u sobu – prazno. Najedanput pogled mi slučajno zaustavi jedan mali, beli komadić hartije. Podignem ga sa Dešina kreveta (Lop. III, 190).

Naš posljednji primjer svjedoči o naizmjeničnoj upotrebi aorista i vremenski transponovanog prezenta, u rečenicama koje slijede jedna za drugom, za iskazivanje sukcesivnosti radnje, prezentujući, uz nespornu dinamičnost, i doživljenost prikazanih radnji, što ima stilsku obilježnost u narativnim tekstovima.

4.2 Transpozicija u budućnost

Prezent može označavati i radnje koje se odnose na budućnost (prezent za budućnost), tj. radnje koje se još nijesu vršile ili izvršile, već se odnose na vrijeme koje će nastati nakon vremena govorenja. Tu imamo posrijedi transpoziciju prezenta u budućnost, koja je česta pojava u savremenom jezičkom izrazu (Piper, Antonić i dr. 2005: 382), pa i u jeziku analizirane narativne proze, što predstavlja, stilistički posmatrano, iz ugla tekstostilistike, prelazak na unutrašnju vremensku tačku gledišta (Katnić-Bakaršić 1999: 104):

pa da zajedno u grad *idemo* doktoru (Lop. II, 125); *bježimo* sutra ujutru konjem (Lop. III, 241); Ti me vraćaj, ali ja *ne ulazim* bez njega (Lop. III, 79); *idem* sutra u šest (Đil., 297); Ti *dobijaš* 180 dinara (Đil., 159); Od sutra *idem* na spoljni rad (Đil., 339); ja i Mašan *idemo* da pregledamo brdo (Lal., 71); *idem* u svijet (Đur. II, 134).

U ovakvim primjerima veoma je važno postojanje nekog determinativa u rečenici koji ukazuje na to da se radnja iskazana oblikom prezenta odnosi na budućnost, a nerijetko je to određivo samo iz šireg konteksta. Primjeri pokazuju da je za iskazivanje budućih radnji upotrijebljen imperfektivni prezent i u stručnoj literaturi je isticano da bi, u slučaju supstitucije oblika prezenta futurom prvim, u ovakvim primjerima moralo doći do promjene vidskog lika, tačnije, futur prvi bi iskazivao buduće perfektivne radnje (Stevanović 1969: 566; Tanasić 1996: 159; Polovina 1985: 99). Takođe, u lite-

raturi se ističe da se u slučajevima ovakve upotrebe prezenta stvara određena iluzija sadašnjosti (Padučeva 1990), odnosno u ovakvim primjerima prezent se ponaša kao i u prilikama kada se radi o sadašnjoj referencijalnoj radnji, te se javlja samo u imperfektivnom vidskom liku (Tanasić 1996: 159). S tim u vezi je eksplikacija da je prezent u ovakvim slučajevima prijemčiviji od futura kada se želi naglasiti da riješenost da dođe do ostvarenja neke radnje postoji u trenutku dok se daje obavještenje o budućoj radnji, dakle, u sadašnjem vremenu, te otuda i imperfektivna vidska verzija koja je uslovljena »baš ovim vrlo specifičnim pozivanjem na sadašnjost« (Ivić 1981: 18).

Ograničenja u vremenskom transponovanju prezenta su leksičke prirode, odnosno primjeri pokazuju da za iskazivanje budućih radnji u obzir dolaze samo glagoli iz određenog semantičkog polja, preciznije, glagoli koji iskazuju radnje koje se mogu planirati, predviđati. Stoga se ovaj tip prezenta naziva i *prezentom za planiranu budućnost* (Tanasić 1996: 160).¹⁵

5 Modalna upotreba prezenta

Prezent je vremenski glagolski oblik koji je veoma podložan modalnom transponovanju i u savremenom jeziku (Piper, Antonić i dr. 2005: 385), pa ne čudi što je modalni prezent frekventan i u jeziku analizirane pripovjedačke proze. Njime se označava stav govornog lica prema još nerealizovanoj i neostvorenoj radnji, odnosno iskazuje se širok spektar značenja koja su svojstvena imperativu i potencijalu u modalnoj upotrebi.

Perifrastrična konstrukcija *neka + prezent* u imperativnom značenju, koju imamo u primjerima:

neka detić *vidi* postelju (Lop. I, 255); *Neka* mu majka *dođe*! (Lop. VI, 107); *nek* traže za sebe (Đil., 252); *neka* *idu*, *neka* *trče* svi (Đil., 318); *nek* *kupi* kamenje! (Lal. 112); *nek* *promijeni* pravac (Lal., 112); *Nek* samo oni iz grada *jave* (Đur. I, 85); *Nek* *dođu* meni [...] *nek* meni *reknu*! (Đur. II, 66),

nezamjenjiva je oblikom imperativa, s obzirom na činjenicu da se imperativom iskazuje naredba samo prisutnom licu. Ovim prezentom se iznosi stav licu koje treba da ga prenese do adresata. Imperativno značenje bilježimo i u vezi *da + prezent* u pojedinim pripovijetkama:

Da *svežete* vilice! (Lop. II, 294); Otpravljaj put planine, ali lupeža *da* *nađeš* (Lop. I, 68); *Da* *ostaviš* priču! (Lop. I, 151); *Da* *ne* *izlaziš*! (Lop. II, 41); *Da* više u kuću *ne* *čujem* te riječi (Lop. II, 150); korak *da* ti *ne* *čujem* (Đil., 430); I *da* *zakolješ* tu crkotinu (Lal., 126).

Oblik prezenta u prvom licu množine: *Da se odmorimo*, - vikao je, - *da se odmorimo* (Lop. II, 45); *Da ugladimo* sve (Đil., 322) iskazuje stav govornog lica koji nema

¹⁵ Usljed frekventnosti upotrebe i izvjesne šablonizacije koja nastupa upravo zbog leksičke semantizovanosti, Tanasić (1996: 163) ističe da je ova kategorija prezenta danas stilski neobilježena u tekstovima u kojima se javlja.

karakter naredbe, već više karakter predloga, i eventualnom zamjenom imperativom prvog lica množine (*odmorimo, ugradimo*), izgubila bi se značenjska nijansa »predlaganja« (Tanasić 1996: 168). U većini primjera prezent je zamjenjiv oblikom imperativa, uz postojanje izvjesne različite nijanse u načinu iskazivanja naredbe. Međutim, u primjerima *da se to oglasi* (Lop. III 76); *Da se kupuje* (Đil., 318) uočljiva je razlika između upotrebe prezenta i imperativa koja se reflektuje u mogućnosti da se radnja iskazana oblikom *da + prezent* obezličí, odnosno da se ne apostrofira adresat koji radnju treba da izvrši, što je nemoguće učiniti upotrebom imperativa.

Modalno značenje iskazuje se konstrukcijom *da + prezent* i u namjernim klauzama u okviru složene rečenice:

Zahvati vode i trkom poleće preko doline *da donese* seljaku (Lop. I, 92); dizala se Marija *da* i sama *vidi* kroz ključaonicu (Lop. III, 151); Posljednju pršutu izviše ognja nosim *da prodajem* na Cetinje (Lop. I, 228); Idem *da ti donesem*, babo, duvana (Đil., 419); Spremaj se, Ačo, da idemo u šumu *da tešemo* držalice (Đil., 34); savi mi jednu *da zadimim* (Lal., 84); Dođo' malo *da se ugrijem* (Lal., 97); izvukoše ga iz kancelarije *da ga pošalju* na jug (Lal., 65); okrenu glavu *da čuje* odgovor (Đur. II, 51); 'Oću da što zaradim, *da skinem dug* (Đur. I, 37).

Ovdje je moguća upotreba prezenta oba vidska lika. Modalno značenje prezenta u navedenim primjerima je namjera koja može biti iskazana i oblikom potencijala. U upravnoj klauzi se mogu javiti glagolski oblici koji označavaju radnje smještene na bilo koji od tri moguća vremenska plana, a takođe prezentom iskazana radnja može stupati u određeni odnos i prema radnjama različite referencije u upravnoj klauzi.

Stvarno modalno značenje ima prezent u uslovnim rečenicama u kojima se njime ističe tzv. potencijalni uslov (Piper, Antić i dr. 2005: 390):

Izbio bi ovaj [...] tri pršute *da ih staviš* pred njega (Lop. I, 68); *Da imaš* žene druge bi se stvari okrenule (Lop. III, 205); Sedamdeset života *da ima* sve bi mu ih on jednom rukom uzeo (Lop. II, 119); *Da je šineš* po jednom obrazu drugi bi prskao (Đil., 80); *A da se* sutra Anto *digne*, opet bi ga ubio (Đil., 82); Još *da* mi *nije* tebe Majo – u vodu bih skočio (Lal., 100); *da imate* više, *da imate* dosta, to bi bogatstvo vas pojelo (Đur. II, 173); *Da nije* tako, on bi svršio školu (Đur. II, 95).

U ovakvim primjerima umjesto prezenta mogao bi biti upotrijebljen potencijal, bez semantičke razlike.

Na izučavanom korpusu izdvaja se jedan broj primjera sa dativom kao psihološkim subjektom i konstrukcijom *da + prezent* kao dopunom glagolu *biti*, koji su takođe modalnog karaktera, a koje smo zabilježili u pripovijetkama Nikole Lopičića:

Bilo joj je *da sjedi*, *da* tako *gleda* i *da ne priča* ništa (Lop. II, 94); Bilo mu je *da ga tuče*, tuče nemilice (Lop. II, 118); Bilo mu je *da viče* (Lop. II, 255); U prvi mah bilo mu je *da je živu uhvati* i *rastrgne* (Lop. II, 268); Sada mu je bilo *da* u toj planini *nađe* mira svome životu (Lop. II, 269); Meni je bilo *da plačem*, *vičem* i *bježim* (Lop. II, 49); Bilo mi je *da* cokolom *zagrebem* preko međe (Lop. VI, 147); Bilo mi je *da ih sve polomim* (Lop. III, 176).

U ovakvim konstrukcijama izražava se stav prema nerealizovanoj radnji (najčešće želja, htjenje, namjera). Oni su današnjem jezičkom osjećanju neobični, odnosno zvuče arhaično, te se može govoriti o njihovoj stilskoj markiranosti u narativnim tekstovima.

6 Zaključak

Sintaksičko-semantička analiza prezenta u crnogorskoj međuratnoj pripovjedačkoj prozi ukazuje na frekventnost upotrebe ovog glagolskog oblika u skoro svim značenjima i funkcijama koje poznaje standardni jezik, ali istovremeno otkriva specifičnosti u upotrebi koje karakterišu jezički izraz samih pripovjedača, odnosno pripovijetku kao književnu vrstu.¹⁶ Uz poštovanje teorijsko-metodoloških postavki indikativa i relativa, utemeljenih u tradicionalnoj sintaksičkoj literaturi, u ovom radu smo, koristeći i novije metodološke pristupe, sagledali distinkciju prezentskih radnji i prema kriterijumu referencijalnost/nereferencijalnost glagolske radnje, čime se doprinijelo svestranijem opisu i tumačenju ovog glagolskog vremena. Sagledavanje različitih tipova vremenske determinacije prezentom iskazanih radnji, potvrđuje da se pri određivanju radnje sa stanovišta referencije najčešće moraju uzimati u obzir determinatori u sadejstvu sa širim kontekstom. Analiza je pokazala frekventnu upotrebu indikativnog prezenta za iskazivanje sadašnjih referencijalnih i nereferencijalnih radnji u pripovjedačkoj prozi, ali i naročito raširenu upotrebu prezenta u sintaksičkom relativu za iskazivanje radnje istovremene sa nekom prošlom radnjom. Takođe, možemo konstatovati visoku frekvenciju perfektivnog prezenta u vremenskim i pogodbenim rečenicama umjesto futura drugog, što odgovara stanju u savremenom književnom jeziku. Ono što je posebno važno istaći za narativnu prozu koja je poslužila za korpus u ovom istraživanju jeste visoka frekvencija primjera vremenski transponovanog oblika prezenta, koja potvrđuje već u literaturi prepoznatu sklonost prezenta vremenskom transponovanju, što je stilski relevantna pojava. Najzastupljeniji vid takve upotrebe na izučavanom korpusu jeste transponovanje prezenta u prošlost oličeno kroz pripovjedački (narativni / istorijski prezent), ali i primjeri transponovanja prezenta u budućnost, gdje se oblikom prezenta iskazuju radnje koje se mogu planirati ili predvidjeti. Jezik analizirane proze svjedoči i o raširenoj upotrebi prezenta u modalnim konstrukcijama, sa manje ili više izraženim specifičnim značenjskim nijansama koje se ne mogu uvijek iskazati imperativom i potencijalom. Na osnovu sprovedene analize, može se govoriti o pojedinim značenjskim i funkcionalnim kategorijama prezenta karakterističnim za tekstove zasnovane na naraciji, što doprinosi konstituisanju cjelovitije predstave o upotrebi ovog vremenskog glagolskog oblika uopšte i otvara mogućnost komparativnog sagledavanja u odnosu i na druge sfere njegove upotrebe.

¹⁶ Visoka frekventnost prezenta u analiziranim pripovijetkama, kao i u drugim književnim tekstovima zasnovanim na naraciji, ukazuje na dinamičnu narativnu zbilju »u kojoj čitalac stiče utisak da se događaji odigravaju neposredno pred njegovim očima, u trenutku govora, 'sada i ovdje', iako uvijek ne pripadaju sadašnjosti« (Jovović 2015: 177). S tim u vezi je i činjenica da u književnoumjetničkim djelima figurira tzv. subjektivno, umjetničko vrijeme koje se individualno percipira i izražava, a koje se razlikuje od objektivnog, realnog vremena (Tošović 2005: 57).

IZVORI I LITERATURA

- Eugenija BARIĆ Mijo LONČARIĆ, Dragica MALIĆ, Slavko PAVEŠIĆ, Mirko PETI, Vesna ZEČEVIĆ, Marija ZNIKA, 1997: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Milena BURIĆ, 2012: Stilska obilježnost indikativnog prezenta u epskom dijalogu. *Riječ*. Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore: Institut za jezik i književnost. 29–44.
- Bernard COMRIE, 1985: *Tense*. Cambridge: University Press.
- Jovan DERETIĆ, 1983: *Istorija srpske književnosti*. Beograd: Nolit.
- Milovan ĐILAS, 2000: *Rane pripovetke 1930–1940*. Beograd: Nova.
- Dušan ĐUROVIĆ, 1936: *Među brđanima*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. d.
- , 1964: *Ljudi s kamena*. Sarajevo: Svjetlost.
- Milka IVIĆ, 1981: Srpskohrvatski glagolski oblici za iskazivanje pojava koje postoje u sadašnjosti. *Južnoslovenski filolog XXXVII*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 13–24.
- , 1983. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.
- Nataša JOVOVIĆ, 2015: Stilska obilježnost narativnog prezenta u romanima Mihaila Lalića. *Mihailo Lalić sto godina od rođenja (1914–2014)*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Odjeljenje humanističkih nauka. 175–88.
- Marina KATNIĆ-BAKARŠIĆ, 1999: *Lingvistička stilistika*. Budimpešta: Open Society Institute.
- Miodrag S. LALEVIĆ, 1951: *Sintaksa srpskog jezika*. Beograd.
- Mihailo LALIĆ, 2014: *Međuratno književno stvaralaštvo, proza, poezija i kritika (1935–1941)*. Kragujevac: Zavičajno udruženje Komovi, Udruženje pisaca Kragujevca.
- Petar LASTA, 1966: Između oktobarske i jugoslavenske revolucije. *Hrvatska književna kritika IX: Kritika između dva rata*. Zagreb: Matica hrvatska. 7–32.
- Nikola M. LOPČIĆ, 2002: *Seljaci*. Sabrana dela: Knjiga I. Beograd: Stručna knjiga.
- , 2002: *Na kamenu*. Sabrana dela: Knjiga II. Beograd: Stručna knjiga.
- , 2002: *Domaće ognjište*. Sabrana dela: Knjiga III. Beograd: Stručna knjiga.
- , 2002: *Pripovijetke i drugi spisi*, Sabrana dela: Knjiga VI. Beograd: Stručna knjiga.
- Елена В. ПАДУЧЕВА, 1990: К семантике видо-временны форм глагола в повествовательном тексте. *Tekst w kontekście*. Wrocław, Varšava, Krakov. 215–21.
- Predrag PIPER, Ivana ANTONIĆ, Vladislava RUŽIĆ, Sreto TANASIĆ, Ljudmila POPOVIĆ, Branko TOŠOVIĆ, 2005: *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga; Novi Sad: Matica srpska.
- Predrag PIPER, Ivan KLAJN, 2013: *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Vesna POLOVINA, 1985: O upotrebi glagolskih vremena u savremenom srpskohr-

vatskom razgovornom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 14/2*. Beograd. 97–103.

Hans REICHENBACH, 1947: *Elements of symbolic logic*. New York: Macmillan.

Josip SILIĆ, Ivo PRANJKOVIĆ, 2007: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Živojin STANOJČIĆ, Ljubomir POPOVIĆ, 1992: *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.

Mihailo STEVANOVIĆ, 1969: *Savremeni srpskohrvatski jezik II: Gramatički sistemi i književnojezička norma*. Beograd: Naučna knjiga.

Kristina ŠTRKALJ DESPOT, 2011: Prezent u hrvatskom srednjovjekovnom pjesništvu. *Suvremena lingvistika*. Zv. 37, št. 72. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 259–78.

Sreto TANASIĆ, 1996: *Prezent u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa.

Branko TOŠOVIĆ, 1995: *Stilistika glagola*. Wuppertal: Lindenblatt.

--, 2005: Umjetničko vrijeme. *Stil* 4. Beograd. 57–83.

POVZETEK

V delu analiziramo pomen, pogostnost uporabe in vlogo sedanjika v črnogorskem jeziku v medvojnem obdobju na primerih pripovedne proze. Upoštevajoč teoretično-metodološka pravila za naklone in odvisnike, ki temeljijo na tradicionalni skladenjski literaturi in novih metodoloških pristopih, dajemo pregled razlik v uporabi sedanjika. Pri tem smo vzeli v obzir tudi kriterij prehodnosti glagolov. Posebno pozornost smo namenili časovnosti in modalnosti prenosa sedanjika, posamezne primere njegove uporabe pa obravnavmo tudi v luči njihovega stilskega zapisa.

Z uporabo metodološkega pluralizma smo v raziskavi preučevanih del prišli do zaključkov o pogostnosti uporabe te glagolske oblike ter o pomenih skoraj vseh njenih nians, ki so prisotne v standardnem jeziku. Pri pregledu različnih tipov časovnega določanja glagolov premikanja v sedanjiku ugotavljamo, da na določanje prehodnosti glagolov vpliva več dejavnikov, ki najpogosteje določajo širši kontekst. Semantično-skladenjska analiza sedanjika pri preučevanih delih kaže na stilske opredelitve glagolskih oblik sklonov k časovni prenosnosti.

UDK 811.163.6*367.622

Tamara Mikolič Južnič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

tamara.mikolic@guest.arnes.si

PRIKAZ NOMINALIZACIJE V RAZPOLOŽLJIVIH KORPUSIH SLOVENŠČINE

Prispevek je poskus širšega pregleda pojavljanja nominalizacije v slovenskem jeziku na podlagi korpusno osnovane primerjave izvornih slovenskih besedil različnih žanrov in prevodov iz izbranih tujih jezikov (italijanščine, angleščine, nemščine, francoščine). Izkaže se, da je nominalizacija izrazito žanrsko in registrsko pogojen fenomen, ki svoje mesto najde v praktično vseh vrstah diskurza.

Ključne besede: nominalizacija, slovenščina, sistemsko funkcijska slovnica, slovnična metafora, korpusna analiza

The article is an attempt to provide an overview of the occurrence of nominalization in the Slovene language. A corpus-based methodology is used to compare original Slovene texts of different genres and translations from selected foreign languages (Italian, English, German, French). It appears that nominalization is highly dependent on register, but present in virtually all types of discourse.

Keywords: nominalization, Slovene, systemic functional grammar, grammatical metaphor, corpus analysis

0 Uvod

Nominalizacija velja za pogosto značilnost (zlasti pisnega) izražanja odraslih (prim. Halliday in Matthiessen 1999, 2004; Halliday in Martin 1993) in je bila v preteklosti predmet številnih, raznolikih raziskav v sklopu posameznih jezikov (npr. Chomsky 1968, Bateman 1990, Colombi 2006, Stålhammar 2006), prav tako pa se je povečal interes s kontrastivnega in prevajalskega vidika (npr. Alexiadou 2001, Lapata 2002, Nordrum 2007, Gradečak-Erdeljić 2009), saj se njeno pojavljanje v skladu z navedenimi raziskavami v nekaterih primerih izrazito razlikuje tako od jezika do jezika kot tudi znotraj posameznega jezika z vidika jezikovne zvrstnosti in besedilnih tipov. Tako se nominalizacija postavlja kot potencialno problematičen element vsaj z dveh vidikov: po eni strani se postavlja vprašanje, ki je bilo večkrat izpostavljeno v literaturi (prim. Halliday in Matthiessen 2004: 636), kateri so tisti registri in besedilni tipi, kjer je prisotna v večji ali manjši meri. Tudi v slovenskem prostoru je nastalo nekaj študij, ki so osredotočene bodisi na posamezne jezikovne ali besedilne vrste (npr. Žele 1996, 1997; Mikolič Južnič 2012a) bodisi na primerjave z drugimi jeziki (Plemenitaš 2005, 2007; Mikolič Južnič 2007, 2012b, Košak 2007, Kuster 2014, Zajc 2014), pa

tudi na druge aspekte, povezane z rabo nominalizacije in t. i. samostalniškimi slogom (prim. Gnamuš 1979) ter z razmerjem med slovnično metaforo in leksikalno metaforo (Snoj 2009). Po drugi strani pri prevajalskem procesu, zlasti v primeru, ko prihaja do bistvenih razlik v pogostnosti rabe v izvirnem oz. ciljnim jeziku, na kar nas bi lahko opozorile kontrastivne študije.

Pričujoči članek je na korpusni metodologiji osnovan poskus prikaza, kakšno je dejansko pojavljanje nominalizacije: s kvantitativno metodo želimo pokazati, v kolikšni meri je v skladu z opisi, ki jih v literaturi zasledimo za druge jezike, namreč da je nominalizacija značilna zlasti za besedila s področja znanosti, uradniškega sveta in prava (Halliday in Matthiessen 2004: 636) ter da praktično ni besedilnih tipov (tvorjenih za odrasle govorce), kjer bi bila nominalizacija popolnoma odsotna.

1 Nominalizacija kot slovnična metafora

1.1 Definicija

Nominalizacijo v pričujoči raziskavi razumemo v skladu s sistemsko funkcijskim jezikoslovnim modelom: v skladu s tem modelom je jezik sistem pomenov in določenih oblik, s katerimi lahko te pomene udejanji (Halliday 1994: xiv). Z vidika funkcij naravnega jezika vsaka izjava združuje tri različne ravni pomena: medosebno, besedilno in predstavnostno metafunkcijo (prim. Halliday 1994, Halliday in Matthiessen 1999, 2004). Pri nominalizaciji, ki je predmet te raziskave, gre primarno za premik na predstavnostni ravnini, čeprav velja spomniti, da sprememba na ravni ene metafunkcije nujno prinese tudi spremembe na drugih dveh ravneh.¹

Predstavnostna metafunkcija je povezana s konceptom stavka kot predstave in ubeseditvijo prehodnostnih struktur, ki izražajo predstavnostni pomen, kar načeloma vključuje glagolski dogodek in njegove udeležence (in okoliščine). Eden od ključnih konceptov sistemsko funkcijske slovnice, kot poudarja Ravelli (1988: 133), je pomenski potencial: veliko je elementov, ki lahko nosijo pomen, in govorci/pisci lahko izbiramo med temi pomenskimi potenciali, ko želimo komunicirati. Odnos med pomenskim potencialom in izbrano ubeseditvijo ni naključen: za vsak pomen, ki ga želimo izraziti, imamo na voljo naravno možnost, z izbiro katere pridemo do 'skladnih' ubeseditiv.² Halliday (1994: 343) pravi, da govorci jezika določene vzorce ubeseditve prepoznavajo kot tipične, in te poimenuje 'skladne'. Vendar pa jezik, nadaljuje avtor (prav tam), ponuja tudi možnost alternativnih ubeseditiv, kjer niso uporabljeni tipični vzorci, in v teh primerih govorimo o slovnični metafori.

¹ Na besedilni ravni se najpomembnejša sprememba odraža na tematski strukturi stavka in njegovi argumentacijski moči (prim. Halliday in Matthiessen 1999: 239), na medosebni ravni pa gre za ubeseditiv predloga (*proposition*) ali ponudbe (*proposal*) kot udeleženca s posledično spremembo informacijske strukture (prav tam: 241–42).

² Glede uporabljene terminologije s področja sistemsko funkcijske slovnice prim. angleško-slovenski dvosmerni glosar v Mikolič Južnič (2007: 232–39).

Konkretno pri nominalizaciji gre za vrsto predstavnostne slovnične metafore, pri kateri glagolski dogodek,³ ki ga sicer skladno izrazimo z glagolom, z različnimi priponskimi (obrazilnimi) morfemi⁴ in drugimi sredstvi metaforično ubesedimo s samostalnikom. Na primer skladno ubeseditvev *Presenetilo me je, da je odšel* lahko s slovnično metaforo oz. nominalizacijo ubesedimo kot *Presenetil me je njegov odhod* ali celo, če oba dela povedi nominaliziramo in vključimo v novo izjavo, *Zaradi presenečenja nad njegovim odhodom sem onemela*.⁵ V navedenem primeru nazorno vidimo, kako nominalizacija povzroči spremembe v konfiguraciji udeležencev glagolskega dogodka (vršilec iz odvisnega stavka je v tem primeru prekategoriziran v svojilno določilo), kar tvorcu besedila dopušča, da kompleksne sekvence besedila 'stisne' tako, da tvorijo element v drugi semantični konfiguraciji (Halliday in Martin 1993: 15). Tudi sicer skladna in metaforična ubeseditvev nista enakovredni ali izmenljivi, saj nimata popolnoma identičnega pomena in se razlikujeta z vidika vseh treh metafunkcij, besedilne, predstavne in medosebne, kot je bilo omenjeno zgoraj.

Nominalizacija je torej tako ubeseditvev glagolskega dogodka v obliki samostalnika kot tudi primer take ubeseditve (npr. *odhod* zgoraj). Najpogosteje je ta samostalnik izpeljan iz glagola, s katerim bi izrazili glagolski dogodek v skladnem stavku (npr. *odhod* < *oditi*). Halliday in Matthiessen (2004: 636) ugotavljata, da je nominalizacija glagolskega dogodka bolj sofisticirana ubeseditvev kot skladna različica in ni del vsakdanjega spontanega govora. Tipična je za besedila iz področja izobraževanja, znanosti, birokracije in prava. Avtorja (prav tam) prav tako navajata, da je moč zaslediti velike razlike med različnimi registri glede tipov in pogostnosti nominalizacije, vendar v nobenem registru ni popolnoma odsotna (z izjemo otroških knjig in pesmic). V pričujočem prispevku želimo preveriti, ali take trditve veljajo tudi za slovenski jezik oziroma v kolikšni meri je raba nominalizacije v slovenščini pogojena z registrom oz. besedilnim tipom.

1.2 Kratek oris zgodovinskega razvoja nominalizacije

Nominalizacija je po besedah Hallidaya in Matthiessna (1999: 242–44) prisotna v vseh naravnih jezikih v kaki obliki: gre za naravni proces, ki podobno kot leksikalna metafora bogati potencial pomena. Spremenjene zgodovinske okoliščine (pred-

³ Nominalizacija lahko zadeva tudi druge vrste elementov, ne samo glagolske dogodke (npr. lastnosti, okoliščine, povezovalci so lahko metaforično ubesedeni na različne načine; prim. Mikolič Južnič 2007: 54).

⁴ V zvezi z besedotvorno terminologijo prim. podrobni prikaz Vidovič Muha (1988, 2011, 2013). Velja pripomniti, da se pričujoči prispevek besedotvorja dotika le obrobno in posredno: nominalizacijske besedotvorne pripone so uporabljene kot sredstvo identifikacije nominalizacij: uporabljeni vzorci so lahko posplošeni in prilagojeni možnostim uporabe iskalnih pogojev v obravnavanih korpusih (prim razdelek 3.2).

⁵ Na tak način lahko še naprej gradimo niz nominalizacij, povezanih v nove samostalniške besedne zveze, ki jih lahko uporabimo v različnih funkcijah in jim lahko dodajamo različne elemente kot kateremukoli drugemu samostalniku, npr. *Svojo onemelost zaradi presenečenja nad njegovim odhodom sem skušala zakriti s smehom*. A tovrstno nizanje bistveno zvišuje leksikalno gostoto povedi in besedila in nosi za sabo potrebo po večjem kognitivnem naporu s strani poslušalca/bralca.

vsem razvoj znanosti) so povzročile, da je pojav v številnih jezikih postal dominantna lastnost semantičnega sistema, toda zametke slovnične metafore lahko prepoznavamo že v najzgodnejšem tvorjenju znanstvenih terminov pri starogrških mislecih. Znanstveniki pa so izkoristili še druge pomembne možnosti slovnice, in sicer možnost razširjanja nominalne skupine s predložnimi frazami in vrinjenimi stavki ter ponovljivost, oz. možnost, da lahko nominalizacije poljubno kopicimo v stavkih in besedilu. Iz stare grščine se je ta potencial, kot pravita Halliday in Martin (1993: 12–13), po principu jezikovnega kalka prenesel v latinščino in arabščino, iz srednjeveške in poznejše latinščine pa je prešel tudi v številne novodobne evropske jezike, kot so angleščina, španščina, nemščina, italijanščina, grščina, češčina, norveščina itd.

Razvoj jezikov in njihovih izraznih sredstev ni bil povsod enak. Čeprav je bil v času, ko se je v italijanščini in v angleščini, na primer, vstric z razvojem moderne znanosti uveljavljal z nominalizacijami bogat slog, značilen za Galileja, Newtona ter njune sodobnike (prim. Mikolič Južnič 2007: 67–69), in sta ta dva jezika imela za sabo že večstoletno leposlovno tradicijo, slovenski pisni jezik praktično še v povojih in sta prvi slovenski knjigi, Trubarjeva *Abečedarij* in *Katekizem*, izšli leta 1550, le 50 let pred objavo prvih pomembnejših Galilejevih del, se je slovenščina v naslednjih stoletjih skokovito razvila in z različnih vidikov dohitela omenjena jezika. Prisotnost slovenskega jezika v pisnih besedilih je bila sicer v 17. stoletju v primerjavi z zgoraj omenjenima jezikoma skromnejša in znanstveno pisanje se je na Slovenskem uveljavilo pozneje (v zvezi s slovenskim znanstvenim jezikom prim. Vidovič Muha 1986 ter druge prispevke v Vidovič Muha (ur.) 1986 in Pisanski Peterlin 2005), zato ni presenetljivo, da se je razvoj slovnične metafore v naši prozi začel nekoliko pozneje, vendar pa je bila nominalizacija po mnenju Voduška (1933) že značilnost nekaterih strokovnih jezikov.⁶ Jasno pa je tudi, da tako kot je angleščina verjetno začela uporabljati »nominalni slog« pod vplivom italijanskih besedil (prim. Halliday in Matthiessen 1999: 240), tudi znanstvena slovenščina teži k prevzemanju vzorca, ki se je izkazal za zelo produktivnega in učinkovitega zlasti pri znanstvenem argumentiranju. Pri tem ne gre samo za transfer tujega vzorca pri prevajanju, temveč za rešitev, ki se marsikateremu avtorju zdi funkcionalno boljša in jo zato sprejema kot svojo.

1.3 Nominalizacija v sodobni slovenščini in primerjave z drugimi jeziki

Študije, posvečene nominalizaciji v sodobni slovenščini bodisi samostojno bodisi v primerjavi z drugimi jeziki, so relativno maloštevilne. Slovenščini je posebej posvečen prispevek Andreje Žele (1996), ki prikazuje diahroni pregled nominalizacije v publicističnem jeziku med letoma 1946 in 1995, iz katerega izhaja, da se število nominalizacij nenehno povečuje, pa tudi Žele (1997), ki prikazuje spremembe pomena

⁶ V svojem delu Vodušek (1933: 72–73) opozarja na »arhaizacijske težnje, ki so imele svoj izvor v panslavistični usmerjenosti«, v skladu s katerimi bi bila moč slovenskega jezika v njegovem verbalnem stilu (v nasprotju z nominalnim). Sam zagovarja stališče, da v takratni slovenščini delavcev, meščanov, tehnikov in znanstvenikov jezik, zaznamovan z nominalnim stilom, »že v resnici nastaja in je samo znak arhaizacijskih in rustikalističnih teženj, ki prevevajo vse naše jezikoslovce in slovničarje, da skušajo ta naravni razvoj zaustaviti.« (Prim. tudi Vidovič Muha 2013a: 277–89, zlasti 283–87.)

glagolnikov. V zadnjih letih je nastalo tudi nekaj kontrastivnih oz. prevodoslovnih študij, v katerih avtorji opazujejo pojavljanje nominalizacije v odnosu do njenega pojavljanja v drugih jezikih. Tako že Klinar (1996: 149) ugotavlja, da je v primerjavi z angleščino, ki je bolj samostalniška, slovenščina bolj nagnjena k uporabi glagolov. Plemenitaš (2007) po drugi strani pri analizi vesti in kritik v angleškem in slovenskem jeziku opaza, da se pojavljajo »nekatero podobne težnje v obeh jezikih v pogostnosti in vrstnosti posamostaljenja glede na besedilno vrsto« ter da se v določenih okoliščinah nominalizacije pojavljajo celo pogosteje v slovenskem kot v angleškem jeziku.⁷ Udovič, Žigon in Zlatnar Moe (2011: 275) v diplomatskih besedilih prav tako zasledijo razlike med obravnavanimi jeziki pri rabi različnih izraznih sredstev, med katerimi je tudi nominalizacija. Kuster (2014), ki primerja sistemsko in funkcijsko pogojenost samostalniškega sloga (torej takega, ki ga zaznamuje pogosta raba nominalizacije) v slovenskem in nemškem jeziku, prepoznava veliko mero podobnosti med obema sistemoma. S primerjavo italijanščine in slovenščine se ukvarja tudi Mikolič Južnič (npr. 2007). Obsežnejših primerjav z drugimi jeziki zaenkrat še ni, zanimivo pa je, da so si rezultati omenjenih študij do neke mere nasprotujoči, zato se zdi toliko bolj pomembno temeljiteje preveriti stanje in ponuditi osnovo za prihodnje kontrastivne ali prevodoslovne študije.

2 Korpusi in metoda

2.1 Korpusi

V zadnjih letih so se korpusna orodja za slovenščino izredno hitro razvila in danes imamo na voljo več zanimivih korpusov različnih velikosti, pa tudi orodja za gradnjo lastnih korpusov (gl. npr. Vintar 2013, Fišer in Erjavec 2011, Verdonik in Zwitter Vitez 2011, Vintar, Jerko in Kulovec 2012, Logar Berginc idr. 2012). Tako bogata korpusna infrastruktura nam nudi odlična orodja za poskus razumevanja specifičnih pojavov na podlagi kvantitativnih podatkov: prav na primeru nominalizacije se izkaže, da nam lahko podatki, nabrani iz korpusov, pokažejo bistvene razlike v rabi, kot bomo videli v nadaljevanju.

V naši raziskavi bomo torej podatke, pridobljene z obsežno raziskavo, opravljeno s korpusoma Gigafida in Kres, primerjali z rezultati dveh prejšnjih raziskav (Mikolič Južnič 2011 in 2012b), ki se osredotočata na nekatere znanstvene in strokovne besedilne tipe ter na govor, ter s prevodno slovenščino, kot se izraža v korpusu Spook.

⁷ Čeprav tovrstne prevajalske in kontrastivne težave z nominalizacijo še niso bile obravnavane za angleščino, bi lahko na osnovi primerjave z italijanščino (gl. Mikolič Južnič 2010 in 2013) in na osnovi študij o prevajanju angleških neosebniških glagolskih oblik v slovenščino (Kocijančič Pokorn in Šuštaršič 1999, 2001) skleпали, da je razlog za tako visoko pogostnost nominalizacij verjetno dejstvo, da se z nominalizacijami pogosto nemara prevaja tudi izvorno glagolske strukture, v katerih so uporabljene neosebne glagolske oblike, ki v slovenščino niso neposredno prenosljive.

2.1.1 Korpusi izvirnih slovenskih besedil

Korpus Gigafida je, kot je zapisano na portalu www.slovenscina.eu,⁸ »obsežna zbirka slovenskih besedil najrazličnejših zvrsti, od dnevnih časopisov, revij do knjižnih publikacij vseh vrst (leposlovje, učbeniki, stvarna literatura), spletnih besedil, prepisov parlamentarnih govorov in podobno«, ki vsebuje 1.187.002.502 pojavníc. Namenjena je raziskovanju sodobnega slovenskega jezika. Podrobne informacije o korpusu so na voljo tako na navedeni spletni strani, na straneh samega korpusa (<http://www.gigafida.net>) ter zlasti v Logar Berginc idr. (2012). Za potrebe pričujoče raziskave so najbolj bistveni podatki o Gigafidi zbrani v tabelah 1 in 2.

	Delež	Absolutno št. pojavníc
Celota	100	1.187.002.026
Časopisi	55,91	663.664.965
Drugo	0,67	7.951.450
Internet	15,65	185.757.991
Leposlovje	2,02	23.969.196
Revije	21,51	255.271.089
Stvarna besedila	4,24	50.387.335

Tabela 1: Statistični podatki o pojavnícah v Gigafidi in njenih podkorpusih.

Vendar pa, kot pravita Erjavec in Logar Berginc (2012: 67), »[z]a korpuse, ki predstavljajo celovito podobo nekega jezika, je ključno, da so veliki in besedilnozvrstno pestri. Gigafida je tak referenčni korpus«, vsekakor pa to ni uravnotežen korpus, saj večina besed (77 %) v njem izhaja iz periodičnega tiska. Tako je nastal iz Gigafide vzorčeni uravnoteženi korpus Kres, ki obsega 99.831.145 pojavníc. Tabela 3 prikazuje delež in število pojavníc v posameznih podkorpusih Kresa.

Da bi bila dobljena slika o pojavljanju nominalizacije v slovenskem jeziku čim bolj popolna, bomo podatke, pridobljene s pomočjo zgoraj omenjenih korpusov, primerjali tudi z raziskavami, opravljenimi s korpusom Gos (Mikolič Južnič 2012b) in ad hoc korpusom znanstvenih in strokovnih besedil (Mikolič Južnič 2011). Korpus Gos je prvi in edini referenčni korpus govorne slovensčine; nastal je leta 2008 in je prosto dostopen na spletu kot del portala <http://www.slovenscina.eu>. Gre za uravnoteženi referenčni korpus govornega slovenskega jezika, zgrajen v skladu s tipološkimi in demografskimi kriteriji, ki vsebuje približno milijon besed (prim. Verdonik in Zwitter Vitez 2011).

⁸ Gre za portal projekta *Sporazumevanje v slovenskem jeziku*, ki sta ga v letih 2008–2013 financirala Evropski socialni sklad in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.

	Celota	Časopisi	Revije	Internet	Stvarna besedila	Leposlovje	Drugo
2011	44.107.619	0	0	44.107.619	0	0	0
2010	145.793.066	2.890.520	883.222	141.629.373	18.328	371.623	0
2009	84.356.305	55.199.270	23.892.233	0	3.437.957	1.810.283	16.562
2008	121.702.007	90.621.631	24.939.909	0	4.657.606	1.040.440	442.421
2007	108.140.924	81.503.571	22.835.793	0	2.876.657	659.201	265.702
2006	80.777.613	24.055.000	49.764.053	0	4.877.262	1.507.468	573.830
2005	56.890.951	26.105.244	20.651.135	0	5.278.481	4.685.482	170.609
2004	73.875.353	41.012.793	26.148.005	0	3.393.719	3.181.356	139.480
2003	84.597.588	58.565.985	20.770.816	0	2.578.800	2.614.758	67.229
2002	73.962.122	54.634.179	15.239.584	0	2.544.808	1.491.669	51.882
2001	75.976.476	64.320.835	10.133.159	0	808.090	671.846	42.546
2000	66.665.565	53.180.292	9.249.095	3.950	2.906.047	1.088.340	237.841
1999	57.928.325	42.950.926	6.222.997	881	5.463.649	2.091.333	1.198.539
1998	41.824.419	30.502.032	5.216.507	369	3.976.591	1.163.858	965.062
1997	31.007.015	21.083.610	4.279.681	15.799	3.809.647	1.132.863	685.415
1996	16.678.140	10.183.500	4.015.244	0	1.705.716	205.691	567.989
1995	8.303.878	3.833.733	2.931.861	0	663.829	196.605	677.850
1994	7.516.925	3.015.453	2.457.912	0	941.586	51.202	1.050.772
1993	3.137.625	6.391	2.378.872	0	176.003	5.178	571.181
1992	2.244.699	0	2.013.310	0	90.358	0	141.031
1991	1.488.078	0	1.247.701	0	155.317	0	85.060
1990	27.333	0	0	0	26.884	0	449

Tabela 2: Število pojavnic v Gigafidi in njenih podkorpusih po letih.

Delež	Delež	Absolutno št. pojavnic
Celota	100%	1.032.941
Časopisi	20%	19.919.327
Drugo	5%	5.014.206
Internet	20%	20.001.001
Leposlovje	17%	17.030.038
Revije	20%	19.807.912
Stvarna besedila	18%	18.058.661

Tabela 3: Statistični podatki o pojavnicah v Kresu in njegovih podkorpuseh.

Ad hoc korpus KoSinZ šteje približno milijon pojavnic. Besedila, ki so združena v korpusu, sodijo na štiri področja: znanstvena besedila s področja humanistike in družboslovja ter s področja naravoslovja, strokovna pravna besedila ter leposlovna besedila (podrobnejši podatki so na voljo v Mikolič Južnič 2011: 323–24).

2.1.2 Korpusi prevodne slovenščine

Rezultate za izvirna slovenska besedila želimo primerjati s pojavljanjem nominalizacije v prevedenih besedilih. Korpus Spook, ki je bil uporabljen za to raziskavo, vsebuje vzporedne podkorpuse izvirnih leposlovnih del in njihovih prevodov za pare angleščina-slovenščina, nemščina-slovenščina, francoščina-slovenščina in italijanščina-slovenščina. Podrobni podatki so v tabeli 4.

	Absolutno št. pojavnic
Izvirna slovenska besedila	1.644.067
Prevodi iz angleščine	918.498
Prevodi iz francoščine	600.121
Prevodi iz italijanščine	389.355
Prevodi iz nemščine	442.773
Vsi prevodi	2.350.747

Tabela 4: Statistični podatki o pojavnicah v izbranih podkorpuseh korpusa Spook.

Da bi zajeli čim večjo žanrsko raznolikost, smo poleg tega uporabili tudi italijansko-slovenski vzporedni korpus⁹ neleposlovnih besedil s 621.036 pojavnicami, ki je podkorpus vzporednega korpusa ISPAC (prim. Mikolič Južnič 2007) in je po vsebini primerljiv s korpusom Stvarnih besedil v Gigafidi oz. Kresu.

Glede na to, da podkorpus leposlovnih besedil v korpusih Gigafida in Kres vključuje tako izvirna kot prevedena dela v slovenščini in med njimi ne ločuje, smo pre-

⁹ Vzporedni korpus je zbirka izvirnih besedil v enem jeziku ter njihovih prevodov v drugem jeziku.

verili tudi pojavljanje nominalizacije v manjših (pod)korpusih izvirmih slovenskih besedil, in sicer v podkorpusu izvirmih slovenskih literarnih besedil korpusa Spook (prim. Mikolič Južnič 2015) ter v podkorpusu literarnih besedil omenjenega korpusa KoSinZ.

2.2 Metoda

Raziskava je potekala v več fazah: na eni strani smo čim bolj celostno preverili pojavljanje nominalizacij v izvirni slovenščini, na drugi pa podatke primerjali tudi s pojavljanjem v prevodni slovenščini.

Najprej smo omejili raziskavo na tri priponska obrazila, *-anje*,¹⁰ *-enje* in *-tev*, saj predhodne raziskave (zlasti Mikolič Južnič 2007)¹¹ kažejo, da je približno 85 % vseh priponskih nominalizacij, ki se pojavljajo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ 1994), tvorjenih s samo temi tremi priponskimi obrazili.¹² Iz korpusov Gigafida in Kres smo s pomočjo spletnih vmesnikov izluščili vse pojavitve izglagolskih nominalizacij z navedenimi priponskimi obrazili. Čeprav gre za vzorec, ki ne vključuje vseh nominalizacij, menimo, da so podatki dovolj posplošljivi, da lahko na podlagi dobljenih rezultatov z razumno mero gotovosti ocenimo pojavljanje nominalizacije v slovenskem jeziku nasploh.

Iskanje nominalizacij je bilo tako v korpusu Gigafida kot v korpusu Kres izvedeno z možnostjo iskanja po seznamih: vmesnik avtomatsko poišče vse oblike, povezane z iskano lemo (osnovno obliko), zato so bili iskalni pogoji relativno preprosti: z uporabo nadomestnega znaka (*), določanjem besedne vrste *samostalnik* v dodatnih možnostih ter izbiro podrobnosti, kot je na primer iskanje izključno neživih občnih imen srednjega spola, smo za izbrana tri priponska obrazila v korpusu pridobili skupno število pojavitve nominalizacij.

Ker tako Gigafida kot Kres omogočata filtriranje podatkov glede na različne kriterije, povezane s taksonomijo besedil, smo izluščili podatke o pojavljanju nomina-

¹⁰ Zaradi narave korpusnih metod, ki so bile uporabljene pri raziskavi, so vidski morfemi pridruženi obrazilnim, npr. *-a-nje*, *-ova-nje*.

¹¹ V omenjeni raziskavi so bile med drugim pregledane vse nominalizacije v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), tvorjene s priponskimi obrazili, ki jih navaja Toporišič (1991: 127–28), vključno s pripono *-s*. Iz te analize (Mikolič Južnič 2007: 132–35) izhaja, da je med vsemi nominalizacijami v SSKJ 55 % tvorjenih s priponskimi obrazili *-anje*, 17 % s pripono *-enje*, 12 % pa s pripono *-tev*. Preostalih 16 % zajema vsa druga priponska obrazila.

¹² Čeprav so v zgoraj omenjene raziskave poleg nominalizacij, tvorjenih s temi tremi priponskimi obrazili, vključene tudi tiste, ki so tvorjene s priponskimi obrazili *-cija* (gre za poenostavljeni prikaz iskalnega pogoja za *-cija*, *-acija*, *-ancija* in *-icija*, omenjene med izglagolskimi obrazili v Voršič 2013; *-cija* v Toporišič, 1991: 127–28) in *-tje*, to v tem primeru ni bilo izvedljivo, saj je bila količina šuma (tj. nepravilnih zadetkov), ki se je pojavljala z zadnjima dvema, tako velika, da je bila zaradi na splošno ogromnega števila primerov iz Gigafide neobvladljiva. Pri preverjanju ustreznosti rezultatov med prvimi 500 zadetki, pridobljenimi z ustreznimi iskalnimi pogoji v Gigafidi, se je izkazalo, da je pri priponskih obrazilih *-anje*, *-enje* in *-tev* šuma malo (do 4 %), medtem ko ga je pri besedotvornih priponah *-cija* in *-tje* neprimerno več (med 27 in 41 %).

lizacij z izbranimi priponskimi obrazili v različnih besedilnih tipih (prim. razdelek 2.1). Poleg tega smo s filtri leta publikacije preverili tudi, ali in v kakšni meri se je spreminjalo pojavljanje nominalizacij longitudinalno, v obdobju zadnjih dvajsetih let.

V naslednji fazi smo pridobljene podatke iz korpusov Gigafida in Kres primerjali s predhodnimi raziskavami, opravljenimi na korpusih Gos in KoSinZ ter s podatki, ki smo jih s primerljivo metodo pridobili za korpuse prevodne slovenščine. Ker gre za korpuse različnih velikosti, smo vse rezultate preračunali na 100.000 pojavnic. Na ta način smo poskusili čim bolj celostno oceniti pojavljanje nominalizacije v slovenskem jeziku. Rezultati izvedenih analiz so opisani v naslednjem razdelku.

Končno smo preverili tudi pojavljanje istih priponskih obrazil v korpusu Spook: poiskali smo vse pojavitve v vseh štirih podkorpusih slovenskih prevodov (iz angleščine, nemščine, francoščine in italijanščine), poleg tega pa smo podatke primerjali tudi s pojavljanjem nominalizacije v prevodih neliterarnih besedil iz italijanščine. Tako pridobljene podatke smo strnili v nadaljevanju.

3 Rezultati in diskusija

3.1 Nominalizacija v izvirnih slovenskih besedilih

Kvantitativna raziskava korpusov izvirnih slovenskih besedil je pokazala precejšnje razlike v pojavljanju nominalizacije. Tabela 5 povzema podatke o pogostnosti nominalizacij v korpusih Gigafida, Kres, Gos, KoSinZ in Spook, preračunane na 100.000 pojavnic.

Ne glede na različno zastopanost besedilnih tipov izkazujeta korpusa Gigafida in Kres v celoti zelo podobno pogostnost nominalizacije (1.830 oz. 1.832 primerov).¹³ Podrobnejši pregled pa razkrije, da število izrazito niha pri različnih podkorpusih. V korpusu Gigafida so nominalizacije najpogostejše v podkorpusu *Stvarnih besedil* (2.444) in je na drugem mestu podkorpus *Drugo* (2.310), v Kresu pa so najpogostejše v podkorpusu *Drugo*¹⁴ (2.552), na drugem mestu pa je podkorpus *Stvarnih besedil* (2.445). Pogosteje kot v povprečju celote se nominalizacije pojavljajo še v podkorpusu *Internet* (1.945 v Gigafidi, 2.341 v Kresu), približno enako pogosto se pojavljajo v podkorpusih *Časopisi* (1.821 v Gigafidi, 1.767 v Kresu) in *Revije* (1.729 v Gigafidi, 1.727 v Kresu), bistveno redkeje pa se pojavljajo v podkorpusu *Leposlovje*, in sicer tako v Gigafidi (668) kot v Kresu (806), čeprav so v slednjem nominalizacije v leposlovnem podkorpusu nekoliko pogostejše kot v prvem.

¹³ Podatki so v vseh primerih navedeni preračunano na 100.000 pojavnic.

¹⁴ Kot navajajo Arhar Holdt, Kosem in Logar Berginc (2012: 18), kategorija »Drugo« vsebuje »podnapise filmov, nadaljevank in dokumentarnih oddaj ter t. i. postproduksijska besedila, ki smo jih vse dobili na RTV Slovenija, iz obeh predhodnih korpusov pa smo sem umestili še zapise sej Državnega zbora RS in besedila z več manjkajočimi bibliografskimi podatki, pri katerih nismo mogli določiti druge kategorije, tudi t. i. besedilni drobiž«.

Korpus		Nominalizacij na 100.000 pojavníc
GIGAFIDA	celota	1.830
	časopisi	1.821
	revije	1.729
	internet	1.945
	stvarna besedila	2.444
	leposlovje	668
	drugo	2.310
KRES	celota	1.832
	časopisi	1.767
	revije	1.727
	internet	2.341
	stvarna besedila	2.445
	leposlovje	806
	drugo	2.552
GOS		546
KOSINZ	celota	2.267
	humanistika in družboslovje	2.386
	naravoslovje	2.664
	pravna	3.138
	Izvirno slovensko leposlovje	366
SPOOK	Izvirna slovensko leposlovje	586

Tabela 5: Pojavitve nominalizacije v različnih korpusih, preračunane na 100.000 pojavníc.

Podatki, zbrani s pomočjo ostalih analiziranih korpusov, se ujemajo z zgoraj omejenimi podatki: izvirno (sodobno) slovensko leposlovje izkazuje nizko prisotnost nominalizacije – še nižjo kot v korpusih Gigafida in Kres: tako je v leposlovnem podkorpusu korpusa KoSinZ le 366 nominalizacij na 100.000 pojavníc, v podkorpusu izvernih slovenskih leposlovnih besedil korpusa Spook pa 586. Prav tako izrazito malo nominalizacije izkazuje govorni korpus Gos (546). Po drugi strani pa je nominalizacija zelo pogosta v preostalih podkorpusih korpusa KoSinZ, v znanstvenih besedilih – tako humanističnih in družboslovnih (2.386) kot naravoslovnih (2.664) – in v strokovnih, pravnih besedilih, kjer je nominalizacije daleč največ (3.138).

Ob upoštevanju besedil, ki so bila vključena v korpusa Gigafida in Kres (prim. Logar Berginc in Šuster 2009), na podlagi zgoraj navedenih podatkov lahko povza-

memo, da se na splošno obravnavane tipologije nominalizacij pojavljajo izrazito bolj pogosto v neumetnostnih besedilih, pri čemer izstopajo strokovna pravna besedila, znanstvena besedila (zlasti s področja naravoslovja), ter t. i. stvarna besedila, ki prav tako vključujejo strokovna besedila, pa tudi nestrokovna neumetnostna besedila. Izrazito pogosta je nominalizacija tudi v kategoriji *Drugo* korpusov Gigafida in Kres. Zanimiva je razlika med pojavnostjo nominalizacije v podkorpusu *Internet* med Gigafido in Kresom, saj se v slednjem pojavlja za dobrih 25 % večkrat kot v prvem, kar je verjetno pogojeno z izbiro tipa in vsebine spletnih strani, ki so bile vključene v manjši, referenčni korpus. Podkorpusa *Časopisi* in *Revije* sta po vsebnosti nominalizacije zelo podobna povprečni vrednosti za oba korpusa, kar je razložljivo z dejstvom, da so tu zbrana besedila splošne narave, v katerih niso pogosto uporabljena izrazna sredstva, tipična za strokovna/znanstvena besedila. Prav tako pa ta besedila niso po slogu z vidika nominalizacije podobna leposlovnim besedilom, kjer je pojavnost opazovane strukture neprimerno manjša; pri tem gre izpostaviti tudi dejstvo, da je nominalizacija v skladu z našimi podatki redkejša v izvirnem slovenskem leposlovju, kot ga predstavlja analizirani podkorpus Spooka (586 primerov), kot v leposlovnih podkorpusih Gigafide in Kresa, ki vsebujejo tudi prevedena besedila, kot smo že omenili. V govoru se nominalizacija pojavlja s podobno pogostnostjo kot v leposlovju, kar pomeni, da se v primerjavi z ostalimi analiziranimi besedilnimi tipi pojavlja razmeroma redko.¹⁵

3.1.1 Pregled pojavljanja nominalizacije v Gigafidi med letoma 1990 in 2011

Izhajajoč iz ugotovitev, ki jih navaja Žele (1996), smo želeli preveriti, ali se je trend naraščanja nominalizacij nadaljeval tudi med leti 1990 in 2011. Analiza je bila opravljena na korpusu Gigafida, ki ga zaznamuje velik delež publicističnega jezika (žanra, obravnavanega v omenjenem članku). Toda kot vidimo v tabeli 6, se je izkazalo, da na podlagi analiziranih podatkov ni opaznega trenda k povečevanju števila nominalizacij v obravnavanem obdobju: količina sicer nekoliko niha,¹⁶ a le v primeru podkorpusa *Stvarnih besedil* opazimo splošni trend povečevanja (če zaradi slabe reprezentativnosti besedil v korpusu izključimo obdobje 1990–1992), čeprav tudi v tem primeru prihaja do znatnih nihanj. Prav pri publicističnem jeziku (podkorpusa *Časopisi* in *Revije*) opažamo najbolj konstantne vrednosti nominalizacije v analiziranem obdobju; v podkorpusu *Drugo* pa opažamo celo obratni trend, kar je gotovo pogojeno s tipologijo besedil, ki so bila vključena v ta podkorpus (prim. opombo 14).

3.2 Nominalizacija v prevodni slovenščini

Končno smo želeli preveriti tudi, ali se prevodna slovenščina razlikuje od izvirne slovenščine. Pri tem smo se osredotočili zlasti na leposlovje, kjer je nominalizacija

¹⁵ Tudi v govoru se pojavljajo izrazite razlike glede na govorno situacijo in tip diskurza: v bolj spontanem, nenačrtovanem govoru se nominalizacije pojavijo približno 50 % redkeje kot v načrtovanem govoru (ki je navadno vnaprej pripravljen v pisni obliki); prim. Mikolič Južnič (2012b).

¹⁶ V prvih letih (zlasti 1990–1992), ko je bilo zbranega zelo malo korpusnega gradiva, je zelo težko govoriti o trendu, saj so vzorci zaradi omejenosti preveč zaznamovani s slogom posameznih avtorjev.

	Časopisi	Drugo	Internet	Leposlovje	Revije	Stvarna besedila
1990	0	6.013	0	0	0	2.351
1991	0	4.074	0	0	1.624	3.038
1992	0	3.621	0	0	1.684	3.311
1993	1.033	2.865	0	966	1.673	1.433
1994	1.886	2.778	0	570	1.909	1.935
1995	1.816	2.230	0	625	1.933	1.667
1996	1.811	2.391	0	737	1.868	2.588
1997	1.783	2.691	3.526	899	1.980	1.813
1998	1.841	2.176	2.981	825	1.951	2.202
1999	1.852	3.081	0	876	1.872	2.042
2000	1.824	1.657	1.570	769	1.736	2.458
2001	1.870	1.208	0	771	1.812	2.571
2002	1.835	1.249	0	879	1.774	2.336
2003	1.810	1.123	0	720	1.718	2.304
2004	1.813	1.020	0	718	1.675	2.732
2005	1.664	1.178	0	826	1.748	2.985
2006	1.691	1.446	0	765	1.667	2.515
2007	1.836	994	0	677	1.741	2.888
2008	1.866	922	0	1.007	1.687	2.720
2009	1.747	1.274	0	790	1.691	2.467
2010	2.359	0	2.000	1.125	1.885	3.328
2011	0	0	1.768	0	0	0

Tabela 6: Pojavitve nominalizacij v Gigafidi po letih objave, preračunane na 100.000.

v izvorni slovenščini izrazito redkejša kot v drugih besedilnih tipih in kjer bi morda zaradi vpliva tujih jezikov lahko zasledili odstopanja od slovenske norme. Tako v tabeli 7 navajamo podatke, zbrane s korpusom Spook, za prevode iz štirih jezikov ter skupno povprečje v podkorpusu prevodne slovenščine, ki je podobno povprečju leposlovnemu delu korpusa Kres (prim. Tabela 5). Vendar pa v korpusu Spook prihaja do precejšnjih razlik med prevodi iz različnih jezikov: v prevodih iz francoščine je na primer skoraj dvakrat toliko nominalizacij kot v prevodih iz angleščine, v prevodih iz italijanščine jih je prav tako razmeroma malo, v prevodih iz nemščine pa spet nekoliko več. Kljub temu je v vseh literarnih prevodih nominalizacij bistveno manj kot v korpusih drugih besedilnih tipov, navedenih v tabeli 5. Da bi razložili razlike, ki se pojavljajo med posameznimi podkorpusi Spooka, bi gotovo morali preučiti vpliv pojavnosti nominalizacij v izvirnih besedilih v različnih jezikih, vendar to presega cilje pričujoče študije.

	Podkorpus	Nominalizacij na 100.000 pojavníc
Leposlovnna besedila (Spook)	Prevodi iz nemščine	825
	Prevodi iz angleščine	548
	Prevodi iz francoščine	1.008
	Prevodi iz italijanščine	617
	Skupno povprečje	725
Neleposlovnna besedila (ISPAC)	Prevodi iz italijanščine	1.936

Tabela 7: Pojavitve nominalizacije v leposlovnih prevodih iz različnih jezikov v korpusu Spook, ter v prevodih neliterarnih italijanskih besedil iz korpusa ISPAC, preračunane na 100.000 pojavníc.

Ob tem je za primerjavo naveden tudi podatek za prevode neleposlovnih del iz italijanščine, kjer v primerjavi s podkorpusoma *Stvarna besedila* Gigafide in *Kresa* najdemo bistveno manj nominalizacij: kot smo videli v tabeli 5, je v slednjih 2.444 oz. 2.445 pojavitev na 100.000 pojavníc, kar je za četrtno več kot v prevodih iz italijanščine. Analizirani vzorec prevedenih besedil relativno majhen in omejen na prevode iz enega jezika, vendar bi lahko nakazoval na določeno mero hiperkorektnosti s strani prevajalcev: predhodne študije nakazujejo, da naj bi italijanščina bila na splošno bolj nagnjena k nominalizaciji od slovenščine (prim. Mikolič Južnič 2007); zaradi bojzani, da bi v slovenščino prenesli (pre)veliko število izvirnih nominalizacij, se zdi, da jih prevajalci dejansko uporabijo manj, kot je značilno za tovrstna besedila v slovenščini.

4 Sklepi

Na podlagi opravljenih analiz lahko torej potrdimo hipoteze, izpostavljene v uvodu: nominalizacija se pojavlja v vseh besedilnih tipih, ki so bili obravnavani. Tako kot nakazujejo raziskave za druge jezike, pa se tudi v slovenščini pojavljajo izrazite variacije med različnimi besedilnimi tipi. Najmanj nominalizacije je moč zaslediti v izvirnih slovenskih leposlovnih besedilih in v govoru, čeprav se tudi v teh primerih pojavljajo znatne razlike. Povprečno število nominalizacij na 100.000 pojavníc v korpusih Gigafida in Kres (pribl. 1.830) lahko z razmeroma visoko mero gotovosti jemljemo kot povprečno vrednost pojavljanja obravnavanih nominalizacijskih priponskih obrazil – in morda nominalizacije na splošno – v pisnem jeziku odraslih govorcev slovenščine ter kot primerjalno vrednost za določanje stopnje nominaliziranosti v različnih žanrih in besedilnih tipih na eni ter za kontrastivne in prevodoslovne raziskave na drugi strani.

V obravnavanih leposlovnih (pod)korpusih je nominalizacij le za dobro četrtno do polovico zgornjega števila (prim. tabelo 5). V govornem korpusu Gos je pogostnost nominalizacije prav tako pričakovano nizka (le tretjino povprečja Gigafide oz.

Kresa), izpostaviti pa velja dejstvo, da je višja kot v nekaterih (pod)korpusih leposlovnih besedil, kar bi lahko bilo presenetljivo, saj načeloma v manj načrtovanih oblikah jezika, kot je govor, najdemo manj kompleksnejših struktur tipa slovnične metafore. Vzrok za to lahko iščemo v dejstvu, da Gos vključuje veliko televizijskih in radijskih oddaj, kjer sicer gre za govor, a so besedila pogosto vnaprej pripravljena v pisni obliki, kar očitno zaznamuje njihove jezikovne značilnosti.

Tudi korpusi leposlovnih besedil, kot rečeno, izkazujejo določene razlike: največ nominalizacij je prisotnih v leposlovnem podkorpusu Kresa, nekoliko manj v primerljivem podkorpusu Gigafide (prim. tabelo 5). Ker oba omenjena podkorpusa vsebujeta tako izvorno kot prevodno leposlovje v slovenščini, in ker je bilo večkrat opozarjeno, da se izvorna in prevedena besedila v istem jeziku lahko razlikujejo z vidika specifičnih slovničnih, pragmatičnih, retoričnih in drugih značilnosti (npr. Baroni in Bernardini 2006), smo preverili pojavljanje nominalizacije tudi v dveh manjših korpusih izključno izvirnega slovenskega leposlovja, in sicer leposlovnem delu korpusa KoSinZ ter podkorpusu izvirnih slovenskih besedil korpusa Spook. Podobno kot prej je tudi v tem primeru opazna razlika v pogostnosti, vendar je v obeh bistveno manj nominalizacije v primerjavi s povprečnimi vrednostmi v Gigafidi in Kresu, kar bi lahko bilo posledica dejstva, da se avtorji v izvirnih slovenskih leposlovnih besedilih nominalizacije poslužujejo manj pogosto kot v prevodni slovenščini. To nam potrjuje tudi tabela 5, v kateri so zbrani podatki o pojavljanju nominalizacije v prevodih iz različnih jezikov, saj je z izjemo angleščine, kjer je nominalizacija nekoliko redkejša kot v ostalih podkorpusih, to strukturo mogoče najti veliko bolj pogosto v prevodni slovenščini (prim. Tabela 7). Za globlji vpogled v razlike, ki se pojavljajo v prevodih iz posameznih jezikov, bi bilo nujno preveriti obseg vpliva izvirnih jezikov, kar je bilo do sedaj narejeno le deloma (prim. odsek 1.3).

Med ostalimi besedilnimi tipi največ nominalizacije po pričakovanjih izkazujejo znanstvena, še bolj pa pravna besedila. V teh dveh skupinah se nominalizacija pojavlja bistveno pogosteje od povprečja, ki ga izkazujeta tako Gigafida kot Kres: v humanističnih in družboslovnih besedilih je 30 odstotkov več nominalizacij od povprečja, v naravoslovnih kar 45 odstotkov več, v pravnih besedilih pa celo 71 odstotkov več. Dejansko se zdi, da je pojavljanje nominalizacije v teh besedilnih tipih prevladujoča slogovna in sintaktična značilnost, za katero ne bi mogli trditi, da izhaja neposredno iz vpliva tujih jezikov, temveč je postala del ubesedovanja in specifično argumentacije v slovenščini na podoben način, kot se je to zgodilo drugod.

Publicistični jezik, kamor prištevamo tako podkorpuse časopisov kot revij, se zelo približuje povprečju celotnih korpusov Gigafida in Kres. Če bi lahko pri Gigafidi trdili, da je v vsakem primeru izrazito zaznamovana s publicističnim jezikom, saj je delež tovrstnih besedil skupno 77 % celote, pa to zagotovo ne velja za korpus Kres, kjer publicistika zavzema skupno zgolj 40 % vseh besedil. Prav zato je še bolj pomenljivo, da sta povprečji pojavljanja nominalizacije v teh dveh korpusih v skladu s to analizo praktično enaki: z razumno mero gotovosti bi lahko kot rečeno to povprečje imeli za kazalnik pojavljanja nominalizacije v slovenščini nasploh. Vendar pa bi lahko

ta podatek s popolno zanesljivostjo potrdili, če bi v raziskavo dejansko vključili vse nominalizacije, kar zaradi trenutnega načina avtomatskega označevanja korpusov (še) ni izvedljivo, predvsem zaradi prevelike količine šuma.

S kvantitativno raziskavo pojavljanja nominalizacije v slovenščini smo želeli ob obstoječih kvalitativnih analizah ponuditi tudi številčne podatke, ki bi lahko v prihodnosti koristili tako kontrastivnim raziskavam med slovenščino in drugimi jeziki kot tudi prevodoslovnim analizam prevajanja nominalizacije iz različnih jezikov v slovenščino in obratno. Nominalizacija je namreč slovnična struktura, ki zaradi svojega vpliva na ubeseditev udeleženskih vlog korenito vpliva tudi na leksikalno gostoto in posledično na razumevanje besedila. V kakšni meri kateri izmed jezikov lahko prenese zgoščevanje informacij, ki ga povzroča nominalizacija, pa je predmet prihodnjih raziskav.

VIRI IN LITERATURA

- Artemis ALEXIADOU, 2001: *Functional structure in nominals: Nominalization and ergativity*. Amsterdam, Filadelfija: John Benjamins.
- Špela ARHAR HOLDT, Iztok KOSEM, Nataša LOGAR BERGINC, 2012: Izdelava korpusa Gigafida in njegovega spletnega vmesnika. *Zbornik Osmo konference Jezikovne tehnologije, 8.–12. oktober 2012*. Ur. T. Erjavec, J. Žgank Gros. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 16–21.
- Marco BARONI in Silvia BERNARDINI, 2006: A new approach to the study of translationese: Machine-learning the difference between original and translated text. *Literary and Linguistic Computing* 21/3. 259–74.
- John A. BATEMAN, 1990: Finding translation equivalents: An application of grammatical metaphor. *Proceedings of the 13th conference on computational linguistics: Vol. 2*. Ur. H. Karlgren. Stroudsburg, PA: Association for Computational Linguistics. 13–18.
- Noam CHOMSKY, 1968: Remarks on nominalization. *Readings in transformational grammar*. Ur. A. JACOBS, P. ROSENBAUM. Waltham, MA: Ginn & Co. Publishing. 184–221.
- M. Cecilia COLOMBI, 2006: Grammatical metaphor: Academic language development in Latino students in Spanish. *Advanced Language Learning: The Contribution of Halliday and Vygotsky*. Ur. H. BYMES. London: Continuum. 147–63.
- Tomaž ERJAVEC in Nataša LOGAR BERGINC, 2012: Referenčni korpusi slovenskega jezika (cc)Gigafida in (cc)KRES. *Zbornik osme konference Jezikovne tehnologije: 8.–12. oktober 2012*. Ur. T. Erjavec, J. Žganec Gros. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 57–62.
- Darja FIŠER in Tomaž ERJAVEC, 2011: *sloWNet: slovenski semantični leksikon*. Ljubljana: FF.
- Olga GNAMUŠ, 1979: Izvor in funkcija samostalniškega izražanja. *Jezik in slovstvo* 25/6. 160–64.

- Tanja GRADEČAK-ERDELJČ, 2009: *Analitičke glagolsko-imenske konstrukcije u engleskom, hrvatskom i njemačkom jeziku - kognitivni pristup: Doktorska disertacija*. Zagreb: Univerza v Zagrebu.
- Michael Alexander Kirkwood HALLIDAY, 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Michael Alexander Kirkwood HALLIDAY in Christian M. I. M. MATTHIESSEN, 1999: *Construing Experience through Meaning: A Language-Based Approach to Meaning*. London, New York: Continuum.
- , 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. 3. izd. London: Arnold.
- Michael Alexander Kirkwood HALLIDAY in James R. MARTIN, 1993: *Writing Science: Literacy and Discursive Power*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Stanko KLINAR, 1996: Samostalniškost angleščine v primeri s slovenščino. *K tehniki prevajanja iz slovenščine v angleščino*. Ur. S. KLINAR. Radovljica: Didakta. 149–93.
- Nike KOČIJANČIČ POKORN, Rastislav ŠUŠTARŠIČ, 1999: Slovensko-angleška protistavna analiza nedoločnika v vlogi premege predmeta. *Vestnik* 33/1–2. 267–81.
- , 2001: Slovensko-angleška protistavna analiza nedoločnika v vlogi osebkevega oz. povedkovega določila. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* 3. 37–41.
- Tina KOŠAK, 2007: *Posebnosti verbalnega in nominalnega sloga v poslovni nemščini in slovenščini. Magistrsko delo*. Ljubljana: FF.
- Helena KUSTER, 2014: Posamostaljanje med jezikovnim sistemom in besedilom v slovenščini in nemščini. *Slavistična revija* 62/1. 39–54.
- Marija LAPATA, 2002: The disambiguation of nominalizations. *Computational Linguistics* 28/3. 357–88.
- Nataša LOGAR BERGINČ in Simon ŠUSTER, 2009: Gradnja novega korpusa slovenščine. *Jezik in slovstvo* 54/3–4. 57–68.
- Nataša LOGAR BERGINČ, Miha GRČAR, Marko BRAKUS, Tomaž ERJAVEC, Špela ARHAR HOLDT, Simon KREK, 2012: *Korpusi slovenskega jezika Gigafida, KRES, ccGigafida in ccKRES: gradnja, vsebina, uporaba*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, FDV.
- Tamara MIKOLIČ JUŽNIČ, 2007: *Nominalne strukture v italijanščini in slovenščini: Pogostnost, tipi, in prevodne ustreznice: Doktorska disertacija*. Ljubljana: UL.
- , 2010: Translation of Italian nominalizations into Slovene: A corpus-based study. *RITT: Rivista Internazionale di Tecnica della Traduzione: International Journal of Translation* 12. 145–58.
- , 2011: Vpliv besedilnih tipov na pojavljanje nominalizacije v slovenščini: Korpusna raziskava. *Meddisciplinarnost v slovenistiki: Obdobja* 30. Ur. S. Kranjc. Ljubljana: ZIFF. 321–27.
- , 2012a: A contrastive study of nominalization in the systemic functional framework. *Languages in Contrast* 12/2. 251–75.
- , 2012b: La nominalizzazione come indicatore del grado di formalità in alcuni tipi testuali della lingua parlata. *Linguistica* 52. 283–95.

- , 2013: Bridging a grammar gap with explication: A case study of the nominalized infinitive. *Across Languages and Cultures* 14/1. 75–98.
- , 2015: Nominalization in literary texts: A corpus based study of contrastive and translational aspects. *Contrastive Analysis in Discourse Studies and Translation = Analyse contrastive de discours et traduction = Kontrastive Diskursanalyse und Translition*. Ur. M. Schlamberger Brezar, D. J. Limon, A. Gruntar Jermol. Ljubljana: ZIFF. 108–30.
- Lene NORDRUM, 2007: *English Lexical Nominalizations in a Norwegian-Swedish Contrastive Perspective*: Diss. Gothenburg: University of Gothenburg.
- Agnes PISANSKI PETERLIN, 2005: Text-organising metatext in research articles: An *English-Slovene Contrastive Analysis. English for Specific Purposes* 24/3. 307–19.
- Katja PLEMENITAŠ, 2005: Discourse function of nominalization: A case study of English and Slovene newspaper articles. *Acta neophilologica* 38/1–2. 153–66.
- , 2007: *Posamostaljenja v angleščini in slovenščini: Primer časopisnih vesti in kritik*. Maribor: SD.
- Louise RAVELLI, 1988: *Grammatical metaphor: An initial analysis. Pragmatics, Discourse and Text. Some Systemically-inspired Approaches*. Ur. E. H. Steiner, R. Veltman. Norwood, NJ: Ablex. 133–48.
- Jerica SNOJ, 2009: *Metafora v slovenskem slovarju: Doktorska disertacija*. Ljubljana: UL.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994 (enozvezkovni). Ljubljana: DZS.
- Mall STÅLHAMMAR, 2006: Grammatical metaphor/metonymy in the treaty establishing a consitution for Europe: A comparison between the English and Swedish versions. *NJES (Nordic Journal of English Studies)* 5/1. 99–117.
- Jože TOPORIŠIČ, 1991: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Boštjan UDOVIČ, Tanja ŽIGON, Marija ZLATNAR MOE, 2011: Posebnosti prevajanja strokovnega jezika diplomacije: Primer Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih. *Slavistična revija* 59/3. 269–91.
- Darinka VERDONIK in Ana ZWITTER VITEZ, 2011: *Slovenski govorni korpus*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1986: Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik. *Slovenski jezik v znanosti 1*. Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: ZIFF.
- Ada VIDOVIČ MUHA (ur.), 1986: *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: ZIFF.
- , 2011: *Slovensko skladiščno besedotvorje*. Ljubljana: ZIFF.
- , 2013: *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: ZIFF.
- Špela VINTAR (ur.), 2013: *Slovenski prevodi skozi korpusno prizmo*. Ljubljana: ZIFF.
- Špela VINTAR, Boštjan JERKO, Marjetka KULOVEC, 2012: Korpus slovenskega znakovnega jezika. *Zbornik Osmo konference Jezikovne tehnologije, 8.–12. oktober 2012: Zbornik 15. mednarodne multikonference Informacijska družba - IS 212, zvezek C*. Ur. T. Erjavec, J. Žganec Gros. Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2012. 203–06.
- Božo VODUŠEK, 1933: Za preureditev nazora o jeziku. *Krog: Zbornik umetnosti in*

- razprav.* Ur. R. Ložar. Ljubljana: Sotrudniki, 1933. 66–76.
- Ines VORŠIČ, 2013: *Sistemska in nesistemska leksikalna tvorba v novejšem besedju slovenskega jezika: Doktorska disertacija*. Maribor: UM.
- Martina ZAJC, 2014: Nominalizacija kot slovnična metafora v predlogih raziskovalnih projektov v slovenščini in angleščini: Kontrastivna in prevodoslovna analiza. *Prevodoslovno usmerjene kontrastivne študije*. Ur. A. Pisanski Peterlin, M. Schlamberger Brezar. Ljubljana: ZIFF. 208–28.
- Andreja ŽELE, 1996: Razvoj posamostaljenja v slovenskem publicističnem jeziku med 1946 in 1995. *Jezik in čas*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: ZIFF. 191–200.
- , 1997: Slovenski razvoj besedotvornih pomenov pri izglagolskih samostalnkih, posebno pri glagolniku. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* 1. 69–90.

SUMMARY

The article is an attempt to provide an overview of the occurrence of nominalization in the Slovene language. Quantitative corpus research is used to verify the extent to which nominalization has permeated various genres of both original and translated adult written Slovene language. Nominalization is defined within Halliday's framework of Systemic Functional Grammar.

In the Systemic Functional Grammar framework, nominalization is explained as a grammatical metaphor of the ideational type: a process, which would be congruently realized by a verb, is metaphorically realized by a noun. This change entails a rearrangement of all the metafunctions and participants in the process, thus resulting in a structure that is more sophisticated and more condensed, i.e., has a higher lexical density. According to the literature, this type of discourse device is used in all adult language, but its presence is highly dependent on register and text type. In this article, the aim is to verify whether the use of nominalization in Slovene is in line with the findings for other languages, i.e., how much its use varies with genre and register. Furthermore, it has been claimed that not all languages cope with high levels of lexical density equally well, and Slovene is believed to be among such languages that do not (sometimes called verbal, as opposed to nominal ones).

A corpus-based methodology is used to compare original Slovene texts of different genres and translations from selected foreign languages. Several corpora have been used in order to evaluate the frequency of nominalization in different text types: the Gigafida and Kres corpora (comprising newspapers, magazines, internet, literature, nonfiction, and other texts); the Gos corpus of spoken Slovene (non-public—private discourse, public—entertainment discourse, public—informative and educational discourse, and non-public—non-private discourse); an ad hoc corpus of scientific, legal, and literary texts; and the Spook parallel multilingual corpus (Slovene translations from Italian, English, German, French, as well as original Slovene texts). Instances of nominalizations formed with the three most frequently used deverbal nominal suffixes (*-anje*, *-enje*, *-tev*) were extracted from all the corpora to compare the frequency in the various genres.

The results seem to confirm that the nominalizations analyzed are indeed present in all the genres and that their frequency is highly dependent on genre, with the frequency ranging from as little as 366 instances per 100,000 words in literary texts to as much as 3,138 instances per 100,000 in legal documents. The mean frequency displayed by the large corpora (Gigafida, Kres) is in line with the frequency displayed by the newspaper and magazines subcorpora, therefore it could be inferred that this is the average rate of nominalization in written Slovene, although to prove this, further analysis would be needed; that analysis would include a larger number of deverbal suffixes and consequently a more accurate sample of analysis.

According to the gathered data, within the analyzed period (1990–2011), despite slight variations, there seems to be no noticeable increase in the frequency of occurrence of nominalizations: virtually in all the analyzed subcorpora the numbers remain approximately at the same level in the two decades analyzed (with the exception of the non-literary subcorpus of the Gigafida and Kres corpora). It would seem that despite the increase in frequency in the second half of the 20th century reported by previous studies on the language of newspapers, the trend has subsided and the numbers have become more stable.

Furthermore, the study found evidence that nominalization seems to be more frequent in translated literary texts than in original ones and that there are differences in frequency between translations from different languages, but more detailed studies are needed to confirm this and to explain the reasons behind the differences among translations from different languages.

UDK 81'276.3-053.6:004.738.5

Blaženka Filipan-Žignić, Marija Turk Sakač

Učiteljski fakultet Zagreb, Hrvatska

blazenka.filipan-zignic@ufzg.hr

marija.sakac@skole.hr

UTJECAJ NOVIH MEDIJA NA JEZIK MLADIH U PISANIM RADOVIMA

U ovome se radu željelo istražiti rabe li učenici osmih razreda osnovne škole u svojim radovima pisanim u školi i za školu kao i u njihovo slobodno vrijeme sljedeće elemente jezika novih medija: anglizme, kratice, emotikone, višestruke interpunkcijske znakove i druga grafo-stilistička sredstva. Rezultati navedenoga istraživanja pokazali su da učenici osmih razreda vrlo često rabe sve navedene elemente koji predstavljaju karakteristična obilježja jezika novih medija u svojim tekstovima pisanim u slobodno vrijeme dok ih u školskim pisanim radovima gotovo ne rabe.

Ključne riječi: jezik novih medija, pisani radovi učenika 8. razreda, anglizmi, kratice, emotikoni

In the article, the authors investigate whether eighth-graders use elements of the language of new media in their texts written at school, for school, or in their spare time, such as: anglicisms, abbreviations, emoticons, multiple punctuation marks, and other graphostylistic devices. Based on the results of the research, it is evident that eighth-graders very often use all the elements that are characteristic features of the language of new media in the texts written in their spare time whereas they hardly use them in their school assignments.

Keywords: language of new media, writing of 8th-grade students, anglicisms, abbreviations, emoticons

0 Uvod

Od početka trećeg tisućljeća došlo je do brzog širenja računalnih medija, informacijske i komunikacijske tehnologije, posebice razvojem Web 2.0 alata i stalnog dodavanja novih usluga. Medijacijom svakodnevnog života nastala je tzv. računalno posredovana komunikacija (CMC) koja je prema Crystalu (2006) dovela do društvene i jezične revolucije. Dostignuća na svim znanstvenim i stručnim područjima neminovno utječu i na jezik koji je također podložan promjenama te kao takav nastoji pronaći način kako nove promjene uklopiti u već postojeći jezični sustav (Ferčec, 2006). Računalno posredovana komunikacija (komunikacija novim medijima) danas pokriva veliki prostor, a čovjek je u mogućnosti odašiljati istu poruku istodobno velikom broju ljudi. Razvoj i širenje novih medija utjecao je, dakle, na organizaciju međuljudskih odnosa, doveo do novih načina komunikacije i uveo promjene u sam jezik te stvorio nove medijske diskurse (Granić, 2006).

Jezik koji je karakterističan za različite internetske usluge Crystal (2006) naziva *Netspeakom*, a sadrži elemente i govora i pisma. Danas tekstovi pisani u novim medijima (*Facebook*, SMS i sl.) sadrže elemente usmenoga govora tipičnog za slobodan stil usmene komunikacije, tj. razgovorni stil. Takve je tekstove Storrer (2001) nazvala »otipkanim razgovorom«. Komunikacija novim medijima dovela je do nejasnih granica između pisanog i usmenog jezika. Koch & Österreicher (1994) opisuju dva koncepta pismenosti, tj. konceptualnu pismenost i konceptualnu usmenost. Međutim u novim medijima ta su dva koncepta u interakciji. Ti koncepti dolaze do punoga izražaja u *Facebooku* koji se koristi za komuniciranje, ali i za informiranje, dijeljenje informacija, objavljivanje fotografija, za pregledavanje informacija i na kraju za igranje. *Facebook* danas ima gotovo 1,6 milijardi korisnika (<http://www.netokracija.com/facebook-korisnici-prihod-rezultati-2016-112942>).

Sve ovo navedeno govori u prilog tome da je *Facebook* postao nov način komuniciranja i nova forma društvenosti. U glavne funkcije *Facebooka* mogu se ubrojiti vlastiti profil (s ili bez fotografije ili fotoalbuma), opcija prijatelji, komunikacija putem komentara ili linkova, fotografije i video zapisi te razne aplikacije. Najčešća pak zamjerka *Facebooku* jest nedovoljna kontrola privatnosti, iako sam *Facebook* posjeduje neku mogućnost kontrole privatnosti svakoga korisnika. Usprkos svim negativnostima i kritikama *Facebook* ostaje najpopularnijom internetskom društvenom mrežom koja se neprestano širi i razvija (Filipan-Žignić, Mošmondor, 2015b).

Osim komunikacije internetom, i komunikacija mobilnim telefonom danas je postala nezaobilaznim dijelom svakodnevice, posebice mladih. Ta činjenica nikako ne čudi jer je itekako poznato da suvremeni mobilni telefoni nude brojne mogućnosti. Stoga je neosporna činjenica da mladi danas nikud ne idu bez mobilnog telefona. Preko mobitela odašilju SMS (*Short Message Service*) poruke, pretražuju internet ili odlaze na *Facebook* te odatle šalju poruke ili uređuju svoje statuse i sl.

Rodek (2011) razmatra novu organizaciju učenja i nastave te ulogu nastavnika s obzirom na pojavu novih medija. O navikama korištenja društvenih mreža, posebice *Facebooka* kod osnovnoškolaca u Hrvatskoj pišu Kušić (2010), Tanta i dr. (2014), Nikodem i dr. (2014), Labaš (2012).

Relativno je malen broj istraživanja jezika novih medija i pismenosti mladih na *Facebooku*, ali i u drugim uslugama novih medija u Hrvatskoj, no posljednjih godina su ipak u porastu.

O obilježjima jezika novih medija u Hrvatskoj piše Filipan-Žignić (2012) u knjizi *O jeziku novih medija*, kao i u brojnim znanstvenim istraživanjima (2015, 2016. i dr.), gdje kao samostalna autorica ili u suautorstvu analizira temeljna obilježja jezika novih medija te način pisanja mladih (gimnazijalaca) s obzirom na zastupljenost elemenata jezika novih medija.

Rezultati navedenih istraživanja o jeziku *Facebooka* i SMS poruka potvrđuju Crystalovu (2006) tvrdnju da je računalno posredovana komunikacija (CMC) dovela

ne samo do društvene, već i jezične revolucije. Došlo je do promjena na svim jezičnim razinama: na pravopisnoj, grafostilističkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, semantičkoj i leksičkoj razini.

Na pravopisnoj razini dolazi do nekorištenja ili nepravilne uporabe interpunkcijskih znakova, pisanja samo malim, samo velikim ili miješanim slovima, ponavljanja grafema, pisanje riječi zajedno ili odvojeno, a dolazi i do grešaka uzrokovanih medijem (Filipan-Žignić, 2012).

Na grafostilističkoj razini pojavljuju se emotikoni ili osjećajnici. Emotikoni u SMS diskursu izražavaju ono što u usmenoj komunikaciji predstavljaju čestice, uzvici, prozodija, mimika i geste. Istraživanja pokazuju da su mlađi korisnici SMS poruka skloniji uporabi emotikona (Filipan-Žignić, 2012).

Na morfološkoj razini nema većih odstupanja, osim u slučaju tvorbe kratice, koje su vrlo zastupljene u SMS porukama. Kratice u SMS diskursu javljaju se kao akronimi, strane i domaće, slogovne kratice te složene kratice (Filipan-Žignić, 2012).

Na semantičkoj razini pojavljuju se gotovo sve teme iz svakodnevnog života, kao što su ljubav, obitelj, škola, prijateljstvo, izlazak, slobodno vrijeme, odmor, rođendani, kućni ljubimci, sport, politika i društvo u cjelini, ali i druge zanimljive teme, poput razbijanja ljubavne veze, oglašavanje putem SMS poruka ili otpuštanja s posla, ali i sukob lokalnih političara što upućuje na činjenicu da gotovo nema teme koja ne bi mogla biti zastupljena u SMS poruci (Filipan-Žignić, 2012).

Na leksičkoj razini često se koriste anglizmi. Mladi od 12 do 30 godina starosti su najčešći korisnici anglizama. Istraživanja su pokazala da gotovo 90 posto kratice koje se koriste u porukama jesu engleskog podrijetla. Osim anglizama, u SMS porukama učestala je uporaba i dijalektizama, ali i vulgarizama (Filipan-Žignić, 2012).

Prema svemu navedenom, možemo zaključiti da glavna obilježja jezika novih medija, poglavito onoga iz usluga poput *Facebooka* ili *Twittera*, kao i jezika SMS-a, jesu hibridizacija pisanih i usmenih oblika, nepoštivanje norme, uporaba emotikona, kratice, grafičko-stilističkih sredstava, anglizama, neologizama te različitih varijeteta, a najčešće su posljedica jezične ekonomije i tehnoloških ograničenja (Filipan-Žignić, 2012).

Praktičnost i ograničeni prostor temeljna su, nadalje, obilježja SMS poruka, koja su dovela do vrlo zanimljive pojave, a to je kreativnost u njihovom sastavljanju i kraćenju.

Ne čudi stoga podatak da i mnogi znanstveni radovi o jeziku SMS poruka s engleskog govornog područja često imaju vrlo kreativne naslove i time dočaravaju kreativnost SMS poruka. Humphrys (2007) je objavio tekst sa zanimljivim naslovom *I h8 txt msgs*. Crystal 2008. g. objavljuje članak *2b or not 2b*. Bieswangerov članak nosi naslov *2 abbrevi8 or not 2 abbrevi8: A Contrastive Analysis of Different Space-*

and Time-Saving Strategies in English and German Text Messages (2007). Yusuf, Natsir i Yusra (2016) objavljuju članak (. _)/ *dont 4get 2 txt me plz! Linguistic and Discoursal Features of Short Message Service by Female Texters.*

1 Cilj, hipoteze i metodologija istraživanja

Cilj ovog istraživanja jest kroz procjenu učenika 8. razreda osnovne škole o učestalosti zastupljenosti elemenata jezika novih medija u njihovim radovima pisanim u školi i za školu te u tekstovima pisanim u slobodno vrijeme utvrditi utječe li jezik novih medija na pismenost učenika osnovne škole. U tu svrhu postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Učenici procjenjuju da u pisanim radovima u školi i za školu vrlo rijetko rabe elemente jezika novih medija (anglizme, kratice, emotikone, višestruke interpunkcijske znakove i druge ikoničke znakove).

H2: Učenici procjenjuju da u tekstovima pisanim u slobodno vrijeme vrlo često koriste elemente jezika novih medija (anglizme, kratice, emotikone, višestruke interpunkcijske znakove i druge ikoničke znakove).

H3: Jezik novih medija ne utječe negativno na pismenost učenika osnovne škole.

Prigodni uzorak ispitanika činilo je 56 učenika (N=56) 8. razreda Osnovne škole »Ivan Benković«. Učenici su ispunili anketni upitnik koji su osmislili Filipan-Žignić i dr. 2015a. godine (na temelju upitnika Dürscheid et al. 2010), a odnosi se na korištenje elemenata jezika novih medija u pisanim radovima u školi i za potrebe škole, kao i u tekstovima pisanim u novim medijima u slobodno vrijeme: na *Facebooku*, u pričaonici, forumu i SMS-porukama (*Viberu, WhatsAppu...*) kod učenika 8. razreda osnovne škole.

U anketnom upitniku, uz sociodemografske podatke, učenici 8. razreda morali su na skali Likertovog tipa s 5 stupnjeva procjene (nikada, vrlo rijetko, ponekad, vrlo često, uvijek) zaokružiti učestalost njihovog korištenja elemenata jezika novih medija, odnosno pojedinih čestica upitnika, u pisanim radovima pisanim u školi i za potrebe škole, kao i u tekstovima pisanim u novim medijima u slobodno vrijeme.

Elementi jezika novih medija, tj. pojedinačne čestice upitnika bile su: *kratice, emotikoni, samo velika slova, samo mala slova, mješovita slova, višestruki interpunkcijski znakovi, ikonički znakovi, uzvici i oznake smijeha, sintagme bez subjekta, sintagme bez pomoćnog glagola, dijalektizmi, vulgarizmi i anglizmi.*

Elementi jezika novih medija s objašnjenjima koji su bili dijelom upitnika za učenike o pisanju u školi i za potrebe škole te u slobodno vrijeme u novim medijima bili su sljedeći:

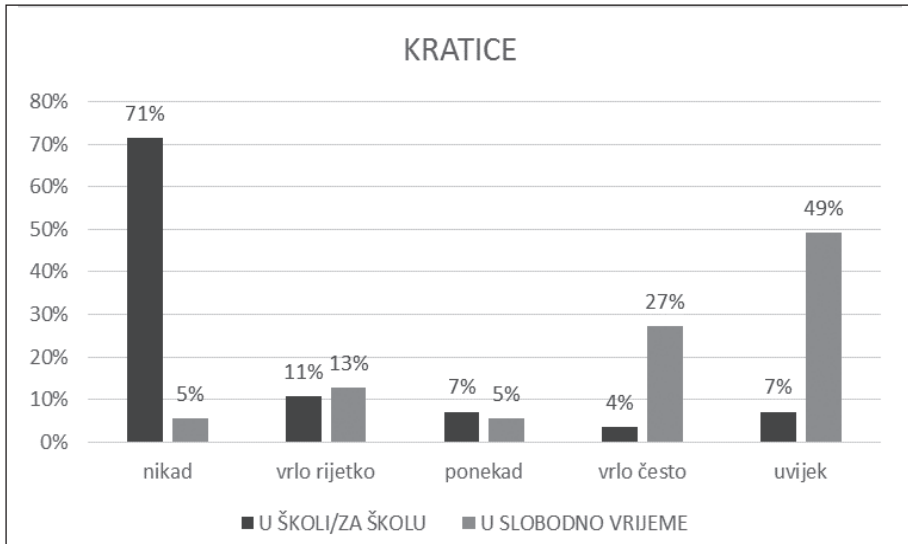
1. kratice (btw, lol, fkt, dns, nmg, odg. i sl.)
2. emotikoni (☺, ☹ i sl.)
3. sva velika slova (NEĆU DOĆI i sl.)
4. samo mala slova (marko je bio u zagrebu i sl.)
5. mješovita slova (unuTar rijEči i sl.)
6. višestruki interpunkcijski znakovi (?????; !!!!!, :::::, i sl.)
7. drugi znakovi (*****, @, @, (((, &&&&, →→, ♥♥ i sl.)
8. uzvici i oznake smijeha (ooooo, uuuuu, haaaa, i sl.)
9. sintagme bez subjekta (bio kod tebe i sl.)
10. sintagme bez pomoćnog glagola (ja čuo ti jučer stigla ... i sl.)
11. aorist i imperfekt umjesto perfekta (dodoh i sl.)
12. dijalektizmi (kaj, napravil, plac i sl.)
13. anglicizmi (šeram, lajkam, forvardiram, fejs i sl.)
14. vulgarizmi (j... se, u pm, i sl.)

Za potrebe ovoga rada analizirani su sljedeći elementi jezika novih medija: *anglizmi, kratice, emotikoni, višestruki interpunkcijski znakovi i drugi ikonički znakovi.*

2 Rezultati istraživanja i rasprava

2.1 Kratice

Rezultati istraživanja provedenog na 56 učenika 8. razreda koji se odnose na korištenje elemenata jezika novih medija u pisanim radovima u školi i za potrebe škole, kao i u tekstovima pisanim u novim medijima u slobodno vrijeme: na *Facebooku*, u pričaonici, forumu i SMS-porukama (*Viberu, WhatsAppu...*) kod učenika 8. razreda

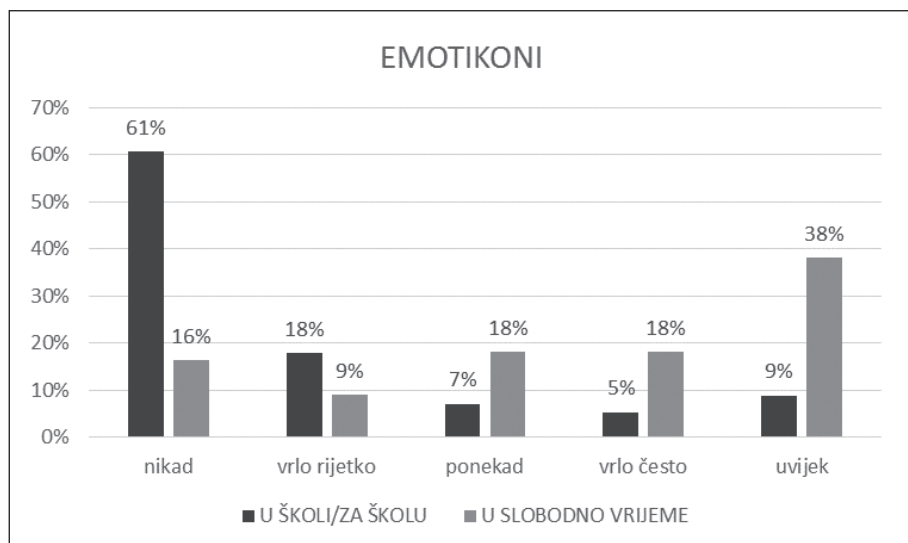


Grafikon 1: Upotreba kratica u tekstovima pisanim u školi i za školu te u slobodno vrijeme u novim medijima.

osnovne škole, govore da 71% učenika u tekstovima pisanim u školi ili za školu nikad ne koristi kratice, 11% ih koristi vrlo rijetko, 7% učenika kratice koristi ponekad, dok ih vrlo često koristi 4%, a uvijek 7% učenika. Prepostavlja se da učenici koji procjenjuju da vrlo često ili uvijek koriste kratice u tekstovima pisanim u školi ili za školu misle na uobičajene kratice koje se službeno koriste u standardnome hrvatskom jeziku poput *tj.*, *itd.*, *i sl.*, *i dr.*, dok se u upitniku mislilo isključivo na kratice koje su se počele koristiti tek nedavno pojavom novih medija (interneta i pametnih telefona) poput *btw*, *tnx*, *lol* i slično. U tekstovima pisanim u slobodno vrijeme kratice uvijek koristi 49% učenika, dok ih 27% koristi vrlo često. 5% učenika upotrebljava kratice ponekad, 13% vrlo rijetko, a 5% nikad.

2.2 Emotikoni

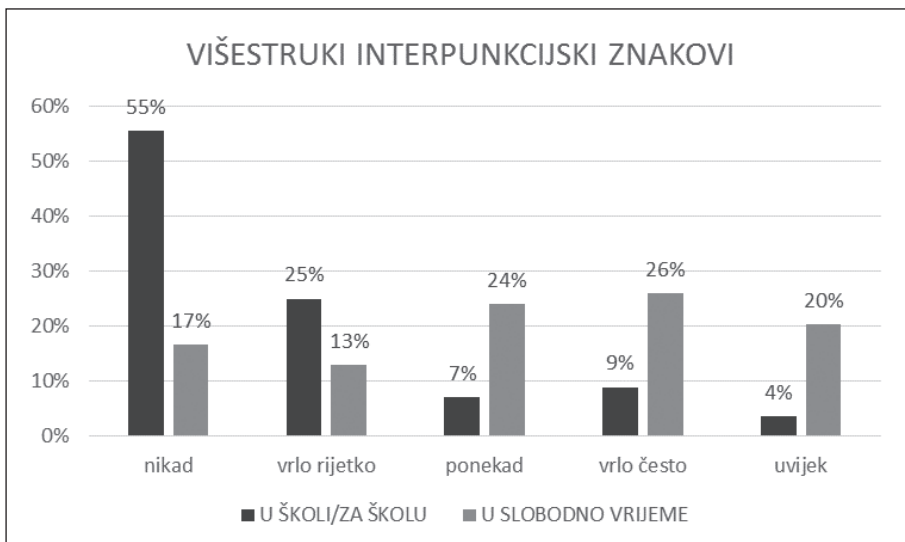
Rezultati istraživanja uporabe emotikona pokazali su da 61% učenika 8. razreda u tekstovima pisanim u školi ili za školu nikad ne koristi emotikone. Vrlo rijetko ih koristi 18% učenika, ponekad 7% učenika, 5% vrlo često te 9% uvijek. Učenici koji koriste emotikone u tekstovima pisanim u školi ili za školu vjerojatno ih umeću u *PowerPoint* prezentacije, plakate i sl. kako bi istaknuli šalu ili izmamili osmijeh, ali ne i u one tekstove koje pišu u školi ili za školu i koji se ocjenjuju. Nasuprot tomu, 38% učenika 8. razreda uvijek, a 18% vrlo često i 18% ponekad koriste emotikone u tekstovima pisanim u novim medijima u slobodno vrijeme: na *Facebooku*, u pričao-nici, forumu i SMS-porukama (*Viberu*, *WhatsApp*...). Emotikone nikad ne koristi 16% učenika, a 9% ih koristi vrlo rijetko. Navedeni podatci govore da mladi jesu ljubitelji emotikona, ali u pravilu onda kada rabe nove medije.



Grafikon 2: Upotreba emotikona u tekstovima pisanim u školi i za školu te u slobodno vrijeme u novim medijima.

2.3 Višestruki interpunkcijski znakovi

Rezultati istraŕivanja za uporabu višestrukih interpunkcijskih znakova pokazuju da ih u školi i za školu nikad ne koristi 55% uĉenika, a vrlo rijetko 25% uĉenika. U tekstovima pisanim u novim medijima u slobodno vrijeme 20% uĉenika uvijek koristi višestruke interpunkcijske znakove, dok ih 26% koristi vrlo ĉesto, a 24% ponekad. Moŕe se zakljuĉiti da njihovo korištenje ovisi o osobnosti, tj. karakteru osobe i vremenu potrebnom da napiše poruku.



Grafikon 3: Upotreba višestrukih interpunkcijskih znakova u tekstovima pisanim u školi i za školu te u slobodno vrijeme u novim medijima.

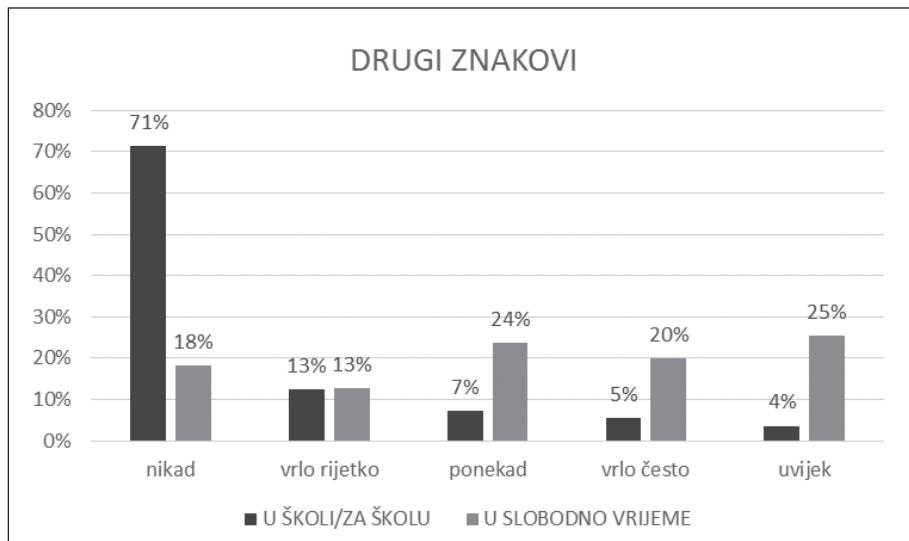
2.4 Drugi znakovi

Slični su rezultati istraŕivanjem dobiveni i za uporabu drugih ikoniĉkih znakova, tj. grafo-stilistiĉkih sredstava. Tako se dogaĊa da 71% uĉenika 8. razreda u školi i za školu nikad ne koristi druge ikoniĉke znakove, dok ih 13% koristi vrlo rijetko. U slobodno pak vrijeme uvijek ih koristi 25% uĉenika, 20% vrlo ĉesto, a 24% ponekad. Nikad ih ne koristi 18%, a vrlo rijetko 13% uĉenika 8. razreda.

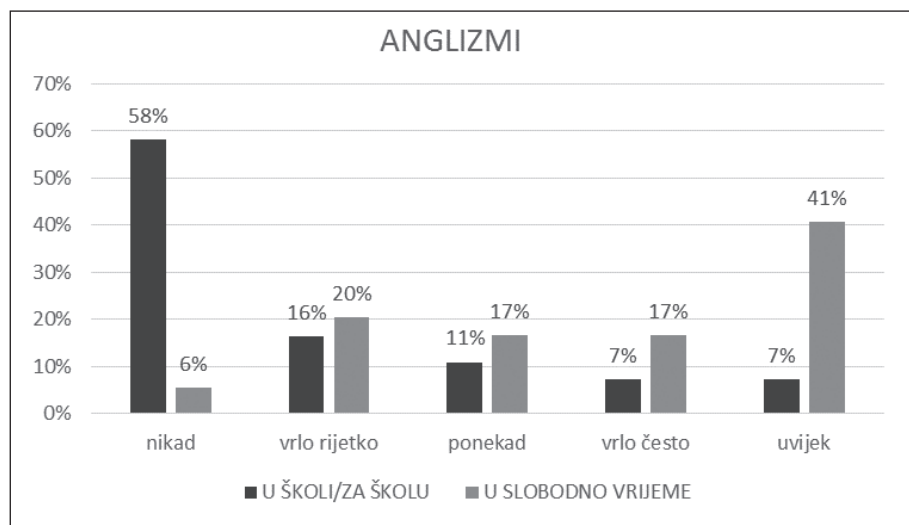
2.5 Anglizmi

Rezultati ovog istraŕivanja provedenog anketiranjem ukazuju na ĉinjenicu da 58% uĉenika 8. razreda anglizme nikad ne upotrebljava u tekstovima pisanim u školi i za potrebe škole. 16% uĉenika ih u školi upotrebljava vrlo rijetko, 11% ponekad 7% vrlo ĉesto i 7% uvijek. Postoji vjerojatnost da su uĉenici imali upravo one anglizme na umu koji su u uporabi veċ neko vrijeme (npr. *sport, hotel, klub, bestseler, diler*; itd.), a

ne one koji su tek nedavno došli u uporabu te su postali dio jezika kao što su *cool, like, click, Facebook* i sl. U tekstovima pisanim u novim medijima u slobodno vrijeme: na *Facebooku*, u pričaonici, forumu i SMS-porukama (*Viberu, WhatsAppu...*), 41% učenika 8. razreda anglizme koristi uvijek, 17% vrlo često, 17% ponekad, 20% vrlo rijetko, a 6% nikad.



Grafikon 4: Upotreba drugih znakova u tekstovima pisanim u školi i za školu te u slobodno vrijeme u novim medijima.



Grafikon 5: Upotreba anglizama u tekstovima pisanim u školi i za školu te u slobodno vrijeme u novim medijima.

Navedene rezultate istraživanja pokušali smo usporediti s istraživanjima drugih autora, ali i vlastitim prethodno provedenim istraživanjima. Nema identičnih istraživanja na nekim drugim ciljnim skupinama pa smo bili u mogućnosti naša istraživanja usporediti sa sličnima. Prvo smo to pokušali s istraživanjem pismenosti slične ciljne skupine učenika (14-16 godina) i to na ponešto izmijenjenom upitniku koje su proveli Dürscheid i dr. 2010. godine na švicarskim učenicima. Navedeni su autori došli do zaključka da učenici rabe mnoge elemente jezika novih medija u novim medijima, ali da se nije pokvarilo njihovo pisanje u školi. Jednako tako ranija istraživanja Filipan-Žignić i dr. (2015a, 2016) na gimnazijalcima i to maturantima pokazala su slične rezultate, tj. i kod maturanata nije uočena značajnija prisutnost elemenata jezika novih medija u školskim radovima, za razliku od onih koje pišu u slobodno vrijeme. Zanimljivo je istaknuti da su se gimnazijalci u upitniku izjašnjavali da u školskim tekstovima u određenoj mjeri rabe primjerice i anglizme i kratice, međutim dodatno proučavanje njihovih školskih uradaka programom WordSmith 6.0 pokazalo je da su oni rabili uobičajene anglizme i kratice koji se nisu pojavili u najnovije vrijeme s pojavom komunikacije novim medijima, dakle u školskim tekstovima gotovo uopće nisu rabili elemente jezika novih medija.

I drugi su autori upućivali na slična zapažanja poput Schlobinskog (2002) te Kessa i Corra (2013) u njemačkom govornom području, kao i Crystala (2006, 2011) u engleskom govornom području. U oba jezika navedeni autori zaključuju da pismenost učenika nije ugrožena zbog njihova pisanja u novim medijima jer oni itekako razlučuju pisanje u školi od onoga u novim medijima.

Autorice pak Opačić (2012), Pavličević-Franić (2011) te Vrsaljko i Ljubimir (2013) ukazuju na narušavanje jezične norme, ali prvenstveno u neformalnoj komunikaciji, tj. u novim medijima. S obzirom da naša istraživanja pokazuju da u školskim radovima koji se pišu za ocjenu takve tendencije nisu izražene, ne može se izražavati bojazan da bi učenici pod utjecajem pisanja u novim medija pokvarili svoju pismenost. A istraživanja, kako u engleskom, njemačkom, tako i hrvatskom jezikoslovlju ukazuju na gotovo identične procese pa se može zaključiti da gotovo nema razlika u jezičnom ponašanju učenika u novim medijima odnosno u školskim pisanim radovima u sva tri jezika, a za pretpostaviti je i u drugima.

3 Zaključak

Sve su polazne hipoteze u provedenom istraživanju potvrđene. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da velika većina učenika 8. razreda u školskim pisanim radovima nikad ili vrlo rijetko koristi elemente jezika novih medija, dok istovremeno učenici 8. razreda većinom vrlo često ili uvijek koriste elemente jezika novih medija samo kada pišu u novim medijima u svoje slobodno vrijeme na *Facebooku*, u pričauonici, forumu i SMS-porukama (*Viberu*, *WhatsAppu* ...). Stoga nema dovoljno elemenata koji bi potvrdili mišljenja da se jezik osnovnoškolaca u njihovim školskim radovima pogoršao zbog uporabe jezika novih medija na internetu i mobilnom telefonu što govori da jezik novih medija zasada ne utječe negativno na pismenost učenika

osnovne škole (H3), iako se pisanje u novim medijima razlikuje od tradicionalnih pisanih tekstova prvenstveno zbog jezične ekonomije i tehnoloških ograničenja. Činjenica je da mladi u velikoj mjeri koriste elemente jezika novih medija gotovo u svim tekstovima pisanim u svoje slobodno vrijeme u novim medijima (na internetu i mobilnom telefonu), no u ovome trenutku ne čini se da bi se događali štetni utjecaji na pismenost učenika uslijed njihove učestale uporabe jezika novih medija.

Potrebno je također izraziti i određene rezerve spram izjašnjavanja učenika o uporabi elemenata jezika novih medija putem upitnika u kojem se jedan postotak njih izjasnio da rabe određene elemente i u školskim tekstovima jer se u nekim dosadašnjim istraživanjima koja su nakon upitnika provedena i računalnim programom Oxford WordSmith 6.0 (Filipan-Žignić i dr., 2015a, 2016) pokazalo da podaci iz upitnika nisu u nekim pitanjima bili identični onima koje je pokazao program Oxford WordSmith 6.0, odnosno da učenici u školskim tekstovima gotovo nikada ne rabe kratice, anglizme ili pak emotikone koji su dijelom komunikacije u novim medijima. Stoga bi i u ovom slučaju bilo poželjno u sljedećem istraživanju podvrgnuti školske tekstove učenika 8. razreda i analizi putem računalnog programa Oxford WordSmith 6.0 koji bi dao stopostotne rezultate.

Dakako da bi istraživanja pismenosti bilo također poželjno ponoviti u dogledno vrijeme kako bi se utvrdilo može li dugogodišnja uporaba elemenata jezika novih medija u različitim internetskim uslugama ili SMS-u dovesti do pogoršanja pismenosti mladih u budućnosti.

Komunikacija novim medijima u različitim internetskim uslugama i SMS-u danas je neizmerno omiljena kod mladih, i u slučaju eventualnih negativnih trendova glede pismenosti mladih u budućnosti neće ju se moći izbjeći, već je potrebno da te nove načine komunikacije naučimo koristiti i preusmjeravati na dobrobit mladih što u ovom konkretnom slučaju znači da u današnje digitalno doba informacijsku i komunikacijsku tehnologiju trebamo umjeti rabiti s ciljem poboljšanja komunikacijske kompetencije učenika.

IZVORI I LITERATURA

- Markus BIESWANGER, 2007: *2 abbrevi8 or not 2 abbrevi8: A Contrastive Analysis of different Space- and Time-Saving Strategies in English and German Text Messages*. Texas Linguistics Forum 50. Austin: University of Texas.
- David CRYSTAL, 2006: *Language and the Internet*. Cambridge: University Press.
- , 2008: 2b or not 2b. Splet.
- , 2011: *Internet linguistic*. London, New York: Routledge.
- Christa DÜRSCHIED, Franc WAGNER, Sarah BROMMER, 2010: *Wie Jugendliche schreiben*. Berlin, New York: De Gruyter.

- Ivanka FERČEC, 2006: Neologizmi u računalnim znanostima. *Jezik i mediji – Jedan jezik: Više svjetova*. Ur. J. Granić. Zagreb, Split: HDPL. 223–29.
- Blaženka FILIPAN-ŽIGNIĆ, 2012: *O jeziku novih medija: Kvare li novi mediji suvremeni jezik?* Split: Matica hrvatska.
- Blaženka FILIPAN-ŽIGNIĆ, Katica SOBO, Damir VELIČKI, 2012: SMS Communication – Croatian SMS Language Features as Compared with those in German and English speaking Countries. *Revija za elementarno izobraževanje* 5. 5–22.
- Blaženka FILIPAN-ŽIGNIĆ, Vladimir LEGAC, Tea PAHIĆ, Katica SOBO, 2015a: New Literacy of Young People Caused by the Use of New Media. *Procedia-Social and Behavioral Journal* 1 192C. 179–86.
- Blaženka FILIPAN-ŽIGNIĆ, Luka MOŠMONDOR, 2015b: Jezična promjena uzrokovana novim medijem internetom: Primjer Facebooka na hrvatskom i njemačkom jeziku. S. A. Toth, *A Magyar Tudomány napján elhangzott horvat (es angol) nyelvi előadások gyűjteménye*. Baja: Eötvös József Főiskolán. 27–45.
- Blaženka FILIPAN-ŽIGNIĆ, Vladimir LEGAC, Katica SOBO, 2016: The Language of New Media and the Literacy of Young People in Their School Assignments and in Leisure. *Lingbaw* (prihvaćen za objavljivanje).
- Jagoda GRANIĆ, 2006: Novi »razrađeni« mediji i »ograničeni« kodovi. *Jezik i mediji – Jedan jezik: više svjetova*. Ur. J. Granić. Zagreb-Split: HDPL. 267–78.
- John HUMPHRYS, 2007: *I h8 txt msgs: How texting is wrecking our language*. MailOnline. Splet.
- Alexander KEUS, Andreas CORR, 2013: *Jugendsprache: Ein Indiz für Sprach- und Kulturverfall?* Splet.
- Peter KOCH, Wulf ÖSTERREICHER, 1994: *Unterscheidung von medialer und konzeptueller Mundlichkeit bzw. Schriftlichkeit: Schrift und Schriftlichkeit*. Berlin, New York: de Gruyter. 587–404.
- Siniša KUŠIĆ, 2010: Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije. *Život i škola* 56/24. 103–25.
- Danijel LABAŠ, 2009: Međuljudska komunikacija, novi mediji i etika. D. Labaš, *Novi mediji – nove tehnologije – novi moral*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Krunoslav NIKODEM, Jasna KUDEK MIROŠEVIĆ, Silvija BUNJEVAC NIKODEM, 2014: Internet i svakodnevne obaveze djece: Analiza povezanosti korištenja interneta i svakodnevnih obaveza zagrebačkih osnovnoškolaca. *Socijalna ekologija* 23/3. 211–35.
- Nives OPAČIĆ, 2012: *Hrvatski ni u zagradama: Globalizacijska jezična teturanja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Dunja PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, 2011: *Jezikopisnice: Rasprave o usvajanju, učenju i poučavanju hrvatskoga jezika u ranojezičnome diskursu*. Zagreb: Alfa.
- Stjepan RODEK, 2011: Novi mediji i nova kultura učenja. *Napredak* 152/1. 9–28.
- Peter SCHLOBINSKI, 2002: *Jugendsprache und Jugendkultur*. Splet.
- Angelika STORRER, 2001: Getippte Gespräche oder dialogische Texte? Zur kommunikationstheoretischen Einordnung der Chat-Kommunikation. *Sprache im Alltag*:

Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik. 439–66.

Ivan TANTA, Maja MIHOVILOVIĆ, Zrinka SABLIĆ, 2014: Uses and Gratification Theory –Why Adolescents Use Facebook?. *Medijska istraživanja* 20/2. 85–110.

Slavica VRSALJKO, Tea LJUBOMIR, 2013: Narušavanje pravopisne norme u ranojezičnoj neformalnoj komunikaciji (na primjeru SMS poruka i internetske društvene mreže Facebook). *Magistra Iadertina* 8/1. 155–163.

Yunisrina Qismullah YUSUF, Yuliana NATSIR, Siti Rahimah YUSRA, 2016: (. . .)/ dont 4get 2 txt me plz! Linguistic and Discoursal Features of Short Message Service by Female Texters. 3L: *Language* 22/1. 81–96.

POVZETEK

S pojavom novih medijev, še posebej interneta in mobilne telefonije je prišlo do sprememb tako v celotni družbi kot tudi v jeziku. Jezik, ki je karakterističen za različne internetne storitve Crystal (2006), se imenuje Netspeak. Nekatere glavne lastnosti jezika novih medijev, še zlasti tistega s Facebooka ali Twitterja pa tudi jezika SMS-ov, so hibridizacija pisnih in ustnih oblik, nespoštovanje norm, uporaba čustvenih simbolov (emotikonov), okrajšav, grafično stilskih sredstev, anglizmov, neologizmov. Prodiranje anglizmov in vpliv angleškega jezika na hrvaški jezik neustavljivo narašča, še zlasti v jeziku novih medijev, in sicer zaradi položaja angleškega jezika kot globalnega jezika.

Danes sta internetno komuniciranje in komuniciranje prek mobilne telefonije postali neizogibni del življenja predvsem mladih, zato so pogoste kritike na pismenost in poznavanje pravil standardnega jezika pri mladih. Iz tega razloga smo izvedli raziskavo, v kateri smo želeli raziskati, ali učenci 8. razreda v svojih pisnih izdelkih v šoli in v tekstih, ki jih pišejo v prostem času, uporabljajo prej naštetá sredstva. Rezultati kažejo, da učenci 8. razreda pogosto uporabljajo vse naštetó v tekstih, ki jih pišejo v prostem času, ne pa tudi v tistih, ki nastajajo za namene šolskega pouka.

UDK 811.131.1*25=112.2:792.54:929Linhart A.T.

Nataša Cigoj Krstulović

Muzikološki inštitut, ZRC SAZU, Ljubljana

natasa@zrc-sazu.si

ODKRITJE LINHARTOVEGA PREVODA ITALIJSKEGA OPERNEGA BESEDILA LA FRASCATANA (1782)

V razpravi je prvič obravnavan libreto *Das Mädchen von Fraskati*, ki je bil natisnjen leta 1782 v Ljubljani za predstavo nemške gledališke družbe. Knjižico z opernim besedilom za tedaj popularno Paisiellovo opero *La frascata* hrani Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju. Primerjava z drugim libretom razkriva, da je avtor prevoda Livignijevega italijanskega opernega besedila v nemščino Anton T. Linhart in ne Johann Friedrich Schmidt, kot se je doslej napačno domnevalo. V nemškem besedilu je dodanih osem vrstic v slovenskem jeziku. Zgodovinska vrednost Linhartovega prevoda opernega speva »Na vem, če je kej fletno« je prikazana v odnosu do edinega doslej znanega Zoisovega prevoda italijanske arije »Preljube ženice« (ital. »Mie care donnette«).

Ključne besede: libreto, *Das Mädchen von Fraskati*, Anton Tomaž Linhart, slovenski jezik

The study is the first to discuss the opera libretto *Das Mädchen von Fraskati*, which was printed in Ljubljana in 1782 for the production of the German theatre company. Today the text for the then popular Italian opera *La frascata* of Giovanni Paisiello is kept in the Austrian National Library (Österreichische Nationalbibliothek). A comparative analysis with another libretto has revealed that the German translation of Livigni's opera text was made by Anton T. Linhart and not by Johann Friedrich Schmidt as it has hitherto been wrongly assumed. The German text contains eight inserted lines in the Slovenian language. The historical importance of the newly discovered Linhart's translation in Slovenian is more evident in the light of the only previously known Zois's translation of the Italian aria "Preljube ženice" (It. "Mie care donnette").

Keywords: libretto, *Das Mädchen von Fraskati*, Anton Tomaž Linhart, Slovenian language

0 Operni libreto kot literarnozgodovinski vir

Knjižica z besedilom operne zgodbe je zaradi odsotnosti ali pomanjkanja drugih virov za 17. in 18. stoletje v zadnjem času prepoznana kot dragocen vir za raziskovanje poustvarjalnosti in lokalno pogojenih posebnosti uprizoritev. Raziskovalci kulturne, glasbene in literarne zgodovine imajo zgodnejši libreto za pomemben vir pri preučevanju prenosa repertoarja, zgodovine in estetike recepcije (Gier 1998, Rainer 2002, Kokole 2004, 2005). Primerjava opernih besedil, ki so v 18. stoletju nastala na podlagi predelav tedaj uveljavljenega in sprejetega vsebinskega vzorca v različnih kulturnih okoljih, razkriva kulturno dinamiko evropskega prostora, po drugi strani pa

so iz primerjalne analize opernega besedila, natisnjena ob uprizoritvah v različnih mestih, razvidne lokalno pogojene posebnosti gledališke produkcije.

V slovenskih arhivih je ohranjenih relativno malo knjižic z besedili vokalno-instrumentalnih glasbenih del, ki so bila v 18. stoletju uprizorjena v Ljubljani. Pomemben razlog za to je njihov potrošniški namen, zaradi česar so knjižice, namenjene poslušalcem kot vir informacij za lažje razumevanje operne zgodbe, natisnili na papirju slabše kakovosti in s tipografskimi napakami (Macnutt 2001: 645). Zbiralci libretoev so bili ljubitelji glasbe in opere. Naš najbolj znani zbiratelj italijanskih opernih besedil je bil baron Žiga Zois. Žal se je njegova bogata zbirka italijanskih libretoev izgubila (Kidrič 1926: 118), izgubljeni pa so tudi natisi opernih besedil, ki so jih imeli v svojih knjižnicah drugi bogati, glasbi naklonjeni zbiralci plemiškega rodu. Arhivsko gradivo za preučevanje zgodovine gledališča, repertoarja in izvajalske prakse je bilo uničeno tudi v požaru Stanovskega gledališča leta 1887. V slovenskih arhivih se tako ni ohranil operni libreto *Das Mädchen von Fraskati*, ki ga je natisnil ljubljanski tiskar Eger ob gostovanju nemške gledališke družbe Emanuela Schikanedra leta 1782.¹ Izvod hrani Avstrijska narodna knjižnica (Österreichische Nationalbibliothek) na Dunaju.² Vzrok, da je bil nemški prevod Livignijevega besedila popularne opere italijanskega skladatelja Giovannijsa Paisiella *La frascata* v Ludvikovi raziskavi o nemškem gledališču na Slovenskem sicer omenjen, a le v opombi (Ludvik 1957: 181, op. 84), in kot vir očitno prezrt, je pripisati napačni identifikaciji prevajalca izvirnega besedila.

1 *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger, 1782)

Od sredine 18. stoletja je število knjižic z opernimi besedili v nemškem jeziku naraščalo. Najprej so prevajali besedila uspešnih, po širšem evropskem prostoru razširjenih italijanskih komičnih oper ter jih z izvorno glasbo uprizarjali pred nemško govorečim občinstvom (Baumann 1996: 1165). Paisiellova *La frascata*, »drama giocoso in musica«, je v operni zgodovini druge polovice 18. stoletja opažena kot ena izmed najbolj popularnih komičnih oper. V času zahtev po vedno novih delih je potrebno izpostaviti izjemno število produkcij te opere in njeno repertoarno dolgoživost; od krstne izvedbe leta 1774 so jo kontinuirano izvajali vsaj do začetka 19. stoletja, zadnja izvedba naj bi bila leta 1808 v Firencah (Gatti 2004: 10). Opazna je njena neverjetno

¹ Gledališka družba pod vodstvom principala, igralca, pevca, plesalca in pisca Johanna Josepha Schikanedra – Emanuela Schikanedra (1752–1812) je v ljubljanskem Stanovskem gledališču nastopala od decembra 1779 do februarja 1780 in aprila istega leta, nato pa od novembra 1781 do februarja 1782. Z uprizoritvami nemških in tudi avstrijskih komičnih oper je popularizirala izvorna dela v nemškem jeziku. Gostovanje Schikanedrove družbe v Ljubljani v dveh zimskih sezonah je v okviru doktorskega dela o nemškem gledališču v Ljubljani natančneje raziskal Dušan Ludvik (1957: 61–92), glasbeno-plesni del Schikanedrovih uprizoritev pa še ni bil predmet posebnih študij.

² Poleg izvoda na Dunaju sta se ohranila še dva natisa libretoev s tem naslovom, a z navedbo tiskarne Johann Georg Weingand und Franz Ferstl. Zdi se, da je bilo ime te graške tiskarne dodano naknadno na obstoječi Egerjev natis, saj je na naslovnici prekinjena črta obrobe, sicer pa so naslovnice in vsebina enaki. Izvoda z navedbo graške tiskarne se nahajata v nekdanji privatni zbirki libretoev plemiške družine Vrtba v knjižnici gradu Křimice na Češkem in v düsseldorfski Univerzitetni in deželni knjižnici (Universitäts- und Landesbibliothek, Düsseldorf, sig. 129252101).

hitra razširitev iz italijanskega prostora po celi Evropi. Njena praižvedba je bila v Benetkah v gledališču San Samuele, kasneje so jo uprizarjali v italijanskih mestih in vseh večjih evropskih glasbenih središčih, v nemških in francoskih mestih, v Londonu, Københavnu, Stockholmu, Madridu. Že nekaj mesecev po premieri so jo izvajali tudi na Dunaju; od aprila 1775 do februarja 1776 so jo na odru Dvornega gledališča (Hofburgtheater) ponovili kar 34-krat, kar je bilo za tisti čas izjemno (Michtner 1970: 164). Da so besedilo opere prevajali iz italijanščine še v druge jezike, je razvidno tudi iz seznama ohranjenih libretov v tematskem katalogu Paisiellovih del. Za izvedbo leta 1776 v nemškem mestu Dresden so natisnili dvojezično italijansko-nemško operno besedilo, za izvedbo v Københavnu italijansko-dansko besedilo, leta 1778 je bil natisnjen italijansko-angleški libreto za predstavo v Londonu, istega leta italijansko-francosko besedilo za predstavo v Parizu, tri leta kasneje pa je bila tam natisnjena knjižica s priredbo Livignijevega besedila z naslovom *L'infante di Zamora*, ki jo je naredil Nicolas Etienne Framery (Robinson 1991: 190–91). Opero so v nemščini izvajali v nemških mestih, na njeno priljubljenost pa kaže tudi objava arij in duetov iz »Operette Die Frascaterinn« s podloženim nemškim besedilom v popularni izdaji pesmi s klavirjem *Lieder, Arien und Duette bey dem Klavier*, ki je izšla leta 1782 v Berlinu pri založniku Johannu Andréju. Kdaj je bila popularna Paisiellova opera prvič izvedena v Ljubljani, zaradi odsotnosti virov ne moremo zanesljivo določiti; morda so jo najprej uprizorili člani kakšne gostujoče italijanske operne družbe. Zapisi v tabelah prihodkov, ki so shranjeni med gradivom starega ljubljanskega Stanovskega gledališča v Arhivu Republike Slovenije, pričajo, da so jo izvedli člani nemške gledališke družbe pod vodstvom Emanuela Schikanedra v Ljubljani 9. in 11. februarja 1782, to je slabih osem let po njeni praižvedbi. S popularno opero *La frascatana* so ugodili okusu ljubljanskega občinstva, ki je bilo tako kot tudi drugod naklonjeno spevnosti italijanskih oper. Spričo glasbenozgodovinskih dejavnikov, ki so od zadnjih desetletij 18. stoletja spodbujali razvoj nemškega gledališča, in dejstva, da je bila nemščina v glavnem mestu Kranjske uradni (državni) jezik, lahko domnevamo, da je Schikanedrova družba v Ljubljani uprizorila popularno italijansko opero s prevedenim, nemškim besedilom.

Dragocen vir za zgodovinsko raziskavo te ljubljanske izvedbe je knjižica *Das Mädchen von Fraskati*, ki jo je za Schikanedrovo družbo natisnil tiskar Eger leta 1782. Hranišče libreta sicer omenja že Dušan Ludvik (1957: 179, op. 26), vendar knjižice ni imel v rokah. Libreto s signaturo 845000-A.213,1 in z oznako »Theaterbibliothek Schikaneder« hrani Avstrijski gledališki muzej na Dunaju (Österreichisches Theatermuseum) oziroma Avstrijska narodna knjižnica (Österreichisches Nationalbibliothek). Z enako signaturno številko sta označeni še dve drugi dramski besedili.³ Platnice zbirnega zvezka so preproste, brez okrasja, na njih je s črnilom napisano No. 25. Zbirni zvezek z omenjenimi besedili v nemškem jeziku in drugo gradivo z oznako »Theaterbibliothek Schikaneder« iz dunajskega gledališkega muzeja sta bila Schikanedrova last in sta del arhiva nekdanjega dunajskega gledališča Theater auf

³ Pod isto signaturo je še besedilo Ludwiga Erdmanna *Der Mißverstand oder die wiedergefundene Tochter*, natisnjeno 1782 v Leipzigu, ter drama Christiana Jacoba Wagenseila *Mustapha und Zeangir*, prvič natisnjena 1768 v Berlinu.

der Wieden, ki ga je konec 18. stoletja vodil Schikaneder. V zvezku je libreto *Das Mädchen von Fraskati* uvezan prvi. Na naslovnici je zapisano *Das Mädchen / von / Fraskati / Ein Singspiel / in drey Aufzügen./ Nach dem italiänischen. / von A. L. *** / Ausgeführt von der Schikanederischen Gesellschaft. / Laybach / Gedruckt mit Egerischen Schriften. / 1782*. Obsega 79 strani. V zgornjem levem kotu na prvi strani je bil kasneje s svinčnikom dodan zapis »Schmidt, Johann Friedrich / Livigni, Filippo / Komp. Paisiello, Giovanni«. V katalogu Avstrijske narodne knjižnice je kot prevajalec libreta zapisan Johann Friedrich Schmidt.

2 Dva nemška prevoda opernega besedila *La frascatana* in identifikacija obeh prevajalcev

Libreto za Paisiellovo opero *La frascatana* je napisal Filippo Livigni po operni predlogi *La finta semplice o sia il tutore burlato*, ki jo je za neapeljsko gledališče napisal Pasquale Mililotti in leta 1769 uglasbil Giacomo Insaguisse (Villinger 2000: 85). Vsebina komične opere sledi vrsti opernih zgodb, napisanih po modelu komedije zmešnjav, kakršnega so libretisti v drugi polovici 18. stoletja v pričakovanju uspeha pri poslušalcih pogosto predelali v novo različico. Zgodba je tipičen komičen ljubezenski zaplet s srečnim koncem, v katerega so vpleteni pripadniki različnih družbenih slojev. Smiselno je izpostaviti, da je v nasprotju z do tedaj najbolj uveljavljeno in razširjeno prakso tiskanja dvojezičnih libretov v Egerjevi izdaji izpričan le prevod libreta z naslovom *Das Mädchen von Fraskati*. Na podlagi tega bi lahko sklepali, da so opero res izvajali v nemškem jeziku.

V Avstrijski narodni knjižnici na Dunaju hranijo poleg ljubljanskega libreta še eno, prav tako leta 1782 natisnjeno knjižico s prevodom Livignijevega opernega besedila *La frascatana*. Ta libreto ima signaturo 1762-A. Na naslovnici je zapisano *LA FRASCATANA / oder / Das Mädchen von Fraskati / ein / Singspiel in drey Aufzügen*. Pod naslovom je manjša grafična risba, pod njo pa le zapis »*Musik von Paisiello*« in letnica 1782. Založnik in tiskar nista nikjer navedena. Z naslovnice torej ni mogoče ugotoviti, za katero gledališko družbo ali ob kakšni priložnosti je bila knjižica natisnjena. Glede na to, da so delo uprizorili na odru dunajskega Deželnega gledališča v nemškem prevodu s tem naslovom šele konec leta 1783 (Bauer 1955: 35), lahko domnevamo, da je libreto prišel v knjižni fond od drugod, verjetno iz nemškega ali avstrijskega prostora.⁴ V nemških mestih so namreč to Paisiellovo opero uprizarjali s prevedenim besedilom že prej, kot prevajalec pa je v letnih gledaliških almanahih omenjen (Johann Friedrich) Schmid (*Theaterjournal für Deutschland* 1782/20: 39, 41, 45 in 51). Isti prevajalec je pri omenjenem libretu naveden tudi v dunajskem knjižničnem katalogu.⁵

⁴ Pod naslovom *Das Gärtnermädchen von Frascati* je bila Paisiellova opera leta 1780 uprizorjena v dunajskem gledališču Kärntnertheater. Gl. portal *Die Oper in Italien und Deutschland zwischen 1770 und 1830*, dostop 19. avgust 2016.

⁵ Johann Friedrich Schmid (1729–1791) je zadnja leta preživel na Dunaju in je za gledališče napisal dva operna libreta. Franz Stieger, *Opernlexikon III*, Tutzing, Schneider, 872.



Slika 1: Naslovnica libreta *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger, 1782), ki ga hrani Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju. Objavljeno z dovoljenjem Avstrijske narodne knjižnice.

Primerjava tega in ljubljanskega libreta je razkrila, da se že na prvi pogled razlikujeta po obliki in vsebini. Poleg naslovnice to nazorno kažeta različni obseg obeh knjižic (različno število strani) ter zapis imen v seznamu navedenih vlog. Nadaljnje razlike so pri prevodu in v dramaturgiji gledališke produkcije. Nedvomno gre za dva različna prevoda izvirnega italijanskega besedila. Ta ugotovitev je odprla nadaljnje vprašanje o drugem prevajalcu, saj je bilo obema libretoma v katalogu dunajske knjižnice doslej napačno pripisano isto ime – J. F. Schmid. To ime je zapisano s svinčnikom v zgornjem kotu na prvi strani Egerjevega natisa. Sklepamo lahko, da je bila napačna identifikacija imena prevajalca za ljubljanski libreto posledica površnega pregleda (in zapisa) neznanega knjižničarja. Že zapis na naslovnici libreta *Nach dem italiänischen. / von A. L. **** vzbuja dvom v pravilnost s svinčnikom zapisanega imena prevajalca

»Schmidt, Johann Friedrich«. Presenetljivo odkritje prevoda ljubezenskega speva v slovenskem jeziku, dodanega v nemško besedilo na začetku tretjega prizora v prvem dejanju, je spodbudilo domnevo, da je prevod v Ljubljani natisnjenega libreta plod na Kranjskem živečega avtorja.

Začetnici A. L. na naslovnici sta rodili slutnjo, da je libreto prevedel član Zoiso-vega kroga Anton (Tomaž) Linhart. Znano je, da se je Linhart podpisoval tudi z začetnicama svojega imena,⁶ da je prevajal operne librete in da so njegova prva literarna dela nastajala v nemškem jeziku. France Kidrič omenja, da je imel Zois v svoji zbirki italijanskih opernih besedil tudi dva libreta »v celovških izdajah«, in sicer *L'isola disabitata* in *La frascatana* (Kidrič 1926: 118). Linhartov prevod prvega libreta z naslovom *Das öde Eiland* je objavljen v zbirki njegovih prevodov in besedil *Blumen aus Krain* (1781: 9–36). Gre za nemški prevod opernega besedila znanega italijanskega pesnika in libretista Pietra Metastasia. Glede na to lahko sklepamo, da je tudi drugi libreto *La frascatana* iz Zoisove zbirke prevedel prav Linhart, in to verjetno na Zoisovo pobudo. Da je Linharta k prevajanju spodbujal Zois, je zapisal v svoji Zgodovini slovenskega slovstva že France Kidrič.⁷ Čeprav se je, kot piše Alfonz Gspan, Linhart v času svojega bivanja na Dunaju »živo zanimal za tamkajšnje gledališko življenje« (Gspan 1950: 462), pa v tem času verjetno ni slišal Paisiellove opere. V izvirnem italijanskem jeziku so jo namreč uprizarjali na Dunaju med letoma 1775 in 1777, v novi produkciji v nemškem jeziku na odru Dvornega gledališča pa šele od leta 1783 (Bauer 1955: 35; Villinger 2000: 322).

3 Linhartov prevod opernega besedila *La frascatana*

Na vprašanje, kakšne so posebnosti Linhartovega prevoda opernega besedila, odgovori primerjava z izvornim Livignijevim besedilom, ki je bilo natisnjeno tudi za izvedbo leta 1775 na Dunaju. Nastopajoče osebe in kraj dogajanja so enaki. Dogajanje je postavljeno v mestece Frascati v bližini Rima in je razdeljeno v tri dejanja. V operni zgodbi nastopa sedem oseb: Violante, hčerka bogatega vrtnarja iz Frascatija, Nardone, sin rimskega obrtnika in pastir iz Marina, Donna Stella, kapitanova hčerka in zaročenka rimskega plemiča Gioconda, Don Fabrizio – Violantin skrbnik, plemič Giocondo, zaročenec Donne Stelle, Lisette, strežnica v gostilni, in Pagnotta, služabnik plemiča Gioconda. V prvem dejanju je izpuščen peti prizor, v katerem nastopata služabnik Pagnotta in strežnica Lisette. Najbolj opazne spremembe so v 2. dejanju, saj je vrstni red začetnih prizorov zamenjan, prizor Pagnotta in Lisette pa zopet izpuščen. Morda se je Linhartu zdelo dogajanje med stranskima likoma moteče za dramaturgijo celotne zgodbe ali pa je bil izpust preprosto posledica danih izvajalskih možnosti. V ljubljanskem libretu se drugo dejanje začne s 5. prizorom izvirnega besedila, v kate-

⁶ Za ta podatek in spodbudo k nadaljnjemu raziskovanju se zahvaljujem dr. Luki Vidmarju.

⁷ France Kidrič (1929–1938: 227) je zapisal: »Okoli 1781 do 1782 je vzniknil po vsej priliki običaj, ki je postal zelo pomembno agitacijsko sredstvo: da so prevajali gostujočim operistom laške arije, ki so se pele potem na radost obiskovalcev med laško predstavo v stanovskem gledališču. Če Zois sam morda ni bil prvi prevajalec, je pa dal iniciativo Linhartu.«

rem nastopita oba moška protagonista, Fabrizio in Nardone, sledita 6., 7. in 8. prizor, potem pa 2., 3. in 4. prizor. Izpuščen je 9. prizor. V komični sceni na koncu 2. dejanja, vrhuncu nesporazumov, ki je posledica spletk in preoblek protagonistov, nas presestetijo besede iz jezika domačega okolja. Dialog med dekletom Violante in njenim skrbnikom Fabriziom v 21. prizoru je v izvorniku zapisan:

Violante: »Chi vaglià?«
 Fabrizio: »Un Spagnol.«
 Violante: »Zerruche tu!«
 Fabrizio: »Un Tedesco!« (*La frascatana* 1775: 56).

Temu delu izvirnega besedila ustreza v ljubljanskem libretu na 63. strani prevod v 19. prizoru, a namesto med Violante in Fabriziom poteka dialog med mladeničem Nardonom in Fabriziom:

Nardone: »Sto radish?«
 Fabrizio: »Ein Kroat.«
 Nardone: »Poberi se!«
 Fabrizio: »Auch ein Krainer.«

V nadaljevanju Linhartov prevod bolj ali manj zvesto sledi izvorniku.

Jezikovne posebnosti Linhartovega prevoda so nazorne na primeru popularne kavatine »Amor non so che sia« na začetku tretjega prizora 1. dejanja opere *La frascatana*. Gre za ljubezenski spev, v katerem mladi Nardone hrepeni po lepi Violante. Izvirno Livignijevo besedilo je preprosta pesem, sestavljena iz dveh kitic, v katerih verzi sledijo prestopni rimi s strukturo abab cdcd.

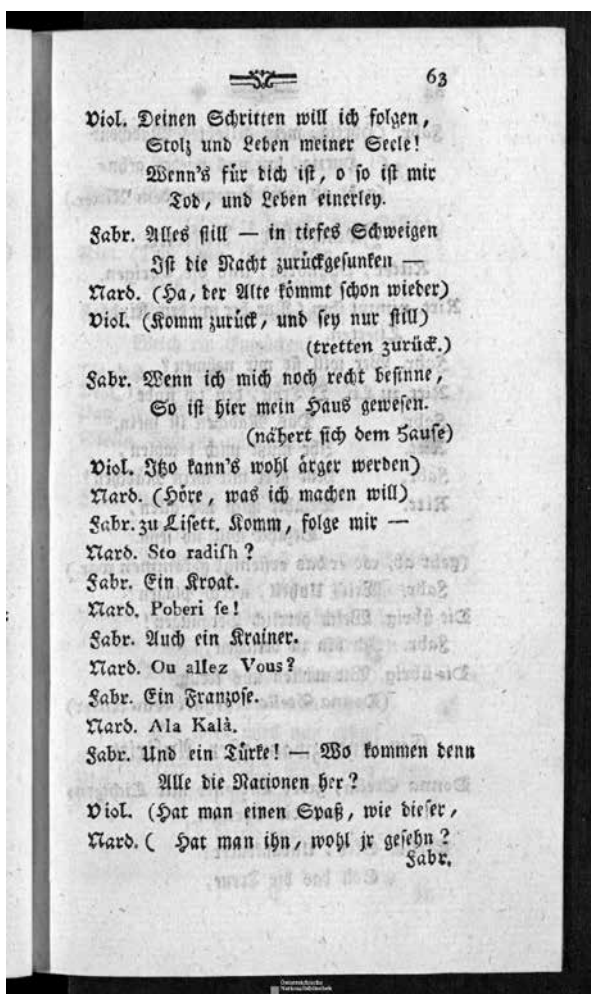
Amor non sò che sia,
 Ma sò ch'è un traditor;
 Che cosa è gelosia
 Non ho saputo ancor.
 La Donna mi vien detto,
 Che fa da sospirar;
 E pure io poveretto
 Mi voglio innamorar (*La frascatana* 1775: 12).

Linhartov prevod besedila z rabo prestopnih rim relativno svobodno sledi vsebini in strukturi izvornika.

Den Kitzel, der die Herzen,
 Mit sanfter Wehmuth sticht,
 Die anmuthsvollen Schmerzen
 Der Liebe kenn' ich nicht.
 Der Weiber, 's ist kein Zweifel,
 Vermehren unsre Pein.
 Doch wiegt mich armen Teufel
 Auch das zur Liebe ein (*Das Mädchen von Fraskati* 1782: 12).

Tudi Schmidt je z rabo prestopnih rim skušal ujeti vsebino in ritem Livignijevih verzov, a je njegov prevod precej drugačen kot Linhartov:

Mich kann die Lieb' nicht kränken,
 Sie ist mir unbekannt,
 Und bleibt nach meinem Denken
 Der Thorheit nur verwandt.
 Ich hör's die Mädchen sagen,
 Daß sie nur Seufzen macht:
 Doch haben diese Klagen
 Noch keine umgebracht (*La frascatana oder Das Mädchen von Fraskati* 1782: 12).



Slika 2: Stran 63 v libretu *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger 1782). Objavljeno z dovoljenjem Avstrijske narodne knjižnice.

Semantična in estetska vrednost Linhartovega prevoda bi se dali ugotoviti s posebno jezikovnozgodovinsko raziskavo. Na tem mestu lahko le ugotovimo, da primerjava obeh nemških prevodov pokaže opazne razlike in da sta prevajalca relativno svobodno prevedla tožbo zaljubljenega mladeniča.

4 Linhartov prevod speva »Amor non so che sia« v slovenski jezik

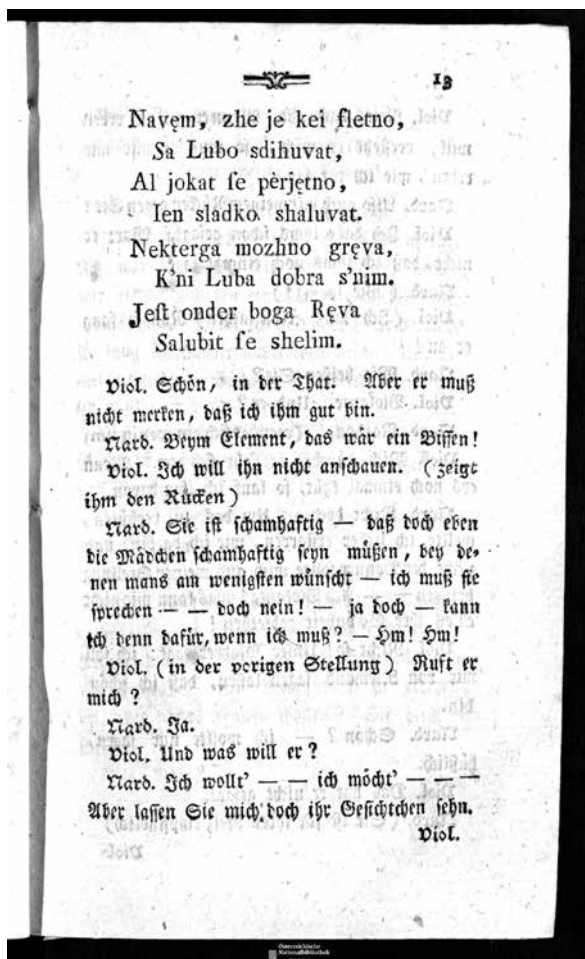
Na strani 13 nas v ljubljanskem libretu takoj za nemškim prevodom preseneti Linhartov prevod speva »Amor non so che sia« v slovenskem jeziku. Zapisan je v bohoričici:

Na vem, zhe je kei fletno,
 Sa Lubo sdihuvat,
 Al jokat se pèrjètno,
 Ien sladko shaluvat.
 Nekterga možhno grèva,
 K`ni Luba dobra s`nim.
 Jest onder boga Rèva
 Salubit se shelim (*Das Mädchen von Fraskati* 1782: 13).

Linhartov prevod italijanskega opernega speva v slovenski jezik je bolj kot z umetniškega vidika opazen zaradi svojega zgodovinskega pomena, saj je nastal v času narodnega preporoda, ko si je Zois prizadeval, da bi bil slovenski jezik slišan v izobraženih italijansko in nemško govorečih meščanskih krogih.

5 Linhartov prevod arije »Na vem, če je kej fletno« in Zoisov prevod arije »Preljube ženice«

Vrednost novoodkritega Linhartovega prevoda v slovenski jezik se zdi bolj merljiva, če ga opazujemo v luči edinega doslej znanega Zoisovega prevoda italijanske arije »Preljube ženice«. To je tudi edini doslej znani dokument, ki potrjuje Kopitarjevo navedbo, da so za slovensko idejo navdušeni razsvetljenci, zbrani okrog Zoisa, res prevajali besedila popularnih napevov iz italijanskih oper. Zoisovemu prevodu so pripisovali pomembno zgodovinsko vlogo, v zapisih pa je naveden tudi točen datum 26. oktober 1809, ko je Kopitar v pismu posredoval prepis speva v slovenskem jeziku francoskemu zgodovinarju Marcelu de Serresu, ki je objavil prevod prvič leta 1814 v delu *Voyage en Autriche* (Kidrič 1929–38: 410; Škerlj 1973: 442–44). Slabih sto let kasneje je Ivan Prijatelj objavil arijo v italijanskem jeziku s prvim verzom »O care donnette« in Zoisov prevod v reviji *Veda* (I/2 1911: 133). Imeni libretista in skladatelja ter naslov opernega dela doslej niso bili prepoznani. Identifikacija libretista in skladatelja je pomembna za nadaljnje sklepanje o tem, kdaj je nastal prevod arije v slovenski jezik oziroma ob kakšni priložnosti so arijo javno zapeli. Domnevamo lahko, da gre za prevod arije »Mie care donnette«, speva iz 2. dejanja nekdanje popularne komične opere *Le donne cambiate* (*Donne cambiate*) skladatelja Marcosa Antónia da



Slika 3: Stran 13 v libretu *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger 1782). Objavljeno z dovoljenjem Avstrijske narodne knjižnice.

Fonseca Portugala na italijansko operno besedilo, ki ga je po znani predlogi napisal Giuseppe Maria Foppa.⁸ Opera je bila prvič izvedena v Benetkah leta 1797 (Cranmer 2001: 202). Komične opere tega portugalskega skladatelja na italijanska besedila so bile popularne od konca 18. stoletja in so jih imele na repertoarju tudi italijanske operne družbe. Zaradi odsotnosti virov, relevantnih za gledališko zgodovino tega časa, ne moremo zanesljivo sklepati o tem, kdaj je bila opera prvič izvedena v Ljubljani. Na podlagi časopisne navedbe, da so člani italijanske operne družbe v Ljubljani 24. maja 1810 na slavnostni prireditvi v čast maršala Marmonta peli neko priljubljeno Portugalovo opero (Laibacher Zeitung 29. maja 1810, št. 25, [str.1]), bi lahko sklepa-

⁸ Knjižica z opernim besedilom je na portalu *Naxos Music Library*, dostop 19. avgusta 2016.

li, da so peli med predstavo tudi arijo s slovenskim besedilom »Preljube ženice«. V prid takšnemu sklepu je tudi dejstvo, da je bila tedanja francoska oblast naklonjena domačemu jeziku.

Zoisov prevod italijanske arije »Preljube ženice« bi torej lahko nastal med letoma 1797 in 1809, kar je 15 do 25 let kasneje kot Linhartov prevod speva »Na vem, če je kej fletno«. Novoodkriti Linhartov prevod opernega speva v slovenski jezik ima zato posebno zgodovinsko vrednost. V libretu *Das Mädchen von Fraskati* objavljeni spev in zapis datuma operne predstave v tabelah prihodkov Schikanedrove družbe pričata o tem, da se je slovenski jezik dejansko slišal v javnosti vsaj že leta 1782, morda pa celo že leta 1781. Nadalje lahko ugibamo, ali je »neka Linhartova«, ki jo je v drugi polovici leta 1781 ljubljanski kanonik Janez Anton Ricci domnevno na Dunaju zapel pesniku in libretistu Pietru Metastasiu (navedeno po Gspan 1950: 463), morda le Linhartov prevod v slovenski jezik. Že muzikolog Dragotin Cvetko je izrazil dvom o Linhartu kot avtorju: »če to ni bil morda le prevod besedila kake arije« (Cvetko 1959: 53). V luči odkritega Linhartovega prevoda in dejstva, da gre za dogodek pred Metastasijevo smrtjo aprila 1782, se zdi Cvetkova domneva pravilna.⁹ Morda je Ricci zapel Metastasiu prav prevod speva »Na vem, če je kej fletno« iz popularne Paisiellove opere *La frascata*. Raziskovalka Paisiellovih oper Christine Villinger namreč piše, da je avstrijski dvorni pesnik Metastasio to opero dobro poznal in se o njej pohvalno izrazil (Villinger 2000: 322).

Odkriti Linhartov prevod italijanskega opernega besedila *La frascata* poleg edinega njegovega doslej znanega prevoda opernega besedila *L'isola disabitata* Pietra Metastasia, ki mu Filip Kalan pripisuje pomemben avtorski prispevek (Kalan 1979: 57), dopolnjuje védenje o njegovem delu v njegovem prvem ustvarjalnem obdobju. Sodi v čas, ko je kljub ustvarjanju preporoditeljev v slovenskem jeziku, objavljenim v zborniku *Pisanice*, Linhart »še vztrajal pri nemščini« in je svoj almanah *Blumen aus Krain* »oblikoval v jeziku, ki je tedaj določal kulturno (in politično) normo izobraženstva« (Poniž 2005: 272–73). V Linhartovem nemškem prevodu *Das Mädchen von Fraskati* dodane vrstice v slovenskem jeziku pa so prvi izraz njegove pripadnosti domačemu okolju in jeziku, ki je nekaj let kasneje spodbujal njegovo ustvarjalnost v slovenskem jeziku. Linhartovo zanimanje za gledališče in oba njegova sedaj znana prevoda opernih besedil v nemški jezik na začetku osemdesetih let 18. stoletja so nedvomno vplivali na njegovo kasnejše literarno ustvarjanje. Prevajanje je bilo za Linharta »dobra šola, ki ga je usposobila za spretno prirejanje pesmi za Tončka in Nežko v delu *Ta veseli dan* ali *Matiček se ženi*« (Slivnik 2005: 65). Verjetno ni naključje, da je Linhart ustvaril besedilo za prvo glasbeno-gledališko delo v slovenskem jeziku Ta

⁹ Prav Linhartovo prevajanje opernih besedil in zanimanje za gledališče nadalje spodbujata potrebo po natančni raziskavi morebitnih glasbenih vzorov ali celo izvirmosti dveh spevov, ki ju je Cvetko pripisal Linhartu. Čeprav skladatelj ni posebej naveden, naj bi po njegovem mnenju dve svoji pesmi v nemškem jeziku »An Liebchen« in »Lied«, objavljeni v zborniku *Blumen aus Krain* leta 1781, Linhart tudi uglasbil (Cvetko 1958: 323 in 362, op. 341). Dvom vzbuja zlasti dejstvo, da doslej ni sledov o drugi tovrstni Linhartovi glasbeni ustvarjalnosti.

veseli dan ali Matiček se ženi (1790) kot svobodno predelavo Beaumarchaisovega besedila: »obdelana po francoski *La folle journée, ou le Marriage de Figaro* par M. De Beaumarchais«. Morda je Linhart imel celo v rokah leta 1780 v Ljubljani natisnjeno Großmannovo besedilo za komično opero nemškega ustvarjalca Friedricha Ludwiga Bende *Der Barbier von Sevilla*, po Ludvikovem mnenju prvo predstavitev predelave Beaumarchaisovega besedila in zgodbe o seviljskem brivcu v Ljubljani (Ludvik 1957: 86). Nastanek Linhartovega *Matička* in kasnejše Novakove uglasbitve posameznih točk tega besedila z naslovom *Figaro* (po vzoru Mozartove glasbe) so torej nedvomno posledica prenosa repertoarja ter literarne in glasbene dinamike, kakršna je v evropskem prostoru veljala ob koncu 18. stoletja. Obravnavani, leta 1782 v Ljubljani natisnjeni in v Avstrijski narodni knjižnici odkriti libreto *Das Mädchen von Fraskati*, ki ga je prevedel Linhart, je dokument skupne evropske literarno-glasbene preteklosti, a hkrati dokument Linhartovega prvega ustvarjalnega obdobja. V libretu objavljene vrstice v slovenskem jeziku so obenem tudi pomemben dokument prve faze uvajanja narodnega jezika v javnosti v času narodnega preporeda na Slovenskem.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv Republike Slovenije, Višja gledališka direkcija v Ljubljani AS 13, fasc. 2, Collectanea. Gledališki akti za obdobje 1773–1792, Wochentliche Tabelle über das von Hr. Emanuel Schikaneder abgenommenen Drittel.
- Anton BAUER, 1955: *Opern und Operetten in Wien: Verzeichnis ihrer Erstaufführungen in der Zeit von 1629 bis zur Gegenwart*. Gradec, Dunaj, Köln: Böhlau.
- Thomas BAUMANN, 1996: Das deutschsprachige Libretto. *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Zv. 5. Kassel: Bärenreiter. 1163–68.
- David, CRANMER, 2001: Portugal [Portugallo], Marcos António [da Fonseca]. *The new Grove dictionary of music and musicians* 20. London: Macmillan Publishers. 202–04.
- Dragotin CVETKO, 1958: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, 1. zv. Ljubljana: DZS.
- , 1959: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, 2. zv. Ljubljana: DZS.
- Francesco GATTI, 2004: La frascatana: The geography of a success. *Giovanni Paisiello: La frascatana*. Knjižica in CD. Bologna: Bongiovanni.
- Albert GIER, 1998: *Das Libretto. Theorie und Geschichte einer musikoliterarischen Gattung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- France KIDRIČ, 1926: Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* V. 108–20.
- , 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: SM.
- Metoda KOKOLE, 2004: The 1773 production of Piccini's *La buona figliuola* in Ljubljana and other local traces of Italian operas in the later part of the 18th century. *Niccolò Piccinni musicista europeo*. Ur. A. di Profio. Bari: M. Adda editore.

- 253–63.
- , 2005: Italijanska opera v notranjeavstrijskih središčih v 18. stoletju: Repertoar in izvajalci. *De musica disserenda* 1/1–2. 75–93.
- Anton Tomaž LINHART, 1781: *Blumen aus Krain: Für das Jahr 1781*. Ljubljana: Eger.
- , 1950: *Zbrano delo* 1. Ur. A. Gspan. Ljubljana: DZS.
- , 1967: *Dve ariji*. Redigiral Jakob Jež. Ljubljana: Društvo slovenskih skladateljev.
- Filippo LIVIGNI, 1775: *La frascatana, dramma giocoso per musica*. Dunaj: Giuseppe Kurzbök.
- , 1782: *Das Mädchen von Fraskati*. Ljubljana: Eger [prev. Anton Linhart].
- , 1782: *La frascatana oder Das Mädchen von Fraskati* [prev. Johann Friedrich Schmidt].
- Dušan LUDVIK, 1957: *Nemško gledališče v Ljubljani: Doktorska disertacija*. Ljubljana: UL.
- Richard MACNUTT, 2001: Libretto. *The new Grove dictionary of music and musicians*, zv. 14. London: Macmillan Publishers. 645–49.
- Otto MICTNER, 1970: *Das alte Burgtheater als Opernbühne: Von der Einführung des deutschen Singspiels (1778) bis zum Tod Kaiser Leopolds II. (1792)*. Gradec, Dunaj, Köln: Böhlau Verlag (Theatergeschichte Österreichs, zv. 3: Dunaj).
- Giovanni PAISIELLO, 1991: *A Thematic Catalogue of his Works*. Ur. M. F. Robinson. New York: Pendragon Press.
- Denis PONIŽ, 2005: Današnje razumevanje Linhartove pesniške zbirke »Cvetje s Kranjskega«. *Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250 letnici rojstva*. Ur. I. Svetina, F. Slivnik, V. Štekar-Vidic. Ljubljana, Radovljica: SGM, Muzeji radovljiške občine. 271–88.
- Theobald REINER, 2002: Frühe Libretti als Ereignis-Dokumente: Bemerkungen zu einer Sammlung von Textbüchern des barocken Musiktheaters. *Theater am Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte: Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag*. Ur. B. Marchal. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau Verlag. 179–201.
- Franz STIEGER, 1981. *Opernlexikon: III: Librettisten*. Tutzing: Hans Schneider.
- Francka SLIVNIK, 2005. A. T. Linhart in gledališče njegovega časa. *Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250 letnici rojstva*. Ur. I. Svetina, F. Slivnik, V. Štekar-Vidic. Ljubljana, Radovljica: SGM, Muzeji radovljiške občine. 41–97.
- Stanko ŠKERLJ, 1973: *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*. Ljubljana: SAZU.
- Theaterjournal für Deutschland* (1782/20).
- Christine VILLNIGER, 2000: »Mi vuoi tu corbellar«: *Die Opere buffe von Giovanni Paisiello: Analysen und Interpretationen*. Tutzing: Schneider (Mainzer Studien zur Musikwissenschaft; zv. 40).

SUMMARY

The hitherto under-investigated libretto *Das Mädchen von Fraskati* printed for the production of the German theatre company in Ljubljana in 1782, combined with other scarce and accidentally preserved sources, constitutes important documents for Slovenian theatre history. On the one hand, the libretto symptomatically reveals a rise of German theatre and the cultural dynamics of the territory at the end of the eighteenth century, and on the other, by representing a musical-literary genre, it provides specific information on the production in Ljubljana. The libretto *Das Mädchen von Fraskati*, which was printed for the Schikaneder Company by the Ljubljana-based printer Eger, is kept in the Austrian National Library (Österreichisches Nationalbibliothek). A comparative analysis with another libretto for the then popular Italian opera *La frascatana* of Giovanni Paisiello, which was printed the same year, has revealed that the German translation was made by Anton Tomaž Linhart and not by Johann Friedrich Schimdt as has been hitherto wrongly assumed.

In addition to the only previously known Linhart's translation of Metastasio's libretto *L'isola disabitata* the newly discovered Linhart's translation of Livigni's libretto *La frascatana* contributes to the understanding of his work at the beginning of the 1780s. In the first, still cosmopolitan and predominantly German-language phase of his creative development, the special importance for Slovenian literary history is ascribed to the eight lines of Linhart's translation in Slovenian that were inserted into the German text. "Na vem, če je kei fletno" (It. "Amor non so che sia") is the translation of the popular cavatina from Act 1, Scene 3 from the opera *La frascatana*. The importance of the newly discovered Linhart's translation in Slovenian is more evident in the light of the only previously known Zois's translation of the Italian aria "Preljube ženice" (It. "Mie care donnette"). The title of the opera recognised in this study was important for further conclusions on the more precise dating of Zois's translation and on its public performance. Since Portugal's opera *Donne cambiate* was composed only in 1797, we can conclude that "Preljube ženice" was produced much later than "Na vem, če je kei fletno", i.e., after 1797 and before 1809. Linhart's translation, which was produced before 1782, probably in 1781, is therefore a valuable and important document testifying to the first phase of introducing the national (or rather provincial) language among the educated Italian- and German-speaking citizens of Ljubljana.

UDK 821.163.6.09-1:323.15(450.36=163.6)

Vilma Purič

DIZ Jožef Stefan, Trst

vilmapuric@yahoo.it

SODOBNA SLOVENSKA POEZIJA V ITALIJI

Prispevek nudi vpogled v razvoj sodobnega pesništva v Italiji (1945–2016), ki nastaja v presečiščnem pasu med slovensko in italijansko književnostjo ter v neposrednem stiku z italijanskim lokalnim slovstvom. Od konca druge svetovne vojne do danes je nastal velik korpus pesniških besedil, iz katerih pronica bivanjska in duhovna empirija prostora. Pregled opušča individualne avtorske poetike in zasleduje skupen umetniški jezik posameznih obdobij, tj. vsebinske formulacije, ki se ponavljajo v več besedilih pri različnih avtorjih in postanejo sčasoma ustaljene podobe z jasno opredeljeno semantiko. V podobnih koordinatah razbiram izbiro umetniškega jezika, ki je po Lotmanu (2010: 28) »nosilec informacije« in tako kot snovno gradivo »poustvarja model sveta«.

Ključne besede: slovenska književnost, poezija, vpliv prostora, neointimizem

The article highlights the development of the contemporary poetry in Italy (1945–2016) arising at the intersection of the Slovene and Italian literature and in a direct contact with the Italian local literature. Since the end of World War II, a significant corpus of poetry that emanates the residential and spiritual experiences of the area has been created. Rather than dealing with individual authorial poetics, the overview focuses on the collective artistic language of individual periods, i.e., on content formulations repeated in numerous texts and by various authors that eventually become images with a clearly defined semantics. Similar coordinates are used to decipher the choice of the language of art, which is, according to Lotman (2010: 28), alongside the content “one of the pillars of information” and thus as the defining material “reproduces a model of the world”.

Keywords: Slovene literature, poetry, area influence, neo-intimism

Prvo povojno desetletje slovenskega pesništva v Italiji oblikuje najstarejši rod pesnikov, ki so individualno podobo svojega ustvarjanja oblikovali že v medvojnem času.¹ Vidni zastopniki te faze so tolminsko-goriška pesnica Ljubka Šorli, dolensko-tržaški literat Vinko Beličič in Svetoivančanka Marija Mijot.

Pomembno izhodišče njihovega dela tvori opisovanje fašistične travme in oris pretekle vojne izkušnje. Upodobitev minulosti postavlja v središče razpetost med pri-

¹ Vinko Beličič je objavil v Ljubljani leta 1944 pesniško zbirko *Češminov grm*, Šorlijeva je pisala pesmi že v tridesetih letih, nekaj besedil je objavila v ljubljanski *Mladiki*, več njenih nabožnih pesmi je uglasbil Lojze Bratuž, za besedilo *V duši nam plamen čist gori* je napisal glasbo Vinko Vodopivec, tolminski pevski zbor jo je zapel v cerkvi na njen poročni dan leta 1933 (Češčut 2002: 17, 22).

kazom kolektivnih doživetij in razkrivanjem osebnih pretresov zaradi pritiskov, ki jih posamezniku in skupnosti nalaga totalitarna oblast. Prevlada ubranost med zgodovinsko potrjeno kolektivno usodo in osebno bivanjsko logiko. Urejajoči princip uglašnosti med individualno mislijo in skupinsko držo je kategorična obsodba nasilja. V lirskih upodobitvah vojne tragike je uničevalni faktor predstavljen kot negacija dobrega. Načelna drža nenasilja razrahlja zavezanost poezije na lokalno empirijo in odpira pisanje univerzalnim vsebinam. Z opisi skrajnega zla pesniki namigujejo na drugačno obliko družbene eksistence, ki ne dopušča vojne za reševanje družbenih, političnih ali etničnih konfliktov. Z razmišljanjem o razmerju med nasiljem in nenasiljem se pesništvo vključi v temeljni miselni tok druge polovice 20. stoletja, ki raziskuje agresivne dinamike evropskega človeka v filozofskem, družboslovnem in umetniškem diskurzu (Arendt 2013: 49).

Etiki nenasilja ustvarjalci podreajo poetološke izbire, ko skušajo najti dostojanstven način reprezentacije zatiralske fašistične preteklosti in vojne izkušnje. V prvi vrsti gre za modeliranje skrajnih doživetij v preišljen izbor besed, kar pomeni, da se pesniki ne prepustijo nenadziranemu toku izpovedi in ne izrazijo najintimnejših prvinskih čutenj. Med sporočevalcem in odjemalcem se širi presečiščni pas, nastaja prostor skupnega čutenja in kraj sočutja, kjer prihaja do zblizanj med oddaljenimi doživetji in do stičišč med različnimi miselnimi pozicijami, da »sleherno srce zautriplje v sozvočju s pesnikom« (Beličič 1988: 9). Podobno piše Ljubka Šorli v pesmi *Moja pesem* (2010: 5), kjer zagovor čustvenega izvora poezije trči ob model pesnjenja, ki se ne potaplja »v globine in ne sili v visočine«. Srčni navdih je utirjen v proces modeliranja, primarno doživetje je poustvarjeno na oddaljeni ravni in prevedeno v sprejemljivejši kod. Oklestena emocionalnost omogoči pesniškemu jazu prenos najhujše groze v manj bolečo razsežnost besed. Bolj kot katarzično moč poezija uveljavlja svoje etično poslanstvo, ko z nenehnim opozarjanjem na absurdnost utrpelih grozot krepi bralčevo občutljivost do nasilja.

Tako osebno vojno doživetje kot skupinski dogodki so podani brez agresivnega pristopa, podpihovanja maščevalnosti ali izražanja jeze. Zamolčani so opisi konfliktnih obnašanj, prav tako ne pride do razsvetljevanja ideoloških stališč in presojanj drugega. V vojnih podobah Ljubke Šorli prevladujejo opisi materialnega uničenja, v ospredje stopijo razrušene vasi, zapuščena pogorišča in smrtonosno krakanje vran (Šorli 2010: 87–88). Tudi Vinko Beličič (1988: 44, 93) je vojno vihro orisal preko ruševin, opustelih vrtov in razširjenosti smrtnega vonja. Vojna resničnost se predstavlja z verigo ustaljenih besed in podob, ki jih najdemo tudi v vojni liriki drugih avtorjev. Na dejstvo, da se je po vojni znašel na premagani strani, opozarja pesnik sam z navajanjem imen oseb, lokacij in konkretnih dogodkov, iz katerih se razbere pesnikov ideološki položaj in njegovo življenjsko resničnost.² Kot pregnanec se je po vojni zatekel v Trst in si v mestu ustvaril svoj bivanjski in literarni prostor. V verze je

² Beličič je upesnil ustrelitev vodje visokošolskega kluba Straže dr. Lamberta Ehrlicha (1988: 96), likvidacijo visokošolcev Jaroslava Kiklja in Franca Župca (1988: 92) in drugo. Pesnik posodi svoje pisalo bolečini človeške duše, ki zaznava grobost nasilne kretnje in nepotrebnost žrtve. Nasilni ritmi raztresejo po pokrajini »črne, rosne križe«; gomile prekrivajo sonce z meglami groze (1988: 44).

vnesel prometejsko brezupnost izgnanca in težko usodo apolida, notranje razjednega od hrepenenja po vrnitvi v rodni kraj (Beličič 1988: 147).

Opazna značilnost prvega povojnega roda pesnikov je vstop faktografske empirije v poezijo, pri čemer pesem prevzema pričevanjsko vlogo³ in postane posredovalka zgodovinskih dejstev. Ljubka Šorli opiše v verzih usmrtilcev moža Lojzeta Bratuža,⁴ ustrelitev bazoviških junakov (Šorli 2010: 84–85) in v poboj talcev iz Podjuna, ki so padli 5. maja 1944 (Šorli 2010: 89–90). Pesem, posvečeno *Slavku Škamperlu v spomin*, Marija Mijot pospremi z datumom aretacije, krajem in dnevom smrti (Mijot 1969: 65). Z realističnim dogajanjem prepredeno pesništvo zrcali novo čustveno stanje, katerega izvir predstavlja pridobljena svoboda govora. Beseda postane trdno oprjemališče za izrekanje resnice, s svojo povedno močjo prikaže dostojanstvenost posameznika in skupnosti. Jezik, ki je bil v dvajsetletnem obdobju fašizma izpostavljen agoniji umiranja, stisnjen v molk in prisiljen v pridušno povednost,⁵ se je v povojnem času postopno trgal iz oklepov utišanja in postal verodostojni pričevalec zgodovinskega nasilja in prestanih krivic. Prevezel je visoko stopnjo odgovornosti do objektivne resnice, zato se ni podrejal nobenemu ideološkemu nadzoru, ampak je z izrekanjem hotel zagotoviti prihodnjim rodovom resnico.

Podobno vlogo kot zgodovinska faktičnost imajo v pesmih geografski vložki, z materialnim imenovanjem krajev se potrjuje slovenska fizična in duhovna prisotnost v prostoru in se udejanja narodnopotrjevalno poslanstvo literature. Pomenska dinamika pesmi izvira iz napete delitve med slovensko in italijansko izkušnjo prostora. Izven tega binarnega razmerja pesmi izpadejo kot priložnostno besedičenje o krajevni danosti. Lokalna geografija, ki jo tvorijo lastna imena krajev, ledinski izrazi in poimenovanja rek, postane vsebina pesniških zapisov Vinka Beličiča, ki je markiral tržaško urbanost s pesmimi: *V parku Revoltella, Pri Svetem Justu, Na Ausoniji* (1988:

³ Ni naključje, da se tudi pisatelj Boris Pahor (2014: 9) še danes označuje za »vztrajnega in zvestega kronista«.

⁴ Presenetljivo je, da Šorlijeva uporablja podobno semantiko v leposlovnem in pričevanjskem diskurzu. Zastrupitev moža Lojzeta Bratuža z dne 27. 12. 1936 opiše v sonetnem vencu kot »dan grenkega spomina,/ko ti zločinska roka je pelina/morilnega nasilno piti dala« (Šorli 2010: 19); kar povsem ustreza izjavi iz intervjuja z Marijo Češcut: (2002: 26) »z orožjem v rokah in grožnjami so ga prisilili, da je izpil četr litrski kozarec umazanega gostega olja«. V podobni semantiki je Boris Pahor prikazal agresivno gesto nad Lojzeto Bratužem v noveli *Rože za gobavca* (2008: 87). Dogodek je osredotočen na opozicijo med surovostjo napadalcev in dostojanstveno držo žrtve. Ob idejni nastavitvi je zaznavna podobnost tudi v nizanju posameznih detajlov. Izstopa roka sovražnika, ki je »pograbil kozarec« in nesrečnika prisilil k pitju strojnega olja.

⁵ V medvojnem obdobju so besedni ustvarjalci svojim besedilom nadedli metaforično ali simbolično preobleko. Tako je Srečko Kosovel v *Balado* (2002: 52) vnesel tragičnost fašističnega etničnega in kulturnega zatiranja primorskih Slovencev s podobo italijanskih lovcev, ki v pozni jeseni na Krasu streljajo brinjevke. Boris Pahor je zapisal, da se verz iz Kosovelove *Ekstaze smrti* »komaj rojen, že goriš v ognju večera« nanaša na požig Narodnega doma (Pahor 2008: 23). V romaneskni metafori *Alamut* je Vladimir Bartol ustvaril prispodobno evropskih diktatur med obema vojnoma in hkrati namignil na boj primorskih Slovencev proti fašistični državi (Košuta 1996: 78, 79; 2014: 77).

147, 112, 124). Šorlijeva je opredelila goriške kraje,⁶ Mijotova je v pesmi vnesla poimenovanja svetoivanske tržaške četrti in okoliških vasi.

Opazno umetniško prepričljivost pesniki dosegajo z dovršenim načinom izražanja, odločajo se za vezano besedo s tradicionalno verzno, kitično organiziranostjo besedila. Prevladujejo stalne pesniške oblike, ki so predominantne v ljudskem slovstvu, gre za besedila, ki štejejo od treh do pet štirivrstičnih ali trivrstičnih kitic (Novak 2005: 120). Pomembno mesto ima sonet, ki ga je Ljubka Šorli celo povezala v sonetna venca (Novak Popov 2014: 183). Energijo v delih pesnikov prvega poveljnega rodu ustvarja zavestna izrazna skrb, določijo jo nadzor izraza, natančen izbor besedišča in težnja k zgoščanju sporočila, kar spreminja poezijo v premišljen discipliniran akt. Uveljavljanje jezikovnega mojstrstva potrjuje navezo na slovensko pesniško preteklost in dokazuje, da se je slovenščina kljub dvajsetletnemu fašističnemu zatiranju ohranila kot živ in kultiviran jezik.

Druga faza slovenskega pesniškega razvoja v Italiji se začne z letom 1961, določi ga izid pesniške zbirke Brune Marije Pertot z naslovom *Moja pomlad*, ki pomeni oddaljitev od popolne podrejenosti kolektivni zavesti in obrat v »zgodbo svojega intimnega gledanja na življenje« (Pirjevec 2011: 66, 68). Preloma ni mogoče iskati v estetskih izbirah, ki se podrejajo tradicionalni izrazni normi, ampak v izpovedni dimenziji, usmerjeni v razkrivanje in vrednotenje osebne izkušnje (Kermauner 1991: 144). Poezija Pertotove odseva globoko vero v smotrnost bivanja, ki se izenači z občutkom notranje celovitosti. Intima ne pozna razkroja, izpraznjenosti ali osamelosti in se ne izpostavlja tegobam razuma, ampak je aktivna sila, ki nevtralizira disonance zunanjega sveta.

Izid zbirke *Razpoke* (1966) izpod peresa goriškega ustvarjalca Filiberta Benedetiča ponovno potrjuje vlogo poezije v kulturno-družbeni zavzetosti in v soustvarjanju narodne identitete. Vendar med lastno izkušnjo pesniškega jaza in konstruirano kolektivno vizijo manjšine nastajajo odmiki, lirski subjekt se zaveda svoje nemoči v izrekanju celovitosti narodove izkušnje. Slabljenje občutka pripadnosti ne zmanjšuje vloge skupinskih vzorcev, ampak kruši samopodobo pesniškega jaza in pušča v njem občutje nezadostnosti (Benedetič 1966: 7, 30).

Negotovost se odraža tudi pri drugih pesnikih tega obdobja, postane motivna prvi- na v poeziji Aleksija Pregarca (1936), Miroslava Košute (1936), Irene Žerjal (1940),

⁶ V sonetu *Goriški motiv* (Šorli 2010: 53) je nanizano zaporedje petnajstih krajevnih imen vključno z naslovom, med verzi se znajdejo Sveti Maver, Sabotin, Soča, Sveta gora, Banjški griči, Grgarij, Solkan, Sveti Gabrijel, Sveta Katerina, Panovec in Kostanjevica, ki začrtajo pravi itinerar goriškega okoliša. Seznam zemljepisnih oznak postane v tem primeru razlagalno sredstvo zunajbesedilnega konteksta. Z nizanjem lokalnih krajevnih imen ustvari pesnica vez med fizično stvarnostjo in etnično danostjo ter neposredno vstopi v kompleksno dialektiko med upravno-političnim položajem in narodno-jezikovnimi silnicami teritorija.

Marka Kravosa (1943) in drugih.⁷ Izvira iz družbenopolitičnih zapletov povojnega časa, ki kažejo negativno naravnost italijanskih oblasti do slovenske prisotnosti, kar vnese na tematsko področje poezije razžaljenost, ogroženost in nemoč. Subjekt postaja šibek in nezanesljiv posredovalec vrednostnega sistema prednikov (Košuta 1963: 37–47).⁸

Razgraditveni sunki vodijo ustvarjalce v upesnjevanje duhovnega iskanja in v razkrivanje bolečih notranjih stanj, vendar intimistična usmeritev ne prevlada. Slovenska poezija v Italiji še naprej postavlja v ospredje narodotvorni element in družbenokritično naravnost. Lahko pritrđimo Petru Kolšku (2006: 635), ki je vključil v prešernovsko strukturo pesništva vso poezijo, »ki je nastajala na narodnoizpostavljenem ali kasnejšem in sedanjem zamejskem ozemlju v Italiji«. Pri tem velja poudariti zavestno zavzemanje pesnikov za narodotvornost. Izbiro je potrdil Miroslav Košuta v programski pesmi *Pismo Niku Grafenauerju* (Košuta 1976: 40), s katero je utiril vsebino v potrjevanje narodnega čustva, od pesnika je zahteval angažirano držo, poudaril etično odgovornost do potomstva in oddaljil moč jezika od estetičnega ludizma. Prešernovska pomenska struktura se v pesniškem ustvarjanju v Italiji uveljavi v disonantni naravnosti, v »nihanju med vitalistično revolto in resigniranim elegizmom« (Paternu 1974: 74), semantično dogajanje prehaja od odločilnih gest do skrajne odtujenosti. Pomenska dvojnost je opazna v opredeljevanju pesnikove vloge. Pesnika-vidca, ki s svojim navdihom rahlja družbene zastoje in spodbuja evolutivne premike, nadomesti šibka kretanja ustvarjalca, ki piše poezijo z razpršenim pomenskim tkivom. V lirsko sporočilo ne zajame resnice, temveč se prepusti kopičenju varljivih podob. Občutek okrnjene pesniške kretnje okrepi še družbena brezodzivnost do verznihih sporočil, ki so prezrta ali izpostavljena agresivnemu razdejanju. Neugodni položaj pesnika v družbi rešuje Irena Žerjal s samoohranitveno kretnjo molka (Žerjal 1969: 22–28).

Dvojne pomene ohranja tudi spremljanje družbenega dogajanja, ki niha med aktivno angažiranostjo in evidentiranjem pojavnosti z razkrinkanjem njenih slabosti. S pristopom ogorčenosti pesniki delujejo kot čustveni dražilci, ki varujejo koncept dobrega, so glasniki upora in vplivajo na zavest bralca. Proces razgaljanja družbenih mehanizmov prehaja od beleženja lokalnih manjšinskih dejavnikov do upesnjevanja svetovno aktualnih dogodkov. Tržaški vozeli zaživi v upodabljanju konfliktnih razmerij med slovensko manjšino in italijansko večino, v verze vstopijo tožba nad nepriznavanjem slovenskega dela Trsta s strani večine, motiv razlašanja slovenske zemlje in manjšinske razprtije oziroma stagnacijske kulturne držbe. Aleksij Pregarc preraste zasidranost v lokalno dimenzijo, ko kritično upesni evropsko povojno politiko. Ob doživeto vojno tragiko postavi povojno politično substanco, ki se je utirila v upravne mehanizme in s tem zapostavila uvajanje človeških svoboščin, razvrednotila načelo usmiljenja in prezrla bolečine otrok vojne, razmajene od groze, čustveno nestabilne, navzven neprilagojene, v resnici zapuščene in nerazumljene (Pregarc 1986: 7–15, 16–

⁷ V drugo fazo slovenskega pesništva v Italiji spadajo še Aleksander Furlan (1934), Renato Quaglia (1941), Filip Fisher (1943), Ivana Hergold (1943), Antonija Klavdija Vončina (1943), Jakob Renko (1946), Silvana Paletti (1947), Tomek Vetrih (1948), Ivan Tavčar (1943), Viljem Černo (1937).

⁸ K destabilizaciji subjekta pripomore tudi intenzivno srečanje nekaterih ustvarjalcev z osrednje slovenskimi literarnimi tokovi v času študija na ljubljanski univerzi. Osnovna težnja sodobnega slovenskega pesništva je problematični subjektivizem, ki ga določajo odtujena razglašenost, razcepljenost in ontološka razlika med bivajočim in bitjo (Novak Popov 2014: 13).

18). V svetovno dogajanje šestdesetih let pa je dregnil Marko Kravos (1969: 53) in upomenil absurdnost vojnega principa v dihotomiji med krvavimi prizori vietnamske vojne in stanjem splošne indiferentnosti.

Razmišljanje o družbenih utesnitvah se izpisuje tudi preko epskih prvin, predvsem z vnosom zgodbe, iz katere odpadejo osebni zaznamki. Tradicionalni lirski subjekt z edinstveno resnico zamenja tretjeosebni lik z izdelano značajsko fiziognomijo, ki v odnosu s protiigralci ustvarja večglasno pripoved. Navedene značilnosti so prepoznavne v Kravosovih epskih pesnitvah, kjer zaživijo mitske zgodbe z obris sodobnosti. Kritičnost se usmeri v koncept oblasti, ki se uveljavlja s prisilo. Vzpostavljanje reda, uresničevanje zaveze, apliciranje zapovedi so nujna dejanja vsakega političnega sistema, zahtevajo privrženost in podrejenost posameznika kolektivnim normam. Pogoj skupinskega življenja je ureditev, ki že sama po sebi odpoveduje svobodo posamezniku in s tem izničuje možnost sreče (Kravos 1972: 45–59, 29–38). V ciklusu pesmi *Jaz* je Aleksij Pregarc (1982: 6–17) uporabil zgodbeno strukturo v postopku upomenjanja težavnih tovarniških ritmov, razkril dileme delavcev in skušal odgovoriti na osnovna vprašanja človeškega bivanja. Preko opisa tovarniške dinamike pride do evidentiranja odtujitvenih mehanizmov civilizacije, ki ponuja poenostavljene sisteme bivanja, v katerih posameznik prevzema vlogo uporabnika. Navzven brezhibna socialna in tehnična ureditev predvideva avtomatizacijo duha in ima sedativno naravo, konvencionalni model urejenega bivanja obeta ob delu še tridesetdnevne dopuste v sončnih krajih s hedonističnimi projekcijami bodočnosti. Sprejemanje tako osnovanega bivanja pomirja posameznika z občutki varnosti, gotovosti in pripadnosti, navznoter pa stisne prostor miselne suverenosti, vodi v izgubo izvirnosti in avtentičnosti, širi duhovno plitvost. Nasprotje razčlovečenju je iskanje humanističnih vrednot, ki z miselno giblјivostjo in pomensko univerzalnostjo zmorejo odcepiti posameznika iz manipulativnih družbenih omejitev.

Opazen način osmislitve v pesništvu tega časa je princip poenostavljanja, ki nevtalizira nerazrešljive ontološke zagonetke, moreča eksistencialna stanja in ambivalence razglašene duha. V pesniških besedilih se kaže kot beg v fikcijo, kjer prevlada izumetničen svet, predstavljen s kopičenjem idealiziranih življenjskih prizorov. V Kravosovi *Aprilski revoluciji* (1972: 18) zaživi idilična urbanost z urejenimi zelenimi površinami, s srečnimi prebivalci, napojenimi s studenčico in sončno vedrino. Proces simplifikacije je zaznaven tudi v besedilih, kjer sta v središču videz stvarnosti in gola predstavnost predmetov. Reistična poetika skrajša razdaljo med pesniškimi besedilom in bralcem, ki v poeziji najde z lahkoto dekodirane pomene, vzete iz poznane materialnosti. Prevladuje predstava lahkotne oblike življenja, v kateri zunanja objektivnost deluje kot inventar obvladljive in funkcionalne predmetnosti. Banalne podrobnosti, kot so alge, šah, domino, kamen, petelin, abeceda, postanejo pesniške vsebine (Košuta 1969: 25–42). Večkrat je miselna lahkotnost podprta z besednimi igrami, humornimi dovtipi in rahlo ironijo, kar razširi dojemljivost in dopadljivost tudi na oblikovno raven. Vendar gre za verze, ki so si le nadedli lahkoten videz resnice. Semplicistični pomenski naboj zakriva kompleksnost sveta in opozarja na izvotljene družbene dinamike, ki ne zapolnijo globlje potrebe po dimenziji duhovnosti. Tako v pesmi Mi-

roslava Košute (1969: 42) se cerkveni mož prilagaja meri in modi sodobnega časa, z delovanjem ne opravlja duhovnega poslanstva, ampak skrbi za svojo osebno blaginjo.

V razbiranju semantične strukture slovenskega pesništva v Italiji šestdesetih in sedemdesetih let ima pomembno mesto humor, ki najde svojega najbolj prodornega ubesedovalca v poeziji Marka Kravosa. Njegova ironično-parodična poetika predvideva obstoj dvojne plasti pomenskosti, zabavni element se že ob nastavitvi razveljavi in prelevi v svoje nasprotje: zabavno vzdušje ovržejo podobe izpraznjene mikrokozmosa, v katerem lirski subjekt prestaja nelagodja in trpkosti. Humorna razbremenitev ni zaščitniška do razdiralnih položajev intime, temveč vodi v reflektivnost in upa v poglobitev zavedanja.

V sedemdesetih in osemdesetih letih se na slovenskem verzem prizorišču v Italiji pojavi nova generacija pesnikov, rojenih v petdesetih letih. S samozavestno preišljenostjo se uveljavi goriško-tržaška dvojica Marij Čuk (1952) in Ace Mermolja (1951). Ob njiju nastopita še Boris Pangerc (1952) in Alenka Rebula (1952). Čeprav s kasnejšimi objavami sodijo v to skupino še Majda Artač Sturman (1953), Zlatka Obid / Obed Lokatos (1951) in Jurij Paljk (1957). Beneški svet je upesnil Giorgio Qualizza (1951–1993).

Najvidnejša lastnost slovenskega pesništva v Italiji tega obdobja je relativizacija kateregakoli vedenja in spoznanja, ki zaznamuje napeto in utesnjeno razmerje subjekta do resničnosti. Absoluten odpor do zunanje resnice se spoji z odstranjevanjem empirije iz spoznavnega procesa sveta, kar izniči možnost upora in odjema smisel skupinski angažiranosti ter uklešči subjekt v apatičnost. Zunanjo danost določajo družbeni traktati, ki nastajajo zunaj resnice in pozitivne evolutivne logike. Za pesnika so oddaljeni artificialni konstrukti, podrejeni sunkom trenutne oblasti, zagledane v denarno esenco. V družbenih pojavih subjekt ne najde osmislitve, zato se sesuva v votlost občutij. Praznino vsakdana zapolnjuje z brezglobinsko potrošniško logiko, ki z izumetničenimi predstavami in predstavitvami sveta podpihuje hlepenje po kopičenju predmetov. Pripadnost kolektivu ne določajo več ideološka, verska ali etnična prepričanja, socialno vlogo posameznika v družbi determinira materialno imetje (Čuk 1982: 28, 70, 50). Tako osnovana kritičnost ostane zasidrana v deziluziji, pesnik je prenašalec razkrinkane stvarnosti v besedni kod in se zadovolji z demontažo lažnih družbenih realitet. Zunanji svet postane past in nevaren kraj, izriše se v grozljivih opisih, v strašljivem podobju in v gnusnih predstavah. Destabiliziranost sveta izraža Marij Čuk s podobami suše, puščave, mraza, sesutja, drobljenja in minevanja. Manjšince označi kot »grobišče murnov«, v katerem se je razlezel nenasiten mrčes (Čuk 1984: 19). Zamejski prostor oblikujejo ostri kamni, stare vrvi in lisaste barve (Čuk 1975: 48). Blokiranost v apatični negibnosti ustvarja prispodoba jalove setve, razgradnjo jaza pa odseva presekani črv z dvema glavama (Čuk 1993: 27). V Pangerčevih vizijah rodne realnosti prevladujejo podobe materialne razsulosti, ki so simbolični sledovi odmrle preteklosti in hkrati opomniki na razpadajočo sedanost (Pangerc 1997; 2004; 2015: 45–54). Iz razgrajenih zunanjih bivanjskih koordinat se subjekt umika v svojo notranost, vendar v intimi naleti na razstavljene drobce in nepovezane delce, spete

na nič. Med materialnim svetom in duhovno dimenzijo posameznika ni osvobajajočih stikov. Subjekt se znajde med razgrajenimi ljudmi kot necelovito bitje, ujet v vrtnec negativnih emocij.

Razgradnja se razširi tudi na pojmovanje besede, ubeseditve so konstrukti razpoloženj, občutij, misli ali golih zaznav in še zdaleč ne razkrivajo bistva stvarnosti. Delujejo zunaj komunikacijske sheme, zajemajo drugačne zgodbe od pričakovanih, se razpršijo v večpomenskost ali se izvotlijo v nepomen. V poeziji Majde Artač (2002: 55–59) gradijo mreže pomenov in ponujajo »scefrano/strgano/poteptano« podobo sveta. Pesniška kontemplacija lahko prodre do tistega dela materialnosti le z »brezbesedjem«, »ko ti je ušla še zadnja beseda«. »Nestrpna neučakanost« sodobnega časa in zaletava želja po izrekanju dopuščata nanašanje praznih besed (Paljk 1997: 65). Še dodatno stisko sproža »strahoten molk prepozno spoznanega«, ki v razmišljanje o moči izrekanja vključi kategorijo časa. Zamuda v poeziji zabriše možnost posredovanja resnice (Paljk 1994: 59).

Zastavljanje ogledala objektivni in subjektivni brezizhodnosti postane za pesnike utrujajoče, zato iščejo način rešitve. Odmik od skrajne notranje razpuščenosti pa tudi od ostrine, ki jo prinaša materialna stvarnost, uveljavljajo s principom igre. Poigravanje z jezikom zmore obrniti katerokoli občutje, približati odtujenosti, razveljaviti odrevenele dogme, ukiniti ločitve in speti nezdružljive podobe. V aplikacijo igre spada zalezovanje banalnih detajlov vsakdana, pesem Majde Artač postane kulisa nemih, brezdušnih in nepomembnih dejavnosti človeka, v katerih se beleži le zapovrstnost gibov in praktična raba predmetov. V tem ritualnem videnju empirije se razkazuje nepotešena sla bivanja (Artač: 2005: 9,15–20). Marij Čuk (1984: 7–14) je poigravanje prenesel na žanre, ko je pravljичne sestavine vključil v neobičajne kontekste. Pravljичne elemente je predrugal, jih osvobodil preteklih pomenskih določnic, spregledal etično izravnavo s srečnim koncem in poznano zgodbo izpostavil skrajni praznini. Z razdiralnim postopkom ni le podrl strukture pravljичnega žanra, pač pa je pokazal apatičen odnos sodobnega človeka do preteklih spoznanj. V sodobni družbi so vse dejavnosti že predvidene in preizkušene, imajo raziskane oblike in določene funkcije, kar vodi v ponavljanje starih smislov, v stagnacijo misli in v občutje ničnosti. Sodobni pesnik se mora polastiti povezovalnih silnic, ki tradicionalne kalupe odpirajo novim pristopom. Opazna je nadalje intertekstualna igra Aceta Mermolje, ki v svoja pisanja vključuje reminiscence starodavnih pomenskih ubeseditiv. Katulova literarna predstava ljubezni se klišejsko ponavlja, postala je klišejski vzorec za prikaz razkroja vzvišenega čustva, ki se v stiku z realnim doživetjem spremeni v mržnjo, sovraštvo in maščevanje. Konfliktne osi ljubezni se v ponovitvah izvotlijo in pesnika ne zadovoljujejo več, zato med »tisočimi poljubi« zeva praznina (Mermolja 1984: 14, 15). V *Zapisih o Hektorju* (1984: 15–35) se pesnik poigra z likom antičnega junaka, ko izpostavi semantično večplastnost trojanskega princa. Hektor uteleša predstavo razumnega človeka, ki izstopi iz kroga nasilja in obrne tok zgodovine v boljše, hkrati je žrtev odločujoče geste bogov in literarni junak, ki najde osmiselitev v pesniški ubeseditvi. Mermoljevi medbesedilni prepleti izvirajo iz premišljene ideje o poeziji, v kateri antične predloge spodbujajo iskanje okruškov še neizrečenega smisla (Mermolja 2013: 2).

V opisanem inventariju vsebin in slogovnem pristopu se ne prepoznajo vsi pesniki tega obdobja, v sedemdesetih letih se v slovenskem pesništvu v Italiji razvijeta dva načina upomenjanja stvarnosti. Ob razglaševanju odtujenosti in metafizičnega nihilizma pesniki osvetljujejo pozitivni notranji esistencialni dih. Ovrednotenje intimne dimenzije bivanja odrešuje od materialističnih prisil, osvobaja od kolektivne kratkovidnosti in vodi v prvobitni notranji preobrat (Obed 2010: 31). Posameznik postane nosilec lastnega bistva, s poglobljenostjo v notranjost uživa ob blagodejnem ritmu minevanja in živi z gibljivo zavestjo do dopolnitve (Rebula 2009: 28; Artač 2002: 49–51). V mikrokozmosu subjekta biva tudi vez z metafizično bitjo, ki je prikazana kot predvidljiva in enostavna sila, odprta vsemu in v vsem popolna (Obed 2010: 67, 77). Uveljavi se optimistična prezentacija bivanja, ki se reši obsesivne analitične navezanosti na mikrodogodke vsakdana in preraste »vse zapuščene stvari na svetu« (Paljk 1994: 15). Prestop v metafiziko smisla osvobaja pesniški jaz iz klešč samovšečnega samooznačevanja in širi osebno personalistično etiko na frekvenco drugega, kajti razumevanje in osmišljanje bivanja zahtevata soudeleženo sočloveka (Povše 2014: 27–64).

Najsodobnejšo slovensko poezijo v Italiji oblikujejo pesnice in pesniki, rojeni po letu šestdeset, in sicer na Goriškem Vesna Primožič (1969), David Bandelj (1978), na Tržaškem Tatjana Rojc (1961), Nadja Švara (1967), Patricija Dodič (1967), Andrej Carli Kralj (1977), na Videmskem Marina Cernetig (1960), Andreina Trusgnach (1961), Miha Obit (1966), Claudia Salamant in drugi. Za klasifikacijo najsodobnejše slovenske poezije se uveljavlja termin neointimizem (Košuta 2009: 19), ki postavlja kot skupno držo pesnikov odmik od zunanje stvarnosti. Avtorji nimajo več primarne stika z družbeno razsežnostjo bivanja, odrekajo se tendenčnosti in usmerjajo lasten pogled v iskanje osebne resnice, pri čemer reproducirajo drobne detajle iz zunanje pojavnosti, obrobne položaje in nepomembne prigode vsakdana. Prava resnica sveta ostaja drugje, je zdrsljiva in se odmika oznakam, pesniški jaz se ne dokoplje do bistva pojavov, ne pride do dokončnih spoznanj in ne zmore osnovnih uvidov, s katerimi bi lahko razbral temeljne silnice družbe. Zadovolji se z obnavljanjem dogodkov, z opazovanjem sveta z okna, nastavlja »hipoteze potovanj« (Obit 2001: 45), zavzema se za *odhode* (Bandelj 2012) in piše »tekste brez zemlje« (Carli 2005: 28).

V pesniški reprezentaciji obmejnega slovenskega prostora v Italiji je v tem času opaziti dokončen odmik od narodnojezikovne paradigme, ki je temeljila na protistavi italijansko-slovenski del in je doživetje svoje etnije izrekala s poudarjanjem razlik in razhajanj. Najsodobnejši pesniki razveljavljajo izključujoče postopke, dopuščajo protislovna stališča, sprejemajo za svoje tudi položaje italijanskega dela. Sebe proglasijo za »apolide papirnatega sveta« (Bandelj 2006: 53), poudarjajo identitetno razsrediščenost in hibridnost etničnega čutenja. Enopomensko doživljanje etnije spodnaša »duhovna dvojezičnost«, ki ob poznavanju italijanske kulture in jezika, vključuje še posvojitve simbolno-duhovne ravni drugega (Bandelj 2008: 157). V poeziji Mihe Obita (Obit 2001: 51) je narodna identiteta predstavljena kot osebni vzorec ali »odkrita dvojezična tabla«, ki presega »neznosno breme« skupinske odgovornosti, je odvisna od odločitve posameznika in vnaša premike: »meni je prav, da sem le še Michael in

vse drugo«. Posredovanje narodne pripadnosti se v poeziji Carlija zreducira na razkazovanje polepšanih prizorov iz domovine, kot je lahko »prostor pod lipo«, z ogljem napisan ribji menu, piranska »podmorska svoboda« in »vino iz Goriških Brd:/letnica 1945« (Carli 2005: 34). Podobe delujejo kot inventar turističnih atrakcij, omejene so na zunanjo scenarijo in se ne poglobijo v iskanje skupne duhovne povezanosti.

Označevanje sebstva nastaja zunaj varnih obsegov skupinskih identitet, saj se neupoštevanju narodne pripadnosti pridruži oddaljitev od tradicionalne spolne določitve. V Carlijevi pesmi *Jazz* (Carli: 2005: 16) je patriarhalna dihotomija moški/ženska obrnjena in izražena v predružačeni krščanski simboliki, predstavljena je krhkost moškega koščenege telesa v nasprotju z mogočnostjo ženskega rebra. Pesnik prisoja ženski tradicionalno moške vrednote telesne moči in duhovne celovitosti. Bandelj vnese v verze motive nosečnosti, poroda, rojstva, starševstva in skrbi za drugega, ki so bolj običajni za ženska pisanja ali za reprezentacijo ženskosti. Inovativen je opis očetovstva, ki ne upošteva tradicionalne delitve starševskih vlog. Moški pesniški jaz se ob novem rojstvu odpre doživetju drugega in v odnosnosti doseže novo stopnjo ozavestitve: »moj čas je/minil //prihaja/najin« (Bandelj 2012: 79–80).

Lirika najmlajšega rodu ne razvija samosvoje izvirne estetike, ampak se opre na oblikovne postopke predhodnikov. Pesniška govorica je odvrnjena od skrajnosti, izražena v zadržani imaginaciji, vkljenjena na poljuden pojmovni sestav in vezana na sporočilno razsežnost jezika. Posebnost predstavlja čutna metaforika, ki posega po živalskih in rastlinskih podobah. V poeziji Marine Cernetig (2007) ponazarjajo vitalni potencial rasti in gibanja, »dih zemlje«, ki presega človeško vednost. Po odhodu človeka vračajo pokrajini življenje, sposobne so prekriti razdrtosti in zabrisati ostanke in se naseliti v izpraznjenih hišah (Cernetig 2007: 12, 19, 30). Neobvladljivo naravno silo upesnjuje Carli v grozljivih predstavah živali skrotovičenih teles, strašljivih metamorfoz, nasilnih gest in gnusnih vedenj, ki delujejo kot izživljanje podivjanih bitij nad prestrašenim in neboljnim človekom.

Pregled najsodobnejše slovenske lirike v Italiji kaže inovativne težnje predvsem na tematskem področju. Očiten je dokončen odmik od po vojni ustaljene topike in premik iz kolektivne semantike »k bolj osebnim eksistencialnim vsebinam« (Pirjevec 2014: 20).

VIRI IN LITERATURA

- Hannah ARENDT, 2013: *O nasilju*. Ljubljana: Krtina.
 Majda ARTAČ STURMAN, 2002: *Žejni oleander*. Gorica: MD.
 --, 2005: *Svilena pesem@2004.si*. Trst: Mladika.
 David BANDELLI, 2000: *Klic iz nadzemlja*. Trst: Mladika.
 David BANDELI, 2006: *Razprti svetovi*. Trst: Mladika.
 --, 2008: Večjezičnost v sodobni poeziji Slovencev v Avstriji: Multikulturalnost ali asi-

- milacija? *Slovenščina med kulturami*. Ur. M. Košuta. Ljubljana: SDS. 159–76.
- , 2009: Ozara hrepenenj. *Rod lepe Vide*. Ur. D. Bandelj. Ljubljana: Študentska založba. 371–93.
- , 2012: *Odhodi*. Trst: Mladika.
- Vinko BELIČIČ, 1988: *Pesem je spomin*. Trst: Založba Tabor.
- Filibert BENEDETIČ, 1966: *Razpoke*. Trst: ZTT.
- Andrej CARLI, 2005: *Srčni napadi v rumenih globinah*. Trst: ZTT.
- Marina ČERNETIG, 2007: *Pa nič nie še umarilo*. Trst: ZTT.
- Marija ČEŠČUT, 2002: Drevo ob Soči - Srečanje s pesnico Ljubko Šorli. *Pogovori srca*. Ur. M. Mercina. Nova Gorica: SD. 9–38.
- Marij ČUK, 1982: *Suho cvetje*. Maribor: Obzorja.
- , 1975: *Zakleta dežela*. Trst: ZTT.
- , 1984: *Igra v matu*. Trst: ZTT.
- , 1993: *Sledovi v pesku*. Koper: Lipa.
- , 2007: *Zibelka neba in dna*. Trst: ZTT.
- Patricija DODIČ, 2009: *Črno obrobjene oči*. Sežana: Kulturno društvo Vilenica.
- , 2015: *Ljubimje*. Trst: ZTT.
- Taras KERMAUNER, 1990: *Poezija slovenskega zahoda: 1.del*. Maribor: Obzorja.
- , 1991: *Poezija slovenskega zahoda: 2.del*. Maribor: Obzorja.
- , 1993: *Poezija slovenskega zahoda: 3.del*. Ljubljana: Lumi.
- Peter KOLŠEK, 2006: V objemu dveh struktur. *Nevihta sladkih rož: Antologija slovenske poezije 20. stoletja*. Ur. P. Kolšek. Ljubljana: Študentska založba. 621–42.
- Matevž KOS, 2004: Zadnji odcep za Parnas. *Mi se vrnemo zvečer*. Ur. M. Kos. Ljubljana: Študentska založba. 189–222.
- Srečko KOSOVEL, 2002: *Il mio canto/Moja pesem*. Trst: Il ramo d'oro/Tržaška knjigarna.
- Miran KOŠUTA, 1996: *Krpanova sol*. Ljubljana: CZ.
- , 2006: Poezija kot posebna identiteta manjšine. *Drugačni verzi - Versi diversi*. Ur. M. Košuta. Empoli: Ibiskos Editrice Risolo. 4–59.
- , 2009: *Decameton, dieci poeti sloveni contemporanei*. Ur. M. Košuta. Ljubljana: Slovensko društvo pisateljev.
- , 2014: Tržaški Bartol: Pisatelj, ki je gledal ladje z vseh kontinentov sveta. *Slovenska tržaška literarna šola*. Ur. Z. Duša. Ljubljana: CZ.
- Miroslav KOŠTUTA, 1963: *Morje brez obale*. Koper: Lipa.
- , 1969: *Pesmi in zapiski*. Koper: Lipa.
- , 1976: *Pričevanje*. Koper: Lipa.
- , 1972: *Trikotno jadro*. Koper, Trst: Lipa, ZTT.
- , 1992: *Obzorje in sled*. Ljubljana: DZS.
- Jurij LOTMAN, 2010: *Struktura umetniškega teksta*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Ace MERMOLJA, : *Med kaktusi kuham kavo*. Koper: Lipa.
- , 1984: *Igra v matu*. Trst: ZTT.

- , 2013: *Okruški*. Trst: ZTT.
- Marija MIJOT, 1969: *Souze jn smeh*. Trst: ZTT.
- Boris A. NOVAK, 2005: *Zven in pomen*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Irena NOVAK POPOV, 2014: *Novi sprehodi po slovenski poeziji*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Zlatka OBID LOKATOS, 1987: *Ob vodi in kruhu*. Trst: ZTT.
- , 2010: *Ob vodi in kruhu*, 2. Trst: ZTT.
- Miha OBIT, 2001: *Leta na oknu*. Trst: ZTT.
- Boris PAHOR, 2008: *Grmada v pristanu*. Trst: Mladika.
- , 2008: *Srečko Kosovel: Pričevalec zaznamovanega stoletja*. Ljubljana: ZIFF.
- , 2014: Iskrene čestitke in iskrene želje! *Slovenska tržaška literarna šola*. Ur. Z. Duša. Ljubljana: CZ. 7–10.
- Jurij PALJK, 1994: *Nemir*. Ljubljana: Pegaz International.
- , 1997: *Nedorečenemu*. Gorica: MD.
- Boris PANGERC, 1997: *Črno zlato*. Koper: Fontana.
- , 2004: *Odžejališče*. Trst: Mladika.
- , 2015: *Vroči ledeniki*. Trst: Mladika.
- Boris PATERNU, 1974: *Pogledi na slovensko književnost 1*. Ljubljana: Partizanska knjizga.
- , 1999: Šest tržaških pesnikov: Marija Mijot, Vinko Beličič, Miroslav Košuta, Marko Kravos, Ace Mermolja, Alenka Rebula Tuta. *Od ekspresionizma do moderne*. Ljubljana: SM.
- Tomaž PAVŠIČ, 2002: Življenjska pot Ljubke Šorli. *Pogovori srca*. Ur. M. Mercina. Nova Gorica: SD. 55–62.
- Marija PIRJEVEC, 2011: *Tržaški književni razgledi*. Trst: Mladika.
- Jože POGAČNIK, 1972: *Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo*. Trst: Zaliv.
- Denis PONIŽ, 2001: *Slovenska lirika 1950-2000*. Ljubljana: SM.
- Janez POVŠE, 2014: *Pesmi ob poti*. Gorica: MD.
- Aleksij PREGARC, 1982: *Moja pot do tebe*. Maribor: Obzorja.
- , 1986: *Duh po apnencu*. Trst: ZTT.
- Alenka REBULA, 2009: *V naročju*. Trst: ZTT.
- Tatjana ROJC, 2014: Tržaški Miroslav Košuta. *Slovenska tržaška literarna šola*. Ur. Z. Duša. Ljubljana: CZ. 91–105.
- Ljubka ŠORLI, 2010: *Izbrane pesmi*. Trst, Gorica: Mladika, MD.
- Ana TOROŠ, 2011: *Podoba Trsta in Tržaškega v slovenski in italijanski poeziji prve polovice 20. stoletja*. Nova Gorica: Univerza.
- Alojzija ZUPAN SOSIČ, 2011: *Na pomolu sodobnosti ali o književnosti in romanu*. Maribor: Obzorja.
- Irena ŽERJAL, 1969: *Goreče oljke*. Trst: Samozaložba.
- , 2013: *Sumljive in abstraktne poezije*. Trst: Mladika.

SUMMARY

From the semantic point of view, the analysis of the Slovene poetry in Italy from the second half of the 20th century reveals unique semantics, bound to an image of the area carved in stone, characterized by ethnic determinism. The first decade after the war is shaped by the oldest generation of poets: Ljubka Šorli, a poet from the Gorizia-Tolmin region; Vinko Beličič, a writer from Dolenjsko and Trieste; and Marija Mijot from Sv. Ivan in Trieste. Their verse is imbued with harmony between the historically accepted collective faith and personal housing logic. The categorical condemnation of violence determines the principle of harmony between an individual thought and a collective stand.

The second period of Slovene poetry in Italy covers the 1960s and part of the 1970s. The poets Bruna Marija Pertot, Filibert Benedetič, Aleksij Pregarc, Miroslav Košuta, Marko Kravos, Irena Žerjal, Ivanka Hergold, Silvana Paletti, Renato Quaglia, and others became prominent in this period. The harmony between a subject and a group is not complete anymore; instead, the poetic semantics transitions from the regular People's Liberation Army construct to the experience of utter alienation.

A new generation of poets born in the 1950s appears on Slovene poetry scene in Italy in the 1970s and 1980s. Marij Čuk and Ace Mermolja, a Trieste-Gorizia pair, are the first ones to win recognition. Boris Pangerc and Alenka Rebula emerge at the same time. Later publications welcome Majda Artač, Zlatka Obid / Obed Lokatos, and Jurij Paljk into the group. Typical of this period are two ways of defining reality. By declaring metaphysical nihilism and with final denial of ancestors' heritage, the poets paint the inner world as the clearest way of existence. Parallel ways of the world perception do not separate them into two groups; instead, the intertwinement of elements from both visions can be noticed.

The youngest creative generation in Italy includes poets born after the 1960s. The core of the majority of the contemporary poetry is represented by David Bandelj in the Gorizia area, by Andrej Carli and Patricija Dodič in the Trieste area, and by Marina Cernetig, Miha Obit, and others in Videm/Udine. The youngest poets abolish ways of isolation and exclusion, allow contradictory views, accept other people's conditions as their own, and emphasize a decentered identity and hybridity of ethnic perception. Their poetry reflects unambiguous area-related content combined with fresh images that introduce unpredictable consciousness into the existing one.

UDK 821.161.1.09-31Andrejev L.

Юлия Коварская

Гранадский университет,
Univerza v Granadi, Španija
kovarskaya@gmail.com

АНТИЧНЫЙ ЭКФРАСИС НА СЛУЖБЕ ИДЕЯМ МОДЕРНИЗМА:
МАГИЯ ИСКУССТВА И МИСТИКА ПРЕОБРАЖЕНИЯ ГЕРОЯ В РАССКАЗЕ
ЛЕОНИДА АНДРЕЕВА «АНГЕЛОЧЕК»

Согласно Ф. М. Достоевскому, вечная гармония, которая материализуется в искусстве, может воздействовать на душу с такою силой, что наш дух становится более чувствительным от контакта с красотой, которая в определенный момент может оказать благотворное влияние на психологическое состояние и сыграть решающую роль в нашей судьбе. Русский писатель эпохи модернизма Леонид Андреев развивает эту идею в своем рождественском рассказе «Ангелочек», где описание предмета декоративного искусства, воскового ангела, оказывается ключевым. Визуальное оживление образа ангела и вместе с ним некоей сверхъестественной, мистической и преобразующей главного героя силы становится возможным благодаря такому древнему литературному ресурсу как экфрасис.

Ключевые слова: гармония, искусство, описание, красота, серебряный век

According to Fyodor Dostoyevsky, the eternal harmony embodied in literature and art can act on the soul with such a force that it makes our spirit more sensitive to the effect of beauty, which in a particular moment can have a beneficial effect on our emotional state and play a redemptive role in our destiny. The Russian modernist writer, Leonid Andreyev, develops this idea in his Christmas story “The little angel”, which is focused on a description of an object of decorative art—a waxen angel. The visual animation of the image of an angel and the supernatural, mysterious, and transforming power hidden in the image is created in the text using an ancient literary device—ekphrastic

Keywords: harmony, art, description, beauty, Silver Age

Как известно, в период с конца XIX - начала XX века, русская литература, вступает в новый этап своего развития, этап культурного возрождения, названный *Серебряным* веком. Поколению на перепутье двух веков пришлось пережить декадентство и радикальные перемены практически на всех уровнях - политическом, социальном, этическом и эстетическом. Естественным образом возникла острая необходимость пересмотра и восстановления утраченных ценностей, поиска позитивных решений духовного кризиса в человеческой жизни и, конечно же, литература также должна была быстро реагировать на читательские запросы и менять свои художественные задачи и методы.

Ответом на общий феномен духовного кризиса, связанного, в первую очередь,

с преобладанием утилитарного мировосприятия, ведущего к пессимизму и крайнему отчаянию, стал поиск идеалов красоты и добра (Арсентьева 1996:5). Роль искусства в поэзии и прозе русского модернизма, как главного хранителя прекрасного и чистого идеала, становится как никогда значимой.

С одной стороны, возрождается особое отношение к внешним, прекрасным формам искусства. Здесь стоит отметить, что такое отношение может быть связано, по нашему мнению, с ожиданием вечности и радости, заложенным в образе -материи. Принимая во внимание архаичную онтологию, метафизику и гносеологию содержания образа-предмета, мы сможем лучше понять этот сознательный или бессознательный интерес к предметам искусства в модернистском тексте. По словам Х. Л. Бреа, образ-материя является «носителем потенциального символического», той силы, которая позволяет открыть для нас мир надежд, верований, «служит горизонтом для идей общего характера и абстрактных идей, с которыми мы сталкиваемся, мобилизуя, прежде всего, наше желание быть». Они там, «чтобы говорить с нами - или чтобы позволить нам говорить с самими собой, напротив них - кто мы на самом деле, какими хотим быть, и что- так таковых – от нас ожидается, в конце концов» (Brea 2010: 9). Предметы искусства – это те вечные символы, выступающие в роли «другого» в нашем экзистенциальном диалоге с самим собой, а также сосуды, которые хранят в себе воспоминание о прекрасном мгновении общения с вечной, чистой красотой. В их эстетическом содержании нет настоящего времени, они предметы без времени, время повествования в них статично, но при этом в них живет память, мгновения, которые побуждают душу к воспоминанию и несут в себе некое сообщение. У. Пейтер также писал, что «музыка, поэзия, художественные и утонченные формы жизни – вообще все предметы эстетической критики, – все это лишь сосуды и хранилища неких определенных сил или воздействий» (Пейтер 2006:31).

Тем самым они становятся мостиком к скрытой для глаза реальности и иным пространственно-временным отношениям и в связи с этим одним из важных эстетических атрибутов трансформации реальности.

О преобразующей силе искусства говорил еще Ф. М. Достоевский. Напомним, что писатель считал одним из самых важных вопросов об искусстве, которое он рассматривал как одну из первичных, органических потребностей человека: «потребность красоты и творчества, воплощающего ее, – неразлучна с человеком, и без нее человек, может быть, не захотел бы жить на свете. Человек жаждет ее, находит и принимает красоту без всяких условий, а так, потому только, что она красота, и с благоговением преклоняется перед нею» (Достоевский 1973: 80). Развивается эта потребность наибольшим образом тогда, когда, по словам Достоевского, человек находится «в разладе с действительностью, в негармонии, в борьбе». Именно в красоте находит писатель гармонию и «залог успокоения» в ответ на хаос и всеуничтожение, именно она «воплощает человеку и человечеству его идеалы» (Достоевский 1973: 81).

Для символистов мир искусства представляет собою различные вариации прекрасного, красота в их понимании абсолютна, а искусство считается даже чем-то более ценным, чем природа, так как служит более надежной формой и конденсатором прекрасного, при этом эстетически прекрасное в искусстве может быть выражено намного ярче, чем в природе. По словам К. Д. Бальмонта, “никогда нерукотворная красота природы не даст нам именно того, что названо эстетическим волнением” (Бальмонт 1969: 54).

Введение описания прекрасных предметов искусства в литературный текст, или экфрасиса, отвечает в полной мере художественным задачам модернизма. Термин «экфрасис» впервые зафиксирован в сочинении Дионисия Галикарнасского «Искусство риторики» (I в. н. э.) как часть *Progymnasmata* (Webb 2009: 11). Современные штудии понимают под экфрасисом «вербальную репрезентацию визуальной репрезентации», ограничивая тем самым это античное понятие описанием предметов искусства и настаивая на репрезентативности описываемого объекта (Heffernan 1993: 4).

К этой же теме обращается и русский писатель Леонид Николаевич Андреев. Литературный преемник Антона Чехова и современник Максима Горького, а также таких известных русских символистов, как Валерий Брюсов, Александр Блок, Андрей Белый, Андреев сохранял определенный баланс в содержании и художественном методе своих произведений между двумя ведущими течениями своей эпохи - реализма и символизма. На первый взгляд, творчество Андреева можно охарактеризовать как декадентское, с его исследованиями глубинных, чаще всего темных лабиринтов человеческого сознания, но в то же время, как и у Достоевского, в его творчестве просматривается активное присутствие метафизической составляющей в судьбе человека, а также его мучительной внутренней борьбы добра и зла. Каждое произведение писателя отражает его особый взгляд на мир, всегда мистический, но при этом полный реализма или точнее, по выражению Мартыновой, «неореализма», который понимался им как «способность раскрыть ирреальное в реальном, сверхчувственное в конкретном» (Мартынова 1994). При всем натурализме его прозы, отличающейся известной долей пессимизма, и ее героев, порою скептиков, неверующих и нигилистов, Андреев, по словам Рафаэля Кансинос, известного литератора и переводчика рассказов писателя на испанский язык, изображает их в ореоле «мечтающего символизма» и вливает в них что-то «мистическое и сверхъестественное» (Andreyev 1969: 15).

В 1889 году, еще в начале своей писательской биографии, Андреев создает рождественский рассказ «Ангелочек», который был положительно воспринят в литературных кругах.¹

Напомним кратко, что история происходит в доме Сашки, главного героя

¹ В комментариях к оригинальной версии рассказа русский поэт - символист Александр Блок находит общие черты с рассказом Фёдора Достоевского «Мальчик у Христа на ёлке». Писатели той эпохи традиционно создавали пасхальные и рождественские рассказы такого рода.

рассказа. Мальчик тринадцати лет, гимназист, растет в бедной семье у мамы-алкоголички и отца, когда-то влюбленного в даму из высшего сословия, а теперь все время пьющего и нежелающего менять что-либо в своей судьбе.

Изначально в невинной душе Сашки завелся дьяволенок как внутренний протест против жесткости жизни, которой, как ему казалось, никогда не будет конца. Мальчик бунтовал: бил и пугал одноклассников, рвал книги, врал учителям и своей матери, кричал, сводя с ума всех вокруг, рисовал в своей тетради карикатуры, и даже не думал просить прощения за все свои проступки. Накануне Рождества Сашку пригласили на празднование рождественской ёлки в дом той самой благородной дамы. Во время праздника, устроенного в основном для ухоженных и не обделенных лаской детей из богатых семей, мальчик чувствует себя чужим и никому не нужным. Присутствие дамы создает для него неудобство, кроме того, другие гости постоянно пеняют ему за плохие оценки и плохое поведение.

В кульминационный момент, которых он, якобы, лишен, а также в момент внутренней борьбы с самим собой Сашка видит на ёлке небольшую восковую игрушку в форме ангела. Андреев на античный манер прерывает рассказ и вводит описание ангелочка:

То был восковой ангелочек, небрежно повешенный в гуще темных ветвей и словно реявший по воздуху. Его прозрачные стрекозиные крылышки трепетали от падавшего на них света, и весь он казался живым и готовым улететь. Розовые ручки с изящно сделанными пальцами протягивались вверх, и за ними тянулась головка [...] Он был бесконечно далек и непохож на все, что его здесь окружало. Другие игрушки как будто гордились тем, что они висят, нарядные, красивые, на этой сверкающей елке, а он был грустен и боялся яркого назойливого света и нарочно скрылся в темной зелени, чтобы никто не видел его. Было бы безумной жестокостью прикоснуться к его нежным крылышкам (Андреев 1990)²

Описывая образ ангелочка, автор заставляет читателя увидеть, что восковая фигурка - это не простая ёлочная игрушка, а прекрасное произведение декоративного искусства, сделанное руками неизвестного мастера и представляющее некую окрыленную сущность, как эстетическую, так и этическую. Именно с помощью экфрасиса автор художественно конструирует этический конфликт. Главный герой, по его словам, вдруг «увидел то, чего не хватало в картине его жизни и без чего кругом было так пусто, точно окружающие люди неживые». Дихотомия живое/неживое являлась неотъемлемой частью экфрасиса еще в греческой литературе (Брагинская 1977: 259–83).³ В данном случае неживое и искусственное становится живым, а живое –искусственным,

² Все цитаты в данной статье из рассказа взяты из этого издания.

³ Наталья Брагинская, исследуя диалогическую форму экфрасиса в греческой трагедии, отмечает, что «переживание подделки ложного под подлинное, этот постоянный мотив греческой экфразы — как живое, как настоящее, но на самом деле — не живое, не настоящее, мертвое, искусственное — этот мотив идет на службу художественным задачам и этической проблематике и предстает как разоблачение ложного знания, пустой кажимости, как открытие истины.

ненастоящим, мертвым. Тем самым выполняется художественная задача автора усилить восприятие открытия главным героем некоего истинного знания, а именно эманации Высшей Красоты в прекрасном предмете декоративного искусства, акта общения с Красотой. Герой не осознает, какая «тайная сила» влечет его к ангелочку, но чувствует, что он всегда знал его и всегда любил, любил больше, чем перочинный ножичек, больше, чем отца, чем все остальное. Идея априорного присутствия эстетического чувства в душе героя становится очевидной. При этом новая встреча с ним вызывает недоумение, тревогу, необъяснимый восторг. Мальчик шепчет ангелочку милые слова, вступает с ним в чувственный диалог.

В следующем отрывке автор снова указывает на прекрасный образ ангела, который лежит по ту сторону обыденной жизни, невыразимость его красоты словами:

И чем внимательнее он смотрел, тем значительнее, важнее становилось выражение ангелочка. Он был бесконечно далек и непохож на все, что его здесь окружало [...] Лицо ангелочка не блистало радостью, не туманилось печалью, но лежала на нем печать иного чувства, не передаваемого словами, неопределяемого мыслью и доступного для понимания лишь такому же чувству.

Герой переводит скрытую картину своих бессознательных эстетических эмоций в образ ангелочка как зеркальное отражение этих чувств. Экфрастическое описание этой встречи достигает своей цели: показать переломный момент, до и после встречи с ангелочком в жизни главного героя, юного Сашки. Становится очевидным, что в этом фрагменте текста, где, благодаря экфрасису, выражено прекрасное мгновение «чистой красоты», время как бы прерывает свой бег, и перспектива развития наррации кардинально меняется, так же, как меняется психологическое и духовное состояние героя рассказа. Рассмотрим, как это происходит.

До встречи с ангелочком мальчик был «угрюм и печален», и «что-то нехорошее творилось в его маленьком изъязвленном сердце», ему хотелось повалить ёлку на «светлые головки» других детей. Ощущение полного одиночества, отсутствие чувства дома, пространства, к которому он принадлежит, создают у него ощущение одержимости какой-то зловещей потусторонней силой, как будто «чьи-то железные руки взяли его сердце и выжимают из него последнюю каплю крови».

Но в момент встречи с ангелочком «глаза Сашки «блеснули изумлением», и «лицо мгновенно приняло обычное выражение дерзости и самоуверенности». Восстанавливается потерянная им внутренняя целостность: «на видимой ему стороне елки он увидел то, чего не хватало в картине его жизни и без чего кругом было так пусто [...]». Именно к нему он чувствует особую, таинственную близость. Недаром гости, по словам писателя, замечают «загадочное сходство между гимназистом и одухотворенным рукой неведомого художника личиком ангелочка».

Далее автор показывает, как мальчик геройски борется за его обладание, как будто борется за главное и спасительное в своей жизни: голова его горела, он прибывал в полной готовности к смертельному бою за ангелочка. Не иметь его в руках было равносильно падению в пропасть, ради обладания им он готов был, пожертвовав своей гордостью, даже встать на колени, как встают на колени перед Богом, обещать быть хорошим, просить прощения. Эта сцена в тексте еще раз уравнивает, по нашему мнению, значимость обращения к эстетически прекрасному объекту искусства и религиозного чувства на пути к духовному преображению человека и обретению внутренней гармонии в его душе.

Не получив ангелочка после первой попытки завладеть им, мальчик пробует все возможные и дерзкие формы, чтобы получить прекрасно-ангельскую часть своего я, уже не прося, а требуя ангелочка: он унижается, лицемерно раскаивается, ненавидит и требует, по-звериному скалит зубы и вызывает страх. Такое поведение повторяется, когда он сжимается наподобие пантеры перед прыжком, словно собираясь напасть и схватить фигурку. Похоже, что красота это не только спасение, но и сама по себе требует спасения.

В конце сцены, после страдания и унижения, он получает желанный образ:

Обе руки Сашки, которыми он взял ангелочка, казались цепкими и напряженными, как две стальные пружины, но такими мягкими и осторожными, что ангелочек мог вообразить себя летящим по воздуху.

- А-ах! - вырвался продолжительный, замирающий вздох из груди Сашки, и на глазах его сверкнули две маленькие слезинки и остановились там, непривычные к свету. Медленно приближая ангелочка к своей груди, он не сводил сияющих глаз с хозяйки и улыбался тихой и кроткой улыбкой, замирая в чувстве неземной радости. Казалось, что когда нежные крылышки ангелочка прикоснутся к впалой груди Сашки, то случится что-то такое радостное, такое светлое, какого никогда еще не происходило на печальной, грешной и страдающей земле.

Это еще один отрывок с экфрастическим описанием, в котором, по нашему мнению, происходит внутренняя перемена героя, как будто бы чудесным образом дерзкому мальчику возвращается изначальный, прекрасный «неотмирный» образ его я: невинный, нежный, светлый и счастливый. Андреев не скупится на описание этого нового состояния Сашки: он тронут радостной печалью, тихая и кроткая улыбка, чувство «неземной радости». Чудесный характер общения с предметом искусства сохраняет некую сказочность этой сцены, но автор подчеркивает ее реальность через реальность жизни главного героя и материальности предмета искусства.

Самому герою сложно объяснить «тайную силу», которая влечет к нему ангелочка, и чувство любви к нему. Очевидным и зримым представляется читателю тот факт, что всё и все вокруг героя тоже изменились: «перед сиянием его лица словно потухла сама нелепо разукрашенная, нагло горящая елка, и радостно улыбнулась седая, важная дама, и дрогнул сухим лицом лысый господин, и замерли в живом молчании дети, которых коснулось веяние

человеческого счастья». Становится очевидным присутствие чего-то неземного и вдохновенного в сцене.

Дальнейший анализ образа ангелочка, который теперь уже созерцает отец главного героя после возвращения сына с праздника, также позволяет убедиться в особенном, добром и светлом, божественном содержании, заложенном в художественном изделии: «Все добро, сияющее над миром, все глубокое горе и надежду тоскующей о боге души впитал в себя ангелочек, и оттого он горел таким мягким божественным светом, оттого трепетали бесшумным трепетаньем его прозрачные стрекозиные крылышки». В этом описании снова можно увидеть напряжение двух противоположных векторов — горе/радость надежды.

Фигурка ангелочка привлекла его внимание, нарушив временно обычный ход жизни, и отец Сашки не может понять и объяснить словами своё состояние. В ответ самому себе он фантазирует и тем самым радуется тому, что «ангелочек спустился с неба, на котором была ее душа, и внес луч света в сырую, пропитанную чадом комнату и в черную душу человека, у которого было отнято все: и любовь, и счастье, и жизнь».

Эманация божественной красоты теперь еще дополняется и эманацией чистой и светлой любви. Образ ангелочка возвращает ему на мгновение потерянную любовь, счастье и вместе с ними смысл самой жизни. Это экфрасис идеального художественного пластического образа.

Также в сцене с отцом можно увидеть другую античную функцию экфрасиса, а именно показать прошлое в глазах созерцающего его (WEBB 2009: 74), где восстанавливается идиллия прошлого, его райский образ, наполненный еще не потерянной любовью:

И чудилось погибшему человеку, что он услышал жалеющий голос из того чудного мира, где он жил когда-то и откуда был навеки изгнан. Там не знают о грязи и унылой брани, о тоскливой, слепо-жесточкой борьбе эгоизмов; там не знают о муках человека, поднимаемого со смехом на улице, избиваемого грубыми руками сторожей. Там чисто, радостно и светло, и все это чистое нашло приют в душе ее, той, которую он любил больше жизни и потерял, сохранив ненужную жизнь.

Для отца Сашки в противовес реальности полной отчаяния, в которой он скорее существует, чем живет, прошлое, отражаемое в фигурке ангела, как в зеркале, видится светлым и целительным средством для души. Здесь античная функция экфрасиса вновь усиливает напряжение двух противоположных состояний.

Отметим другой важный аспект экфрасиса. Исследователь творчества Адреева А. Ланщиков указывает на присутствие в его произведениях таких основных дихтономий, как земля/небо, темнота/свет, стена/дверь (Андреев 1982). Экфрасис по своей природе способствует встрече противоположных понятий, создаёт напряжение, некую «конфликтную ситуацию» перед глазами

читателя, делая его тем самым активным участником истории. Это агональный контекст, тезис/антитеза, в конце концов способствует синтезу и разрешению основной художественной задачи. Развивая наблюдение А. Ланщикова, заметим, что в анализируемом нами рассказе, жизнь главного героя Сашки, символизирует, на наш взгляд, «хтоническое» и «темное» ее начало, ситуация мальчика отражает упадок духа и еще неосознанное, но присутствующее в его душе желание *не быть*. Автор говорит об этом еще в самом начале рассказа, когда сообщает, что мальчику было всего тринадцать лет, и поэтому «он не знал всех способов, какими люди перестают жить, когда захотят этого». Однако, как раз в этот момент его внутренней «смерти» вводится образ ангела, который символизирует небо, свет и надежду. Попытаемся понять еще одну важную переменную, происходящую в душе главного героя. Опираясь на высказывания испанской исследовательницы С. Монтеро, которая указывает, что понятиями «смерть» и «рождение» субъекта «устанавливаются пределы человеческого бытия как «построение идентичности своего я» (Montero 2007: 215–19), мы можем предполагать, что, сталкиваясь эти понятия в экфрасисе, автор ведет читателя к новому уровню диалога и позволяет ввести другие требуемые «текстуальные голоса». Экзистенциально значимый, личный и духовный дискурсы получают собственный голос, и тем самым переосмысливается весь текст. Первый дискурс олицетворяет главный герой, а второй, духовный, образ ангела. Герменевтика дискурса предмета искусства дает возможность одолеть мысль о смерти, жизнь и сам главный герой рождается вновь посредством акта искусства. Здесь мы снова должны вспомнить Фёдора Достоевского, который считал, что вечная гармония материализуется в искусстве и может оказывать влияние на душу с такой силой, что наш дух становится наиболее чувствительным к восприятию красоты, которая в определенный момент может оказать благотворное влияние на наше психологическое состояние и сыграть решающую роль в нашей судьбе. Таким образом налицо преемственная связь между Достоевским и Л. Андреевым.

В христианской иконографии ангел является духовным существом, вестником, посылаемым для исполнения божественной воли (Ареопагит 1995). Посредством его описания в профанное поле наррации вводится символ сакрального, символ иного порядка бытия, утешительного и спасительного. Здесь можно говорить и еще об одной дихтомии традиционно христианского характера, а именно страдание/спасение, которые приходится пережить главному герою рассказа.

В самом конце рассказа восковая фигурка ангелочка тает под воздействием тепла, исходящего от горячей печки, и жизнь, по описанию автора рассказа, возвращается в свое обычное русло. Читатель может предположить, что автор склоняет его к тому самому «мистическому пессимизму», о котором писал Р. Кансинос Ассенс. Но, на наш взгляд, интерпретация предполагает более позитивный исход, поскольку оставляет чудесное воспоминание присутствия ангелочка и вместе с ним чистой красоты в памяти героев. Жизнь для героев

продолжается, но это будет уже совсем другая жизнь, озаренная встречей с нездешней неотмирной Красотой. Приходят на память слова Достоевского: «Кто это знает! — может быть, даже при таких ощущениях высшей красоты, при этом сотрясении нерв в человеке происходит какая-нибудь внутренняя перемена, какое-нибудь передвижение частиц, какой-нибудь гальванический ток, делающий в одно мгновение прежнее уже не прежним» (Достоевский 1973: 65). Такая интерпретация финала рассказа снимает напряжение в последней дихтомии, указываемой А. Ланщиковым, а именно стена/дверь. Общение с прекрасным может быть выходом в светлую и прекрасную реальность. Размышления такого характера, на наш взгляд, формируют более позитивный взгляд по отношению к будущему, при котором жизнь видится даже в «уходе» ангела, а его присутствие было практически прекрасным мгновением радостной красоты, проникнутым светом и смыслом. В данном художественном экфрасическом приеме писателя — модерниста искусство несет в себе религиозный смысл и выступает как средство спасения человеческой души. Помимо эстетического оно имеет и терапевтическое значение, может исцелять дух, вернуть его из болезненного и патологического состояния к норме и в лучшем исходе – к идеалу, образ которого в рассказе Андреева несет в себе ангелочек.

Завершая наше исследование, хотим добавить, что сам Достоевский в своем рождественском рассказе «Мальчик у Христа на ёлке» приводит главного героя к смерти, но в ином мире его ожидает светлый и прекрасный образ Христа, который был для писателя главным жизненным и духовным идеалом. Андреев же решает эту задачу посредством акта встречи с прекрасным предметом искусства, сохраняя веру в его сверхъестественную, мистическую и трансформирующую силу, возможной в тексте посредством такого мощного художественного приема как экфрасис, восходящего к античной эстетике.

ЛИТЕРАТУРА

- Л. Н. Андреев, 1990: *Собрание сочинений. В 6-ти т. Т. 1.* Москва: Художественная литература.
- -, 1982: *Избранное/ Л. Н. Андреев, А. П. Ланщиков.* Москва: Современник.
- АРЕОПАГИТ ДИОНИСИЙ, 1995: *О небесной иерархии.* Санкт Петербург: Сатись.
- Н. Н. АРСЕНТЬЕВА, 1996: *Серебряный век русской и испанской поэзии. Опыт сопоставления.* Москва: Московский педагогический университет.
- К. Д. БАЛЬМОНТ, 1969: *Стихотворения.* Ленинград: Советский писатель.
- Н. БРАГИНСКАЯ, 1977: Экфрасис как тип текста (К проблеме структурной классификации). *Славянское и балканское языкознание. Карпато-восточно-славянские параллели. Структура текста.* Москва: Наука.
- Ф. М. ДОСТОЕВСКИЙ, 1973: *Об искусстве.* Москва: Искусство.
- Т. И. МАРТЫНОВА, 1994: «Творчество Леонида Андреева в оценке современников», *автореферат диссертации по филологии.* Москва: Московский

педагогический университет.

- В. ПАТЕР, 2006: *Ренессанс: очерки искусства и поэзии / В. Патер; пер. с англ. С. Займовского*. Москва: Б. С. Г. Пресс.
- L. N. ANDREYEV, 1969: *Obras completas. Tomo I, Novelas/Novelas cortas/Cuentos*. Traducción del ruso, estudio preliminar y notas de Rafael Cansinos Assens. Madrid: Aguilar.
- J. L. BREA, 2010: *Las tres eras de la imagen*, Madrid: Akal.
- J. A. W. HEFFERNAN, 1993: *Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbery*. Chicago: University of Chicago Press.
- S. MONTERO, 2007: El dialogismo y la dicotomía vida/muerte en “To be and not to be” de Fabián Dobles, *Káñina, Rev. Artes y Letras* Vol. XXXI (2). 215-19.
- R. WEBB, 2009: *Ekphrasis, Imagination and Persuasion in Ancient Rhetorical Theory and Practice*. Farnham, England/Burlington, VT: Ashgate Publishing, Ltd.

POVZETEK

F. M. Dostojevski meni, da večna harmonija, ki se uresniči v umetnosti, lahko vpliva na dušo s takšno silo, da naš duh postane bolj občutljiv zaradi stika z lepoto, ki lahko blagodejno vpliva na psihično stanje, in igra ključno vlogo v naši usodi v določenem trenutku. Ruski pisatelj in dramatik obdobja modernizma Leonid Andrejev se strinja s to idejo in jo razvija v svoji božični zgodbi Angelček, kjer je opis predmeta dekorativne umetnosti – voščene angela – ključen. Vizualna oživitev podobe angela in s tem neke vrste nadnaravne, mistične in moči, ki spreminja glavni lik, postane mogoča zahvaljujoč starodavnemu literarnemu postopku ekfrazе.

UDK 821.163.4(497.6).09-31Andrić I.:821.511.141Horváth V.:316.72

Dragana Francisković

Učiteljska fakulteta z madžarskim učnim jezikom, Univerza v Novem Sadu
dragana.franciskovic@magister.uns.ac.rs

MEDKULTURNE IDENTITETE ITALIJANOV V ROMANIH *TRAVNIŠKA
KRONIKA (TRAVNIČKA HRONIKA)* IVA ANDRIĆA IN *TURŠKO OGLEDALO
(TÖRÖK TÜKÖR)* VIKTORJA HORVATA

V delu obravnavamo medkulturne identitete Italijanov, ki nastopajo v romanih *Travniška kronika* Iva Andrića in *Turško ogledalo (Török tükör)* Viktorja Horvata. Analizirana romana imata nekaj stičnih točk. Večkulturna okolja spremljajo refleksije na družbene polome in se s svojimi pridobljenimi mehanizmi odzivajo nanje.

Gljučne besede: Vzhod in Zahod, večkulturnost, večjezičnost

The author discusses intercultural identity of Italians appearing in the novels *Bosnian Chronicle (Travnička hronika)* by Ivo Andrić and *Turkish mirror (Török tükör)* by Viktor Horváth. The two novels have several common traits. Multicultural environments monitor the reflections on social breakdowns and react to them with their previously acquired mechanisms.

Keywords: East and West, multiculturalism, multilingualism

0 Uvod

Za bralca, ki je književno primarno izobražen o jugoslovanski književnosti, kjer je v izobilju del o turškem osvajanju in bivanju na Balkanskem polotoku (nekateri od najpomembnejših avtorjev, na primer Andrić, so temu obdobju posvetili svoj opus), je srečanje z romanom *Turško ogledalo* madžarskega pisatelja Viktorja Horvata zanimivo iz nekaj razlogov: najprej se vsiljuje primerjalna analiza prebranih del, nato analiza doživljanja nekega zgodovinskega obdobja, kot tudi zanimiv pripovedni postopek, ki zgodovinsko obdobje (16. stoletje, po bitki pri Mohaču) osvetljuje skozi doživljanje drugega oziroma pripadnika elitne turške družine Jaja-paše Ise bin Jusufa. V pričujočem delu se ukvarjamo z možnimi paralelami romana *Turško ogledalo* z enim najpomembnejših Andrićevih romanov, *Travniško kroniko*, osredotočamo pa se na Italijane, ki se pojavljajo v obeh romanih in imajo nemajhno vlogo pri stiku Vzhoda in Zahoda, v obliki sodelovanja ali spopada.

Travniška kronika je napisana v narativnem diskurzu kronike, obsega pa zgodovinsko obdobje od leta 1807 do leta 1814, od prihoda avstrijskega in francoskega konzula v vezirski Travnik do njunega odhoda po Napoleonovem padcu. Roman, ki ga pripoveduje tretjeosebni pripovedovalec, je sestavljen iz prologa, epiloga in 28

poglavij. V petdesetih letih prejšnjega stoletja je Andrić navedel, da ga je od samega začetka dela zanimal »stik Vzhoda in Zahoda, tako v obliki sodelovanja, kakor tudi v obliki spopada« (Jandrić 1982: 51). Bosna turškega in avstrijskega obdobja je na meji svetov, islama in krščanstva, vendar ni samo na meji razdeljenih svetov, temveč je tudi sama razdeljena s številnimi mejami. V Travniku, mestu, stisnjemem v tesnobni kotlini, obkroženem s hribi kot z mejami proti ostalemu svetu, so druga poleg druge, vendar pa ne tudi druga z drugo, živele štiri kulturne skupine, vsaka določena s svojo dediščino in vero, brez želje, da bi prišla v stik z drugim in drugačnim, vendar vsakodnevno prisiljena k temu. »To ni bil samo spopad dveh ver, narodov in ras, to je bil spopad dveh stihij, Vzhoda in Zahoda, naša usoda pa je hotela, da se ta boj odigra na naših tleh in razpolovi in podvoji naše nacionalno okolje s svojim krvavim zidom.« (Jandrić 1982: 15) V *Travniški kroniki* so drug proti drugemu postavljeni različni svetovi: zahodnjaki, Avstrijci in Francozi, ki žive po meščanskih normah 19. stoletja, potem Turki, Osmani, bosanski muslimani, fratri, Judje. V romanu imajo vsi besedo, pomešali so se življenjski interesi in tradicija, pripravljene na boj za obstanek. To ni boj za oblast, kajti oblast pripada Turkom, to je nedotakljiv red (»Božja volja je, da vlada takle red: Turek do Save, Švaba onkraj Save« (Andrić 1979/I: 20)), to je boj za življenjski obstanek, znajdenje v danih življenjskih okoliščinah. V osnovi dela je ideja o »globoki človeški razdeljenosti« in o njenem usodnem vplivu na človeško usodo.

Roman *Turško ogledalo* opisuje obdobje pred bitko pri Mohaču in po njej in obsega drugo polovico 16. stoletja. Žanrsko gledano je roman spoj pikaresknega romana, pustolovskega romana in romana toka zavesti z vplivom didaktične biografije. Dogajanje se v glavnem odvija v madžarskem mestu Pécs v času Sulejmana Veličastnega in turškega upravljanja Ogrske, na samem stiku Vzhoda in Zahoda, habsburške in otomanske carjevine, kjer se stikajo panonska, balkanska in mediteranska civilizacija. Roman rekonstruira delovanje Otomanskega cesarstva kot večnacionalne in večkulturne družbe iz perspektive turškega paše. Isa bin Jusuf ob koncu življenja bralcu zaupa svojo življenjsko pot, ki sledi njegovemu odraščanju v Pécsu ob očimu Derviš-begu v času turškega upravljanja Ogrske. Deček odrašča, obkrožen z raznimi kulturami, jeziki, običaji, v nestabilni obmejni pokrajini, kjer se mešajo koledarji, davčni zakoni, knjige in sveti spisi. Pisatelj se poigrava z zgodovinskimi stereotipi in slika slikovito mesto z množico zanimivih literarnih oseb, ljubezenskimi zgodbami, vojnimi spopadi. Samo dejstvo, da je pisatelj o dogodkih iz madžarske zgodovine pisal s turškega, ne pa z madžarskega zornega kota, je odprlo možnost intelektualne razprave z močnim umetniškim učinkom o podobnostih in bližini Vzhoda in Zahoda.

1 Stiki svetov v Travniku in Pécsu

V obeh romanah je prikazano delovanje večkulturnega in večnacionalnega Otomanskega cesarstva, v Bosni in Ogrski, v dveh mestih, ki sta se zaradi svojega geografskega položaja znašli na meji svetov. Mesti kot mikrosvetova odslikavata, kako deluje cesarstvo na svojih obrobni delih, in kako ljudje raznih ver, narodnosti in jezikov sprejemajo nove družbene tokove, kako se prilagajajo in prenašajo spremem-

be družbenih življenjskih okoliščin. Podlaga Andrićeve kronike je občutek globoke človeške razdeljenosti in njen usodni vpliv na človeške usode. Novico o prihodu francoskega konzula v Travnik prinese Sulejman-beg Ajvaz, njegov dialog s Splitčanom, »resnim človekom«, pa že na samem začetku Travniške kronike napove razdeljenost in potrpljenje:

Splitčan me lepo pobara: »Ali se v Travniku morda že pripravljate na sprejem gostov?«
 »Beži no, beži,« ga zavrnem, »gostov nam prav nič ni mar!« »Mar ali ne,« se odreže, »toda pripraviti se morate nanje, kajti dobili boste francoskega konzula. [...] Pa še nekaj: ko bo Avstrija videla, da ste sprejeli francoskega konzula, bo hotela, da sprejmete tudi njenega, potem pa se bo oglasila še Rusija ...« Pa ustavim Vlaha: »Čuj prijatelj, daleč posegaš,« ampak ta krščanska grinta se samo reži in viha brke ...« (Andrić 1979/I: 6–7).

Čas *Travniške kronike* se navezuje na čas in kraj v *Turškem ogledalu*:

Že takrat, ko so se Turki umaknili z Ogrskega, so postajali odnosi med Turki in kristjani čezdalje slabši in vse bolj zapleteni, splošne razmere so se slabšale. Vojščaki velikega cesarstva, age in spahije, ki so morali pustiti bogate posesti v rodovitnih ogrskih ravninah in se vrniti v svojo tesno in revno deželo, so bili razkačeni in sovražni vsemu, kar je bilo krščanskega (Andrić 1979/I: 15).

V Travniku se srečujejo svetovi in civilizacije, ki skušajo vzpostaviti dialog, vendar so pogosti nesporazumi, ki gredo od nerazumevanja in čudenja do sovraštva in velikih uničevanj in zločinov. Zato se, kdove katerikrat v Andrićevem delu, vsiljuje misel o potrebi po drugih, srečnejših in boljših srečanjih in dialogih, o potrebi po gradnji mostov, ki povezujejo in zbližujejo ljudi. V obeh romanih se različne kulturne skupine različno odzivajo na družbene spremembe, se različno prilagajajo in znajdejo v vsiljenih okoliščinah spremembe oblasti ali spremenjenih razmerij moči med velikimi silami, kar se je neposredno odražalo tudi na razmerah v Travniku in Pécsu. Andrić podrobneje opisuje odzive določenih družbenih skupin na spremembe v Travniku, atmosfero v obeh romanih pa bi lahko dočaral stavek: »Skratka, nič dobrega ni v teh časih. Razen koščka kruha in današnjega dneva; razen tistega, kar si je človek prihranil, da ima za želodec in da lahko v miru preživi svoje življenje [...] bog pa naj nas varuje slave, imenitnih gostov in velikih dogodkov« (Andrić 1979/I: 14).

Domači Turki so bili »zaskrbljeni in so nejevoljno omenjali, da morebiti res dobijo konzula« (Andrić 1979/I: 17). Nezaupljivi in precej zaprti do novosti so še vedno upali, »da so to nemara samo neljube govornice in grozljiva ugibanja. [...] Kristjani, katoliki in pravoslavni so se, nasprotno, teh novic razveselili, prenašali in pretakali so jih od ust do ust« (Andrić 1979/I: 18). Upali so na spremembe, »spremeni se pa lahko samo na bolje« (prav tam). Judje, sefardi »ob takih novicah niso mogli povsem ukrotiti svoje poslovne molčečnosti, katere so jih naučila stoletja: tudi nje je vznemirila novica, da morda pride v Bosno konzul velikega francoskega cesarja Napoleona, ki je za Jude blag kot dober oče« (prav tam).

Vendar pa je »seveda sleherni od njih opazoval stvari s svojimi očmi in s svojega, čisto nasprotnega gledišča« (prav tam).

Pri Horvatu se srečanje z drugim in drugačnim pri pripadnikih različnih kulturnih skupin najprej izrazi z odkrivanjem drugega jezika:

Moj ubogi mali sluga je takrat prvič slišal madžarske besede, in zazdelo se mu je, kakor tudi meni prvič: bevskajoča, regljavo-valujoča govorica, kjer ne slišiš niti začetka niti konca besede. Znal je turško in arabsko, dobro je že poznal tudi perzijsčino, ni pozabil niti svoje albanščine, v Istanbulu je od konzula slišal francoščino, od Benečanov italijanščino, alemanško nemščino od genovskih predstavnikov Fugerjev, vendar madžarščina ni bila podobna nobenemu jeziku, bila je kakor glas angelov na sodni dan: lepa in zastrašujoča hkrati (Horvat 2015: 50).

Deček odrasča v Pécsu in

ne vem, kako, vendar sem nenadoma začel govoriti madžarsko. S sinom osmanskega pisarja [...] sem čez dan govoril madžarsko; madžarsko sva govorila tudi s sinom Derviš-begovega kirasirja iz Jagodine [...] Vsi so govorili madžarsko, ker sta bila mesto in otročad madžarska, tudi raja, ki je delala na obzidjih, da bi odkupila svoj davek. V sobah in dvoranah sem govoril osmansko, na svobodi pa madžarsko (Horvat 20015: 118).

V poglavju Štiri strani sveta je opisana tržnica v Pécsu in ženske, ki prihajajo in delajo na njej. »Brezbožne ženske« brez pajčolanov, ki »razgrajajo, se prepirajo in se smejejo s polnimi usti« (Horvat 2015: 138). Tam so Nemke, soproge srbskih in bolgarskih vojakov, Italijanke, Armenke in Judinje. Izvemo, da je mestno prebivalstvo Pécsa večnacionalno in večjezično: »Dragi moj efendi, v tej Madžarski so tudi, preden smo jo osvojili, po zaselkih in vaseh živeli madžarski kmetje, po mestih pa veliko življa z različnimi jeziki, ker so njihovi predniki prišli z različnih strani, da bi tukaj trgovali ali se ukvarjali s kakšno obrtjo« (Horvat 2015: 139). Vendar modri Sejfi v nekem trenutku pouči svojega učenca: »Sosedova resnica je Božja resnica« (Horvat 2015: 150). Tudi pri opisu Istanbula se dotikajo svetovi: »pa še nikoli ni bil v tem mestu tisočerih čudes in tisočerih minaretov, ki se kakor gozd dvigajo nad palačami, in kjer se srečujejo vode severa in zahoda s tlemi vzhoda in juga, kjer je središče sveta« (Horvat 2015: 75).

V *Turškem ogledalu* je poudarjen pragmatični značaj pripadnikov oblasti, ki se odraža v osebnem bogatenju in pridobivanju materialnih dobrin. Opaziti je, da je mir v regiji pogosto odvisen od osebnih interesov lokalnih oblastnikov; če imajo interes, da ne prihaja do konfliktov, je mir lahko vzdrževati. Temelj miru je trgovina (najbolj z živino), pobiranje davkov od raje in razdeljevanje prihodkov. V pismu, ki ga Derviš-beg pošlje Ferencu Tahiju, kapetanu Szegeda, je mogoče zaznati sistem delovanja cesarstva in dogovorov s sosedi:

Presvetli padišah in Ferdinand sta se tedaj odločila, da s povodcem ubogljivosti obrzdata razbrzdanega, krvavo zapenjenega konja vojne, da njegove noge, ki z železnimi kopiti lomijo človeške kosti, vklemeta v okove miru, da to zver, ki divja po Madžarski, naženeta v jasli miru. Pet let naj bo mir. V tem času naj osmanska vojska ne vznemirja vaše raje, v tem času naj niti vaša vojska ne pustoši po osmanskih vrtovih, ne ugrablja žensk in otrok, ne požiga njihovih hiš, žitnic in hlevov, še posebej pa naj nihče ne ropa madžarskih, judovskih, nemških, italijanskih ali anatolskih trgovcev, niti trdnjav, posestev in živine osmanskih begov ali madžarskega plemstva. In v miru naj se od povsod pobere davek. In tako je bilo (Horvat

2015: 350).

Tudi v *Travniški kroniki* je osebni interes pogosto podlaga za razmišljanje posameznika, ko se sooči s kakšno večjo spremembo v družbenem sistemu. Ne glede na pripadnost določeni kulturni skupini, je osebno bogatenje pogosto nad predanostjo narodu ali veri. Zaradi velikih zgodovinskih sprememb posamezniki premišlujejo, kako se bo vse to odrazilo na njihovem vsakdanjem življenju, in upajo na spremembo ravno zaradi priložnosti pridobivanja materialnega bogastva. »Povrh vsega je bilo še nekaj vzrokov, da je marsikateri trgovec v čaršiji mislil na to spremembo z veselim srcem. Obetal se je za služek, če pridejo ti neznani, novi in verjetno premožni ljudje, saj bodo vsekakor kupovali in zapravljali.« (Andrić 1979/I: 21). Zgodovinske razmere trgovcem niso šle na roko, nestabilna politična situacija je vplivala na trgovske posle in prihodki so se zmanjšali. »Številni vojaški prateži, prisilno delo in pogoste zaplembe, vse to je odbilo kmeta od mesta; sedaj ne proda skoraj nič, kupi pa samo najpotrebnejše. Kar je kupovala država, je plačevala slabo in neredno. Slavonija je zaprla meje in Dalmacija je po prihodu francoske vojske postala le priložnostno in nezanesljivo tržišče.« (prav tam).

2 Italijani – Vzhod in Zahod

V obeh romanih nastopajo Italijani, ki pogosto prenašajo najbolj poglobljena mnenja pisateljev. Pri Andriću Italijani nastopajo tudi v drugih romanih, vendar jih je v *Travniški kroniki* največ. Nekateri od njih, ki delajo in živijo na Balkanu, izražajo premišljena mnenja o usodi tega podnebja in ljudi v njem. V *Turškem ogledalu* so literarne osebe Italijanov tesno povezane z usodo Ise bin Jusufa. Njihove usode so prepletene tudi pri Andriću. Kulturološko pripadajo Zahodu, vendar Zahodu, ki je prežet z Vzhodom in združuje vplive enega in drugega sveta. Primer tega je družina Gritti, ki izhaja iz Benetk, vendar je svoje življenje preživela v službi turških vladarjev. Lodovico Gritti, nezakonski sin beneškega doža Andree Grittija, je delal kot dvorni in vojaški dobavitelj in užival vse prednosti svojega porekla med Turki, ki so ga imenovali Begoglu, kar pomeni Gospodov sin. Gritti je bil blizu Ibrahim-paši, »ki je vedel, kako se lahko prilizne padišahu z nakitom, kupljenim od Grittija« (Horvat 2015: 20). Gritti, italijanski kristjan, je bil upnik vseh prestolniških blagajn in njegov vpliv na kadijo, glavnega računovodjo in mestno žandarmerijo je bil ogromen. V Grittijevi usodi se, prav kakor v usodi Džem-sultana v *Prekletem dvorišču*, odraža boj velikih cesarstev, ki izkoriščajo položaj posameznika za lastne interese. Iz dialoga med Lodovicom Grittijem in padišahom je mogoče nekako zaslutiti položaj in vlogo tega Benečana na Sulejmanovem dvoru. Grittijev monolog spominja na srednjeveške pisce žitij, ki puščajo vnmara svojo vlogo pri ustvarjanju književnega dela in se imajo samo za podaljšano Božjo roko. Tako tudi Gritti govori: »Bodi pozdravljen, o, padišah! Kakor do zdaj ti bom služil z vso svojo močjo, odrešenik sveta!« (Horvat 2015: 22). Gritti je neke vrste povezava med Beneško republiko in Otomanskim cesarstvom, prenaša informacije in doževa stališča. Izvemo tudi, kakšen je položaj Benetk glede na Otomansko cesarstvo: »Moj oče, beneški dož, je srečen, kadar od tebe dobi ukaz, o, največji med kalifi! On je ob tebi kakor grlica ob slonji ptici: prepušča se tvoji mi-

losti in ti služi« (prav tam). Vendar ne gre samo za strateška vprašanja, izvemo, da se rešujejo tudi zelo osebna vprašanja: »'Ali doža, tvojega očeta, še muči sifilis?' 'Dož, moj oče, piše, da mu je bolje, veličanstvo, hvaležen ti je za judovskega zdravnika, ki si mu ga poslal v dar.'« (prav tam). Gritti prav tako sporoča odločitev Benečanov, da se ne spuščajo v spopade z Otomanskim cesarstvom. Na sultanovo vprašanje, kaj je z beneško floto, Gritti zmanjšuje vojaško pripravljenost Beneške republike: »O, krona kraljev, slutim, na kaj misliš [...] maloštevilni prebivalci Benetk popravljajo svoje nepopolne, preperle čolne [...] čeprav je pomlad, moj oče in signori ocenjujejo, da bodo popravila trajala še nekaj časa [...] Ne morejo prevzeti niti prevoza papeških plačancev niti drugih.« (Horvat 2015: 23). In poudari glavni cilj Benečanov: »Samo trgujemo, samo trgujemo, z Božjo pomočjo, vojaške galije pa popravljajo« (prav tam). Zanimivo je, da svoje trditve podkrepi z Dantejevimi verzii iz *Pekla*, ki jih recitira v arabščini:

Kot v arzenalih vrejo Benečanje
 pozimi gosto smolo, da brodove
 jim zasmoli, kjer kažejo se špranje [...]
 tako, ne v ognju, le iz božje jeze
 je vrela smola doli brbotala,
 lepeč ves breg te skalnate nareze.
 (Alighieri 1994: 127).

Lodovico Gritti je imel zaradi svojega znanja, izobrazbe in pripravnosti na sultanovem dvoru dober položaj in je sodeloval pri pomembnih pogajanjih in dogodkih. S svojo ženo in dvema sinovoma, Antoniom in Pietrom, je živel v Palači. Vendar trgovske veščine Grittiju niso pomagale pri vojaški karieri: leta 1532 je kot vojaški poveljnik sodeloval v bojih okrog Esztergoma, ki so se neslavno končali. Dokončni propad Lodovica Grittija pa se je začel po neuspešnem vladanju Madžarski in po finančnem polomu. Njegova usoda je bila po begu iz Istanbula zapечатena na Madžarskem, kjer mu je madžarsko plemstvo odsekalo glavo in ga pokopalo v samostanu Medgyes. Podobno vlogo kot Lodovico Gritti v *Turškem ogledalu* ima v *Travniški kroniki* César d'Avenat, imenovan Davna. Po rodu je bil iz Savoje, po poreklu pa iz Piemonta, vendar je bil določen tudi s francosko kulturno identiteto, predvsem z medicinsko izobrazbo. Šolal se je v Montpellieru (»Takrat se je pisal še Cesare Davenato, poslej pa si je privzel svoje sedanje ime in francosko državljanstvo.« (Andrić 1979/I: 24)), zaradi spleta življenjskih okoliščin pa se je kot zdravnik začetnik znašel v Carigradu v službi velikega kapudan-paše Kučuk Huseina. Paša ga je poslal v Travnik, da bi kot prevajalec in zdravnik pomagal Mehmed-paši. Ko je v Travnik prišel francoski konzul, je bil Davna zveza med Konakom in novim konzulom. Andrić opisuje Davno kot pridnega in zanesljivega sodelavca. »Delal je z iskreno voljo in se trudil, da bi res koristil svojemu uglednemu rojaku« (Andrić 1979/I: 24). Daville, francoski konzul, Davni ni verjel, vendar ga je moral vzeti v službo in uvidel je, da »je ta človek zanj nujen in resnično koristen« (prav tam). Konzul opaža, da je Davna zaradi dolgega bivanja na Vzhodu sprejel veliko lastnosti in navad Levantinecev. »Levantinec pa je človek brez iluzij in skrupulov, brez lica oziroma z več lici, prisiljen igrati zdaj vljudnost, zdaj junaštvo, zdaj potrtost, zdaj navdušenje. Kajti zanj so vse to samo nujna

sredstva v življenjskem boju, ki je na Levantu težji in bolj zapleten kakor kjer koli drugje na svetu« (Andrić 1979/I: 44). Davna je bil protisloven: po eni strani »brezmejno ponižen in do podlosti majhen pred silo, oblastjo in bogastvom, medtem ko je bil do vsega, kar je bilo šibko, revno in nepopolno predrzen, okruten in neusmiljen«, po drugi strani pa ima Davna sina in »močan občutek očetovske ljubezni ga je postopoma osvobajal njegovih napak in ga naredil boljšega in bolj človeškega« (Andrić 1979/I: 43). Davna si je želel, da bi njegov otrok odšel z Vzhoda, da »ne bi bil na Levantu sluga vsakomur« (Andrić 1979/I: 43), temveč da bi se šolal na Zahodu, v Franciji, in svoje življenje s svojo službo povezal s to deželo.

Tudi prevajalec avstrijskega konzula Von Mittererja je Italijan. Nikola Rotta, rojen v Trstu kot dvanajsti otrok v družini revnega čevljarja Giovannija Scarparotte, je imel od malih nog začrtan cilj: da se reši revščine in nečloveških pogojev, v katerih je odrasel.

Rotta je bil majhen, grbast možiček, toda brez vidno izbočene grbe, z močnim oprsjem in veliko, med dvignjenimi rameni nazaj štrlečo glavo, s širokimi usti, živahnimi očmi in naravno kodrastimi sivimi lasmi. Noge je imel kratke in tanke, obute v nizke škornje z zavihanimi golenicami ali pa v svilene nogavice in šolne z veliko pozlačeno sponko« (Andrić 1979/I: 142–43).

Roti uspe priti v Zemun, kjer se oženi z »Levantinko, hčerko nekega carigrajkega izvoznika, ki je prišla na obisk k sorodnikom v Zemun. Njen oče, rojen v Carigradu, je bil po rodu Dalmatinec, mati pa Grkinja« (Andrić 1979/I: 149). Pri štiridesetih Rotta, razočaran zaradi neuspešnega zakona in smrti dveh otrok, ugotovi, da ves trud, ki ga je vložil, ni bil dovolj, da bi prišel iz enega v drugi, boljši svet.

In kar je še huje, ta *novi* svet sploh ne obstaja kot nekaj samosvojega, odločnega in negibnega, kar bi človek lahko dosegel in si osvojil za vselej, kakor se mu je zdelo v prvih letih; prav tako pa se *starega* sveta bede in nizkotnosti, kateremu je ušel za ceno največjih naporov, ne more tako zlahka in preprosto otresti, kakor se je otresel bratov in sestra in tistih cap v domači hiši, kajti *stari* svet nevidno in usodno spremlja človeka skozi vse navidezne spremembe in uspehe (Andrić 1979/I: 151).

Ko je Rotta kot tolmač prišel v Travnik je želel »življenje brez bolesti in revščine, čim manj dela in skrbi in čim več drobnih prijetnosti, stalnosti in zaslužka« (Andrić 1979/I: 152).

Italijanskega porekla je bila tudi mati Jaja-paše Ise bin Jusufa, Amina. Podrobnosti iz življenja svoje matere Isa bin Jusuf izve od svoje pestunje Halime. Njegova mati je bila po poreklu iz Egipta in »govorilo se je, da je samo navidezno sprejela islam (Alah to bolje ve), v resnici pa je bila član koptske sekte jezuitov« (Horvat 2015: 91).

Med njenimi predniki je bil tudi neki Frengi iz Italije, in če je Aminin prednik, potem je tudi moj. Tisti Italijan je bil rojen v Palestini v tistih starih časih, ko so vsi razjarjeni krščanski vitezi iz Francije navalili na Jeruzalem, da bi ropali in ljudem nasilno vsilili svojo vero [...] tvoj prednik je luč življenja ugledal v Akoju, Isa moj [...], njegovi starši so bili bogati geovski trgovci (Horvat 2015: 92).

Italijan je tudi graditelj, ki ga je Derviš-beg najel, da bi pregradil in okreplil obrambna obzidja v Szegedu. »Derviš-begu ni bilo žal denarja, graditelju pa je za pomočnika dodelil svojega starega mojstra iz Jagodine, da bi se naučil in dognal skrivnost njegove obrti« (Horvat 2015: 117).

Antonia Grittija, sina Lodovica Grittija, pisatelj uvede v poglavju *Noč vnebovzetja* kot pobiralca davkov za dominikanske sestre. Njegov položaj je podoben položaju njegovega očeta:

Dober je bil za to in ono. Vendar ga imam dovolj, ker je razbojnik. Potrebovali smo ga, dokler s Szegečani nismo bili v dobrih odnosih. Zdaj pa imamo od njega več škode kakor koristi, kajti zdaj je mir, hvala Alahu! Če bi zdaj ta Gritti napadel kakšno madžarsko vas ali razgnal semenj v Kálmáncehiju, kako bi to pojasnil Györgyju Segesdiju? Prenočuje pa tukaj v gozdu, uro hoda od tod. Na moji posesti. Sporočil mu bom, da je pogodba o najemu pobiranja davka z opatinjami potekla, ker je nekdo ponudil veliko več, pa vsak s svojo srečo. Samo vohuni za nami za Madžare! Dovolj je bilo (Horvat 2015: 242).

V govoricu Antonia Grittija se pogosto kot mašila pojavljajo italijanski izrazi: *Uscire! Andare via! Bene. Laudetur Jesusu Christos!* ... Dominira v drugem delu romana, ko bralec sledi njegovi poti od namestnika svojega očeta, tedaj vladarja Madžarske, pa vse do njegovega bega v Ameriko. Prav tako kakor njegov oče tudi on trguje in se ukvarja s posredniškimi posli, vendar več o njem izvemo, ko Isa bin Jusuf naleti na skrinjo s knjigami in ko mu Gritti pojasni, kakšne knjige so v njej: »To so knjige iz Italije, vendar so med njimi tudi madžarske in druge.« (HORVAT 2015: 336) Razen teh knjig je Gritti iz Firenc prinesel tudi Leonardov Kodeks, ki ga je podaril Isi bin Jusufu. Ko je mladi gradbenik Hasan zagledal Kodeks, ga je občudujoče pogledal.

Isa, tole je izredna knjiga! Tisoče let znanje prehaja z očeta na sina, preden se rodi tako delo. Ali še več. Kajti v tej knjigi je zbrana dvatisočletna modrost rumelijskih graditeljev izumiteljev. In še več od tega, kajti tudi znanje Rimljanov ni začetek, tudi oni so se učili od starih Grkov, ti pa od Egipčanov in starodavnih Perzijcev. Tisoče let vsak po malo prispeva, dokler se ne zgradi tako velika trdnjava misli in znanja. Neverjetno! Ta izumitelj je mislil na vse! (Horvat 2015: 375).

Potem se nadaljuje pogovor o kategoriji časa in pojmovanju preteklosti in prihodnosti. »Čas je samo naša napaka: naš nepopolni um zelo malo vidi, mi pa to imenujemo resničnost« (Horvat 2015: 378). Zanimiva je razlaga ure kot merilnika časa, za katero Hasan misli, da ima vrsto nepopolnosti. »Vsaka ura, ki jo pokaže, je enake dolžine, kajti ura je neumna, nima duše. Ne zna se prilagoditi niti letnim časom niti svetlobi dneva. Nočne ure pozimi pa so daljše kakor dnevne, poleti pa je obratno. Kajti Bog je poletno svetlobo skrojil daljšo, za zimo pa krajšo, razmerje med temnimi in svetlimi urami pa je vedno enako« (prav tam). Derviš-beg je Antonia Grittija potreboval »kakor os mlina potrebuje olje lanenega semena« (Horvat 2015: 417) za vzdrževanje miru na obmejnem območju, vendar pa zaradi ropanj vasi Gritti pobegne pred napadom turške vojske. Preko Benetk in Nice odide v Cadiz, od koder odpluje proti Novemu svetu in za vedno izgine. Njegov brat Pietro umre posredno od roke Ise bin Jusufa, ki šele naknadno ugotovi, da sta onadva njegova brata po (izginuli) materi.

V tem romanu dominirajo medkulturne identitete; šele na koncu romana doumemo, kako geni, vendar tudi kultura, učitelji, še najbolj pa prebrane knjige vplivajo na identiteto vsake literarne osebe, identiteta pa nikoli ni enoznačna, temveč močna ravno zaradi spoznanja o obstoju drugega in drugačnega ter sprejemanju vrhunskih vrednot, ne glede na to, kateri kulturi pripadajo. V *Travniški kroniki* se pojavi še en Italijan z Levanta: Giovanni Mario Cologna, zdravnik avstrijskega konzula Von Mittererja. Po očetu je Benečan, po materi Dalmatinec, rojen na Kefaloniji. Otroštvo je preživel v Grčiji, šolal pa se je v Italiji, kjer je končal študij medicine. Služboval je v Levantu, tako v turški kot v avstrijski službi. Pravilno je govoril samo italijanski jezik. Kadar ni mogel nadzorovati svojih čustev, so »njegova velika usta z redkimi, majavimi zobmi sipala ploho besed, bogatih, težkih, jeznih, drznih, ljubeznivih, sladkih in navdušenih, in to po italijansko, turško, novogrško, francosko, latinsko in po 'ilirsko'.« (Andrić 1979/II: 35). Podpisoval se je različno, odvisno od službe in vrste posla: Giovanni Mario Cologna, Gian Colonia, Joanis Colonis Epirota, Bartolo cavagliere d' Epiro, dottore illyrico. Mario Cologna se je ob neki priložnosti izpovedal Defoseju in lahko bi rekli, da je s to izpovedjo Andrić na najboljši način opisal usodo intelektualnih identitet, ljudi med Vzhodom in Zahodom, v tem primeru Italijanov, ki se pojavljajo v obeh romanih:

To je usoda levantinskega človeka, kajti on je *poussière humaine*, človeški prah, ki se mukoma vrtinči med Vzhodom in Zahodom, ne pripada nobenemu, toda oba ga teptata. To so ljudje, ki znajo veliko jezikov, vendar ni nobeden njihov, ki poznajo dve veri, pa niti v eni niso trdni. To so žrtve usodne človeške razdvojenosti na kristjane in nekristjane. Večini tolmači in posredniki, noseč v sebi polno nejasnosti in neizrečenega, odlični poznavalci Vzhoda in Zahoda, njihovih običajev in ver, pa enako prezirani in sumničeni od ene in od druge strani. [...] To so ljudje z meje, duhovne in fizične, z rdeče in krvave črte, ki je zavoljo nekega hudega absurdnega nesporazuma potegnjena med ljudmi, božjimi bitji, med katerimi ni treba in bi tudi ne smelo biti meja. To je tisti rob med morjem in kopnino, obsojen v večno gibanje in nemir. To je *tretji svet*, kjer se je nakopičilo vse prekletstvo zaradi razdelitve zemlje na dva svetova. To je ... (Andrić 1979/II: 80–81).

Daville je ob Davni »slutil, kakšno mora biti življenje človeka z Zahoda, ki se preseli na Vzhod in za vedno poveže z njim svojo usodo« (Andrić 1979/I: 32). Prav tako je menil, da »v Evropi danes ni nobene dežele tako brez cest, kakor je Bosna. [...] To ljudstvo je menda edino med vsemi narodi sveta, ki ima neko nerazumljivo, protinaravno mržnjo do cest, ko dejansko pomenijo napredek in blaginjo. V tej nesrečni deželi cest ni in se tudi ne obdrže, kakor da se same uničujejo« (Andrić 1979/I: 96). Nasproti takim razmišljanjem Mario Cologna izpove Andrićevo misel o potrebi po harmoniji na teh prostorih

Na koncu, na pravem in zadnjem koncu je pa vendarle vse dobro, vse se skladno rešuje. Čeprav ima tu pri nas vse videz neskladja in brezupne zamotanosti. [...] Zakaj bi sicer moja misel, dobra in prava, bila manj vredna od prav take misli, ki se porodi v Rimu ali Parizu? Ali zato, ker je pogнала v tej votlini, ki se imenuje Travnik? Mar je mogoče, da se ta misel ne zapiše, nikjer ne vknjiži? Ne ni. [...] Ne izgubi se niti ena sama človeška misel, ne napor duha. (Andrić 1979/II: 83).

3 Zaključek

V delu smo analizirali medkulturne identitete Italijanov, ki živijo v Otomanskem cesarstvu, v obmejnih predelih in mestih, ki so večkulturni in večjezični. *Turško ogleдалo* obsega obdobje druge polovice 16. stoletja, ki je obdobje ekspanzije Turkov na Balkan in Panonijo, *Travniška kronika* pa se ukvarja z začetkom 19. stoletja, ko Otomansko cesarstvo počasi slabi in ko v Evropi vlada nov močan vladar – Napoleon. Ne glede na to, da romana obsegata različna obdobja, z različnih vidikov skupaj dajeta eno, malo protislovno podobo tega obdobja. Andrić slika Bosno kot kraj mračnega, vlažnega ozračja, kjer vladajo temni nagoni, ki jih spremljajo pogosti izlivi množične histerije, medtem ko je Horvatovo ozračje bolj prhutajoče, prežeto s humorjem in ga spremljajo poskusi, da bi se Vzhod in Zahod približala in razumela, predvsem skozi spoznavanje drug drugega in skozi sprejemanje vrednot, ki jih obe strani nedvomno imata. Celoten Horvatov roman je prežet z idejo dialoga in razumevanja, ki se pojavlja tudi pri Andriću kot vrhunski misel njegovega romana, izgovorijo pa jo ravno Italijani. Andrić, otrok protislovnega in razdeljenega sveta, s slikanjem vseh konfesionalnih skupnosti išče način, kako bi harmonija zavladata na prostorih Bosne.

Usode Italijanov so pri Horvatu tesneje povezane z glavnimi literarnimi osebami kakor pri Andriću. V obeh romanih Italijani predstavljajo Zahod, vendar Zahod, prežet z Vzhodom, in na ta način so Italijani povezava med tema dvema svetovoma. Vsi so poliglotti, dobro izobraženi, in vsi so v službi turških vladarjev. S svojim delom prispevajo k boljšemu delovanju cesarstva, najpogosteje pa tudi sami sprejmejo dani sistem in v njem funkcionirajo. Vzhod v večji ali manjši meri vpliva nanje, jemljejo tisto, kar je dobro in lepo, vendar pa tudi njihova prozahodna kulturna identiteta odpira možnosti za dialog in primerjavo svetov, ki danes nista več tako oddaljena. Vzhod je njihov svet, dobro ga razumejo in sprejemajo. Vzhod in Zahod sodelujeta, se srečujeta, se spopadata. Samo ob drugem lahko tudi sebe bolje vidita in razumeta.

VIRI IN LITERATURA

- Ivo ANDRIĆ, 1977: *Sabrana dela*, Beograd: Prosveta i dr.
 --, 2006: *Travnička kronika*, Beograd: Logos-art.
 --, 1979: *Travniška kronika: Konzulski časi*. Prev. Severin Šali. Ljubljana: MK.
 Viktor HORVAT, 2015: *Tursko ogleдалo*. Prev. Marija Cindori Šinković. Beograd: Derrata.
 Dante ALIGHIERI, 1994: *Božanska komedija*. Prev. Andrej Capuder. Ljubljana: Mihelač.
 Ljubo JANDRIĆ, 1982: *Sa Ivom Andrićem*. Sarajevo: IRO Veselin Masleša.
 Radovan VUČKOVIĆ, 2002: *Andrić, istorija i ličnost*. Beograd: Gutenbergova galaksija.
 --, 2006: *Andrić, paralele i recepcija*. Beograd: Svet knjige.

SUMMARY

The author discusses intercultural identity of Italians appearing in the novels *Bosnian Chronicle* (*Travnička hronika*) by Ivo Andrić and *Turkish mirror* (*Török tükör*) by Viktor Horváth. The two novels have several common traits. They both talk about the convergence of two worlds (East and West), describe a multicultural and multilingual environment, and deal with pivotal moments in history, i.e., the expansion of Napoleon's influence to new territories and the Ottoman conquest of the Balkans and Pannonia. Both deal with the mechanisms of the Ottoman Empire in Europe: one with the empire's collapse, the other with its rise and progress, as well as with the reactions of others to the breakdown and the rise. Both describe Italians between East and West. Multicultural environments monitor the reflections on social breakdowns and react to them with their previously acquired mechanisms. These environments also include Italians who often represent a bridge of understanding between distant worlds.

UDK 929Karadžić V. S.:070(497.4)

Eva Premk Bogataj

Kranj

eva.premk@guest.arnes.si

VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ V SLOVENSKEM TISKU

Karadžićevo ime in delo v slovenskem literarnem prostoru spremljamo že v prvih številkah *Krajnske čbelice*. Recepcija je potekala od krajših informativnih besedil v slovenskem časopisu k daljšim analitičnim člankom in znanstvenim študijam slovenistov in slavistov, ki so se s Karadžićem ukvarjali znotraj odnosa Kopitar–Karadžić, produktivne recepcije v slovenski literarni zgodovini oziroma v medkulturnih južnoslavističnih študijah.

Ključne besede: Karadžić, srbske pripovedke, Kopitar

The name and work of Vuk S. Karadžić in the Slovene literary sphere can be traced back to the first volumes of the literary journal *Krajnska čbelica*. The reception evolved from short informational texts in Slovene literary journals and newspapers to longer analytical articles and scientific studies by Slavistic and Slovenistic researchers. Karadžić's work and role have been mostly studied in terms of his relationship with Jernej Kopitar, but researchers have also examined the productive reception of Karadžić in Slovene literary history and within intercultural South Slavic studies.

Keywords: Karadžić, Serbian Folk Tales, Kopitar

0 Uvod

Recepcija Vuka Stefanovića Karadžića¹ v slovenskem prostoru še ni bila sistematično predstavljena. Referenčni okvir, znotraj katerega je Karadžić v slovenskih objavah, je najprej odnos Kopitar–Karadžić, nato ljudsko slovstvo v ljudskem jeziku ter južnoslovanske kulturne politike. Recepcijo smo razvrstili v štiri sklope po kronološkem redu od informativnih novic in krajših sestavkov do postopnega prevajanja Karadžićevih del in poglobljenih problemskih obdelav njegove kulturnopolitične vloge in dela ter jasno zavzetih stališč raziskovalcev do pomena Karadžićevega dela za slovensko jezikovno in literarno-kulturno okolje. Okoli leta 1987 kritiški odzivi navajajo tudi ustvarjalne pobude, ki so jih od Karadžića sprejeli slovenski jezikoslovci in literati.² Knjižne prevode Karadžićevih del v slovenščino in pojavnost v slovenskih šolskih berilih bomo podrobneje obravnavali ob drugi priložnosti.

¹ Čeprav srbski avtorji za Vuka Stefanovića Karadžića uporabljajo samo ime Vuk, kar so upoštevali tudi slovenski raziskovalci v preteklosti, bomo v nadaljevanju zapisovali samo priimek Karadžić.

² Vire bomo zaradi njihove številnosti navajali sproti v opombah in ne na koncu prispevka.

1 Zgodnje omembe (1831–1900)

V času povečanega zanimanja za jezikovna, narodopisna in zgodovinska vprašanja so tudi pri nas odmevale slavne srbske ljudske pesmi, ki so dosegale širok krog bralstva po eni strani zaradi slovanske solidarnosti v borbi za narodni duh v književnosti in kulturi nasproti pangermanski politični in duhovni eskalaciji, po drugi pa zaradi slovanofilstva, južnoslovanskega kulturnega približevanja in takrat že uveljavljenega Karadžića. S krepitvijo občutka o skupnem jeziku je Karadžić postajal zgled.

Slovensko bralstvo se je s srbsko ljudsko pesmijo v slovenskem prevodu spoznalo že v predmarčni dobi, ko je leta 1831 *Krajnska čbelica*³ najprej objavila prevod šestnajstih *Srpskih pokrajnzhnenih* pesmi iz Karadžićeve *Narodne srbske pjesnarice*, v naslednji številki leta 1832 pa še prevod balade o Hasanaginici. Karadžić je to srbsko narodno pesem leta 1814 vključil v svojo *Malo prostonarodno slaveno-serbsko Pesnarico*,⁴ kjer je objavil Fortisov zapis iz leta 1774, v nadaljevanju pa neuspešno iskal ljudskega pevca, ki bi pesem še poznal.

Stanko Vraz je svojo zbirko *Narodne pjesni ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj zapadnoj strani Ugarske* posvetil »učenomu gospodinu Vuku Stefanoviću Karadžiću, Sàrblljinu Jadraninu, mudroljubja i krasnih umètnostih doktoru«,⁵ v predgovoru pa se je ob opisu začetkov zapisovanja ljudskega slovstva Karadžiću zahvalil za vse, kar se je od njega naučil.

V *Kmetijskih in rokodelskih novicah* (v nadaljevanju N) so leta 1844 z zamudo objavili Karadžićevo Oznanilo o skorajšnjem izidu druge knjige nove izdaje *Srpskih narodnih pesem*, za katere je Karadžić zbiral naročila.⁶

V slovenskih časopisih petdesetih let devetnajstega stoletja so v zvezi s Karadžićem prispevki informativne narave: omembe Karadžićevega imena v *Slovenski bčeli* in v N. V *Slovenski bčeli* zapis o tem, da je splošno znano, da je srbske običaje in pesmi opisal Karadžić,⁷ nadalje leta 1952, da bo uredništvo zbiralo naročila za novo knjigo *Narodne pripovedke*, ki sledi pravkar natisnjenemu težko pričakovanemu srbsko-nemško-latinskemu slovarju.⁸ V N med 1852 in 1858 izide nekaj prevodov srbskih narodnih pesmi in pravljic (*Marko Kraljevič i Musa kesedžija, Pad carstva*

³ *Krajnska zbelica* 2 (1831), 63–78 in 3 (1832), 65–69.

⁴ Vuk Stefanović Karadžić, *Mala prostonarodna slaveno-serbska Pesnarica*, Wien: J. Šnirer, 1814, čast 1.

⁵ Stanko Vraz, *Narodne pjesni ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske, Razdèlak* 1, Zagreb: K. p. ilir. nar. tiskarna dra. Ljudevita Gaja, 1839, viii.

⁶ Podoben oglas je v Gajevi Danici objavljen že l. 1835, sočasno s Karadžićevimi pesmimi iz leipziške izdaje.

⁷ Slovenski običaji, *Slovenska bčela* 2/1 (1. 1. 1851), 12.

⁸ Književni pregled, *Slovenska bčela* 3/11 (11. 3. 1852), 86.

serbskega, Serbska narodna pesem, Mati svetega Petra, Klinov močnik)⁹ izpod peresa Jurija Kobeta in Franceta Cegnarja.¹⁰ Pri nekaterih pesmih pod naslovom piše »po Karadžiću«, pri drugih ne, nekatere srbske besede so pod opombami prevedene, npr. »zbog pri belih Krajncih kakor drugod zavolj«. ¹¹ S Karadžićevo slavo in vključenostjo v aktualno kulturnopolitično gibanje postane tudi za slovensko literarno-kulturno okolje zanimiv ne le Karadžić in srbsko narodno pesništvo, pač pa tudi srbska kultura, običaji itn. Bleiweisove N po Karadžiću povzamejo opise o Srbiji, zapise o srbskih običajih in navadah (*Serbsko klagovanje za mertvimi, Serbske zdravice in Serbskega jezika domovina*).¹²

V N 1856 sta dva zapisa ob Karadžićevem obisku naših krajev:

Včeraj in predvčeranjem smo imeli slavnega dr. Vuka Stefanovića Karadžića v Ljubljani, ki je na poti iz Tersta, kjer je bolnega prijatla obiskaval, se pri nas mudil, da je zapuščino Kopitarjevo v naši licealni knjižnici ogledal. Da smo kaj veseli bili takega pohoda in da smo se radovali preslavnega starčeka še tako krepkega vidjeti, ni nam treba praviti. Včeraj zvečer jo je spet odrinil na Dunaj.¹³

V N 1861 poročajo: »Danes je odpotoval slavni starček dr. Vuk Stefanović Karadžić na Dunaj, od koder se bo v nekoliko dnevih podal nazaj v Beligrad. Bil je tukaj 14 dni, da bi si okrepil oslabele ude. Pomiloval je po bergljah šepajočega moža marsikdo, ki ni mislil, da ima pred seboj serbskega Homerja«. ¹⁴

Karadžićevo ime oz. srbske pripovedke, ki jih je zbral, sta v tem času v slovenski prostor prenašala tudi Fran Miklošič in Janko Pajk. Miklošič je leta 1858 na Dunaju objavil *Slovensko berilo za sedmi gimnazijalni razred*, v katerem je srbska pripovedka *Usod (Osoda)* brez navedbe vira in *Pregovori serbskega naroda*, pod katerimi je zapisal Zbral F. M. Ko je 1865 izšlo Miklošičevo *Berilo za osmi gimnazijalni razred*, je avtor vanj vključil srbski pripovedki *Medved, svinja in lisica*,¹⁵ *Kdor manje prosi, več mu se daje* ter sestavek *Šege serbskega naroda. Po Vuku Stefanoviću Karadžiću* z opisom, kako in kdaj Srbi molijo.¹⁶ Tega leta je izšla tudi *Jugoslovenska knjiga*

⁹ N 10/6 (21. 1. 1852), 238; N 13/85 (24. 10. 1855), 340; N 16/30 (28. 7. 1858), 238; N 12/52 (1. 7. 1854), 207.

¹⁰ Prva prevajalca Karadžićevih pesmi in pripovedk sta bila France Cegnar in Radivoj Rehar, Cvetko Golar za nekaj svojih pesmi najde navdih prav v srbskih narodnih pesmih, kar je očitno v pesmih iz cikla *Iz bosanskog perivoja*, Karadžićeva dela pa so vplivala tudi na Matija Valjavca, Stanka Vraza, Frana Milčinskega in Otona Župančiča, ki si je celo naslov za svojo zbirko pesmi *Ciciban* sposodil v Karadžićevem slovarju (prim. Anton Debeljak, Vuk Karadžić zunaj Srbije, *Življenje in svet* 15/5 (1934), 119).

¹¹ Serbska narodna pesem, N 10/19 (21. 1. 1852), 238.

¹² N 13/32 (21. 4. 1855), 128; N 12/38 (13. 5. 1854), 151; N 15/12 (12. 2. 1857), 46; N 15/12 (14. 2. 1857), 51; N 15/14 (18. 2. 1857), 54.

¹³ N 14/73 (1856), 293–294.

¹⁴ N 19/29 (1861), 323.

¹⁵ Vuk Stefanović Karadžić, *Narodne Srpske pripovijetke*, Dunaj, 1821, 28–30.

¹⁶ Dr. Fr. Miklošič, *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*, Na Dunaju: V ces. kralj. zalogi bukev, 1865, 131–133, 159–161, 184–185. Povzeto po: Vuk Stefanović Karadžić, *Kovčezik za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, U Beču: U Štampariji Jermenskoga manastira, 1849.

(*Zbirka srbskih in hrvaških izvrstnih del*), v kateri so neprevedene *Izbrane Narodne Srbske Pesni* (S slovnico, tolmačenjem in rečnikom) v izboru in s slovenskim uvodom ter razlagalnim slovarčkom Janka Pajka.¹⁷ V uvodu je Pajk zapisal, da so »ti krasni plodi proste domišljije srbskega ljudstva vsem izobraženim neslovanskim kakor tudi mnogim slovanskim narodom znani in z veliko pohvalo čitani, pri nas pa Slovencih, najbližjih sorodnikih srbov in Hrvatov, še premalo udomačeni«. ¹⁸ Pajk je navedel tudi vir, in sicer drugo knjigo Karadžičeve zbirke iz leta 1823. Pri nekaterih besedah v slovarčku je Pajku pomagal Štefan Kocijančič, ki ga je prvi konzultiral v zvezi s hrvaškimi in srbskimi knjigami. Pajk je v svojih razmišljanjih srbohrvaščino videl kot primerno tudi za Slovence in izrazil zavest o Karadžiču kot pomembnejšem zbiratelju ljudskega slovstva, narodnem buditelju in eminentnem literarno-kulturnem delavcu, poudaril pa je tudi politične razsežnosti Karadžičevega delovanja, ki je kasneje pri Slovencih eden od razlogov za upad zanimanja za Karadžičevo zapuščino.

V letu 1868 je v prvih številkah Tomšičevega *Slovenskega naroda* objavljen listek *O slovanskem narodnem pesemstvu sploh, posebno pa srbskem*,¹⁹ slovensko dotedanje zapisano obzorje je v sestavku dopolnjeno o Karadžiču oziroma srbskem ljudskem pesništvu: Srbi imajo med vsemi Slovani najlepše pesništvo, pri petju uporabljajo gusle, pojejo o predmetih srbske zgodovine in pojejo vsi, ne le narodni pesniki.

Prvi daljši članek (informativne narave) o Karadžiču in njegovem delu v slovenskem prostoru je izšel po njegovi smrti, po novici v *Vestniku* leta 1875, ko je urednik napovedal objavo Karadžičevih *Srpskih narodnih pjesmi* in daljši življenjepis. Že v naslednji številki je na skoraj tridesetih straneh slovenska kulturna javnost Karadžiča podrobno spoznala. Besedilo je, kot je razložil urednik, poslal Slovenec Hr. Fekonja, opisuje pa okoliščine Karadžičevega rojstva, odraščanja, pot na Dunaj, seznanitev z Jernejem Kopitarjem: »Lepa je sreča nanesa Vuka na Bart. Kopitara [...]. Upoznav se s tem učenim Slovincem sklopi s njim uže prijateljstvo, koje bijaše odlučna upliva za sve buduće djelovanje Vukovo«. ²⁰ V besedilu je Fekonja navedel Karadžičeve objavljene knjige, opisal sodelovanje s Kopitarjem, Karadžičeva potovanja, pisal pa je tudi o njegovih nasprotnikih, o njegovem filološkem, zgodovinskem in etnografskem delovanju.

Dve leti pozneje je tudi Stritarjev *Zvon* o Karadžiču objavil daljše besedilo *Pregled najnovije serbske literature*.²¹ Avtor je bil dober poznavalec Karadžičevega dela; poleg biografskih in bibliografskih podatkov omenja npr. črko *j*, s katero naj bi Karadžić po Miloševem prepričanju nameraval Srbe »porepiti«.

¹⁷ Janko Pajk, *Jugoslovenska knjiga. Zbirka srbskih in hrvaških izvrstnih del*, Gorica: Dragotin Sohar, 1865.

¹⁸ Prav tam, VII.

¹⁹ O slovanskem narodnem pesemstvu sploh, posebno pa srbskem, *Slovenski narod* 1/4 (9. 4. 1868); 1/5 (11. 4. 1868); 1/6 (14. 4. 1868); 1/11 (25. 4. 1868).

²⁰ Hr. Fekonja, Dr. Vuk Stefanović Karadžić, preporoditelj narodne književnosti srbske, *Vestnik, naučna priloga Zori* 3/1–8 (1875), 16, 23–27, 38–42, 54–56, 70–73, 85–88, 101–105, 117–119.

²¹ T., *Pregled noveje serbske literature*, *Zvon* 3 (1877), 272, 288, 320, 336, 352, 368.

V Leipzigu so leta 1877 natisnili Gerhardovo zbirko narodnih pesmi *Gesänge der Serben* in le leto dni pozneje so tudi v N v zvezi z recepcijo Karadžića oz. srbskih ljudskih pesmi zapisali: »Visoka cena srbskih narodnih pesmi je znana vsacemu literarno izobraženemu Slovanu in tudi učenim krogom vse Evrope«, zaradi česar tudi »u knjižnici slovenskega domoljuba bi bila na pravem mestu«. ²²

Josip Marn je v sestavku o Kopitarju v zvezi z odnosom s Karadžićem v *Jezičniku* podal njegovo širšo podobo, od opisa njune »sloveno-serbske« borbe za preprostemu ljudskemu govoru soroden knjižni jezik, do Karadžićevega zbiranja narodnih pesmi, pisanja slovnice in slovarja po Kopitarjevem nasvetu. Marn je podrobneje predstavil tudi negativne reakcije na Karadžićeva prizadevanja, namreč da so se »hudovati jeli pravoslavni popi ter neznansko grajati i Vuka i Kopitarja«. Marn je navedel tudi dejstvo, da sta bila Kopitar in Karadžić »zlobovito opsovana« v knjigi *Les Slaves Occidentaux*. ²³

V tisku je izšlo še več kratkih informativnih novic, ki so utrjevale zavest o Karadžiću in njegovem delu: o prenosu Karadžićevih posmrtnih ostankov v Beograd so pisali v *Ljubljanskem zvonu* (v nadaljevanju LZ), ²⁴ Matija Murko je l. 1886 v LZ zapisal kratko novico o Pavičevi obrambi Karadžića in Kopitarja pred Kulakovskim, pri čemer se je Murko z izrazito naklonjenostjo postavil na Kopitarjevo stran, ²⁵ Valentin Cajnko je v *Domu in svetu* (v nadaljevanju DiS) omenil Karadžićevo pismo za zbiranje sredstev za tisk. ²⁶

Leta 1889 so v Ljubljani izšle *Srbske narodne pesmi o boju na Kosovem* v prevodu Ivana Mohorčiča, ki je v uvodu napisal: »Ko je Volk Stefanović Karadžić začel izdajati srbske narodne pesmi, pridobile so si kmalu nevenljivo slavo pri vseh izobraženih narodih.« ²⁷

Število informativnih poročil in novic je v naslednjih letih še naraslo, saj se je bližala stoletnica Karadžićevega rojstva: leta 1889 je DiS objavil kratko novico o tisku kosovskih pesmi, ki so prihajale »o pravem času, da oživi tudi v Slovencih oni spomin«, ²⁸ v *Slovenki* je izšel prevod srbske pripovedke *Šuma bede*, ²⁹ v Novi pesmarici Ivana Železnikarja je objavljenih tudi šest srbskih pesmi, ³⁰ v DiS je v kratki recenziji avtor očital Železnikarju, da »ne more biti knjižica brez politične barve, zdi se „pri (!) sedanjih razmerah“ samo ob sebi umljivo«, ³¹ v LZ so leta 1891 objavili

²² Srbske narodne pesmi, N 36/10 (6. 3. 1878), 74.

²³ Josip Marn, Jernej Kopitar. Matija Čop. Dr. France Prešeren. Jezičnik 18 (1880), 72–73.

²⁴ Fran Levec, Kopitarjev grob, LZ 3/11 (1883), 604–605.

²⁵ Matija Murko, Kopitar, LZ 6/4 (1886), 264.

²⁶ Valentin Cajnko (Lešnički), Vuk Štefanović Karadžić, DiS 1/11 (1888), 176.

²⁷ Ivan Mohorčič, *Srbske narodne pesmi o boju na Kosovem*, Ljubljana: Narodna Tiskarna, 1889, 16.

²⁸ Dr. Fr.[ančišek] L.[ampe], Srbske narodne pesmi o boju na Kosovem, DiS 2/10 (1889), 227.

²⁹ Šuma bede. Srbska pravljica, *Slovenka* 3/4 (1899), 75.

³⁰ Ivan Železnikar, *Nova pesmarica*, Ljubljana: Narodna tiskarna, 1889.

³¹ Nova pesmarica, DiS 3/3 (1890), 93.

vest o izidu Karadžičevih *Srpskih narodnih pjesmi*,³² v DiS se je Karadžić leta 1892 najprej pojavil samo na ilustraciji,³³ Frančišek Lampe pa je pozneje v DiS navedel natančne Karadžičeve bibliografske podatke, svoj nekoliko daljši sestavek pa začel takole: »Kdo ne pozna slavnega srbskega rodoljuba, pisatelja, zbiralca narodnih pesmij?«³⁴ Istega leta je LZ objavil novičko o postavitvi spomenika Karadžiću v Tršiču³⁵ in še kratko obvestilo o tisku Karadžičevega *Rečnika*,³⁶ leta 1894 je Viktor Bežek v kratki recenziji *Sketove čitanke I.–IV.* ponazoril, da naj bi nam bile srbske ljudske pesmi vzor,³⁷ o zavesti Karadžića kot enega najpomembnejših zbirateljev in narodnih buditeljev govori tudi recenzija Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi* v LZ.³⁸ Leta 1897 je Rajko Perušek v LZ zapisal, da Srbi slavijo petdesetletnico Karadžičevega prevoda *Nove zaveze*,³⁹ istega leta pa je tudi Lampe v DiS pisal o prenosu posmrtnih ostankov Karadžića in Kopitarja »v slovensko in srbsko domovino«.⁴⁰ O odnosu Karadžić–Kopitar je v tisku tedanjega časa že nekaj zapisov: Ivan Kunšič je napisal pregledni sestavek *Vuk in Kopitar*⁴¹ v prvi številki *Nove dobe*, leta 1898 je v LZ Fran Vidic objavil daljši sestavek *Kopitar in Vuk*, v katerem je zapisal: »To pa je bila tudi najlepša in najsijajnejša doba v Kopitarjevem življenju«.⁴² Nedvomno je bil že v tem obdobju slovenski bralec dobro seznanjen s Karadžičevo vlogo, ki pa je kasneje (vsaj pri širšem slovenskem bralstvu) bleдела skupaj s Kopitarjevo pozno podobo v senci preporoda Čopove in Prešernove dobe.

Ob stoletnici Karadžičevega rojstva je Murko na slovesnosti na Karadžičevem grobu na Dunaju med drugim povedal, da »Vsak Slovenec časti Vuka, ker je dal Srb-skemu jeziku in srbski književnosti pravo narodno podlago ter z izdavanjem prekrasnih narodnih pesni proslavil srbsko in slovansko ime sploh po vsem omikanem svetu«.⁴³

2 Obdobje 1900–1950

Po obdobju medkulturnega posredovanja osnovnih podatkov o Karadžiću in njegovem delu, v katerem si je Karadžić v slovenskem literarno-kulturnem okolju tudi s pogostimi pojavljanji v časopisih razširil prepoznavnost, če že ne utrdil svoj ugled med slovenskimi izobraženci, so se začele analitične raziskave odnosa med Kopitarjem in Karadžićem in Karadžičeva produktivna recepcija pri Slovencih. Iz tega

³² Srpske narodne pjesme, LZ 11/9 (1891), 574.

³³ DiS 5/12(1892), 34.

³⁴ Frančišek Lampe, Vuk Stefanović Karadžić, DiS 5/12 (1892), 575–576.

³⁵ Anonimno, Spomenik Vuku Karadžiću, LZ 12/6 (1892), 388.

³⁶ Anonimno, Karadžićov slovar, LZ 12/9 (1892), 580.

³⁷ Viktor Bežek, Sketove čitanke I–IV, LZ 14/1 (1894), 300.

³⁸ Fran Vidic, Slovenske narodne pesmi, LZ 16/6 (1896), 381.

³⁹ Rajko Perušek, Leto 1897. v srbski književnosti, LZ 17/5 (1897), 324.

⁴⁰ Frančišek Lampe, Kopitarja in Vuka Karadžića, DiS 10/22 (1897), 703.

⁴¹ I. Kobalov [Ivan Kunšič], Vuk in Kopitar, *Novo doba* 1 (1898–1899), 31–36.

⁴² Fran Vidic, Kopitar in Vuk, LZ 18/1 (1898), 24.

⁴³ Dr. M. Murko, Govor o Vuku Karadžiću na pokopališču sv. Marka na Dunaju 10. okt. 1897, *Slovenec. Političen list za slovenski narod* 25/234 (1897).

obdobja je večina prevodov Karadžičevih ljudskih pesmi, pravljic in ugank v slovenščino.

Še naprej so se v slovenskem časopisju pojavljali krajši informativni sestavki o Karadžiću: v DiS leta 1902 o natisnjenih Karadžičevih *Srbskih narodnih pesmih*, v istem časopisu leto pozneje o izidu knjige *O hrvaških in srbskih narodnih pesmih*,⁴⁴ Fran Govekar je leta 1905 objavil kratek sestavek *Jernej Kopitar in Vukov Riječnik v Slovanu*,⁴⁵ leta 1908 pa je v dveh delih izšel Murkov znanstveni članek *Kopitar in Vuk Karadžić*,⁴⁶ ki ga še danes lahko ocenjujemo kot odličen opis odnosa Karadžić–Kopitar. Ker je bil ta odnos predmet številnih raziskovanj, bomo tu navedli le nekaj Murkovih ugotovitev. Beremo, da je »Kopitar takorekoč ustvaril celega Vuka Karadžića«,⁴⁷ pri tem pa je že ob prebiranju njune korespondence Murko ugotovil, da je bil Karadžić bolj samostojen, kot so do takrat mislili ter da je bil Kopitar Karadžiću najboljši svetovalec in najzvestejši pomočnik in da je moral Kopitar Karadžića braniti z vsem svojim vplivom. Murko je tudi zapisal, da je bil Karadžić po svojem delovanju pravi demokrat in je imel evropske pojme o tem, kaj je zakonito, Kopitar pa da je Karadžića večkrat miril v stikih s kritiki.⁴⁸ Murko je abecedno vojsko označil za boj dveh kulturnih dob in videl tragiko v tem, da je Kopitar pri Slovencih branil reakcionarni položaj, pri Srbih pa naprednega, pri čemer je posej, kot je zapisal Murko, učenec priganjal učitelja. Odnos Karadžić–Kopitar je pri risanju Kopitarja pomembna črta, ki odraža simpatičnost in sproščenost, kar je Murko razbral iz njunega dopisovanja.⁴⁹

V dvajsetih letih dvajsetega stoletja so bile objavljene prve polemike o metodičnih priročnikih za pouk srbohrvaškega/hrvaškosrbskega jezika, takratnega uradnega državnega jezika: Ivan Levec je v časopisu *Učiteljski tovariš* poudaril nujnost berila in učenja cirlice,⁵⁰ leta 1923 je recenzent Nikola Žić ob objavi *Druge srbske ili hrvatske čitanke za Slovence*, v kateri so objavljene tudi tri Karadžičeve pesmi, hvalil svežino berila mladega avtorja, ki je vključil tudi uganke in šale;⁵¹ Ernest Šušteršič je v *Učiteljskem tovarišu* ob Jedrliničevem drugem berilu razložil, kako naj bi poučevali srbohrvaški jezik.⁵² V DiS iz 1927 je bil objavljen zapis o tem, da je Karadžić »najplodovitejši in najdelavnejši srbski pisatelj«. ⁵³ Grafenauer je v *Kratki zgodovini*

⁴⁴ O hrvaških in srbskih narodnih pesmih, DiS 16/11 (1903), 702.

⁴⁵ Fran Govekar, Jernej Kopitar in Vukov Riječnik, *Slovan* 3 (1904/05), 253.

⁴⁶ Dr. M. Murko, Kopitar in Vuk Karadžić., LZ 28/5 (1908), 281–88 in 28/6, 347–56.

⁴⁷ Prav tam, 281.

⁴⁸ Prav tam, 281–88.

⁴⁹ Prav tam, 350–353.

⁵⁰ J. Levec, O ureditvi pouka srbohrvatskega jezika na ljudskih šolah, *Učiteljski tovariš* 23 (4. 6. 1919), 3–4.

⁵¹ Nikola Žić, Druga srbska ali hrvatska čitanka za Slovence, *Učiteljski tovariš* 63/47 (22. 11. 1923), 1–2.

⁵² Ernest Šušteršič, Nekaj k pouku srbohrvaščine, *Učiteljski tovariš* 63/50 (13. 12. 1923), 1.

⁵³ Jože Debevec, Srbo-hrvatsko slovstvo, DiS 40/8 (1927), 284.

slovenskega slovstva iz leta 1920⁵⁴ ob Kopitarju omenil tudi Karadžića, ki naj bi ga Kopitar »vodil potem kot izdajatelja srbskih narodnih pesmi (radi katerih se je Jakob Grimm učil srbskega jezika), kot slovničarja in slovarnika ter je postal tako duševni oče novosrbskega pravopisa in pismenega jezika«,⁵⁵ medtem ko naj bi Metelko »sledil Kopitarjevemu jezikoslovnemu idealu, posnetem po Vukovem novosrbskem jeziku«. ⁵⁶ Janko Lokar je v recenziji Grafenaurjevega berila predlagal, da bi se učenci spoznali s svetovno književnostjo v srbohrvaških prevodih, zdaj ko to ni bilo več prepovedano.⁵⁷

Srbske narodne pripovedke je v *Zvončku* med 1921 in 1922 prevedel Fran Erjavec⁵⁸ tik pred izidom prve knjige srbskih ljudskih pripovedk v slovenščini leta 1922.⁵⁹ Prevod je nevešč, nekatere srbske besede so bile enostavno prepisane namesto prevedene, kar mu je kritika očitala.⁶⁰ V *Zvončku* je bil leta 1925 objavljen tudi daljši sestavek anonimnega avtorja *Jernej Kopitar in Vuk Karadžić*, v katerem je avtor(ica) poudaril(a) Kopitarjevo vlogo in vpliv na Karadžića.⁶¹

Okoli stopetdesetletnice Karadžićevega rojstva je o njem pisalo več slovenskih raziskovalcev: Ivan Prijatelj je poudaril Levstikov nasvet slovenskim pisateljem, naj jim bodo »prosti Serbje v izgled in vodilo«, še posebej Karadžić,⁶² Anton Slodnjak je v recenziji *Slovenskega biografskega leksikona* ob geslu *Kopitar* avtorici Eleonori Kernc očital, da ni ustrezno obravnavala odnosa Kopitar–Karadžić, saj naj bi šlo za »velikansko delo, v katerem Kopitar živi in bo živel večno, to je delo za reformo srbsko-hrvaškega knjižnega jezika. Prijateljstvo in sodelovanje med Kopitarjem in Vukom je vendar najlepši dokaz, da kulturna in duhovna edinost ni vezana na politične dogme, temveč se najlepše razvija tam, kjer so dogmatične vezi najrahlejše«, ⁶³v *Levstikovem zborniku* iz 1933 je Eleonora Kernc pisala o Levstikovem odnosu do Kopitarja in Karadžića,⁶⁴ v *Sloveniji* je leta 1933 izšel daljši odlomek iz že omenjenega članka Ivana Kunšiča o Kopitarju in Karadžiću; v istem časopisu je zapisano tudi, da Kopitar zaradi nesebične ljubezni do Karadžića in srbstva v slovarju ni navedel svoje-

⁵⁴ Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1920, 2. izdaja.

⁵⁵ Prav tam, 129.

⁵⁶ Prav tam, 132.

⁵⁷ Janko Lokar, Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol, LZ 41/12 (1921), 760.

⁵⁸ *Zvonček* 8–10 (1921); 22/11 (1921) in 23/1 (1922); nekaj krajših pripovedk pod naslovom *Srbske narodne izide* v *Zvončku* 35/5 (1934), 111.

⁵⁹ Fr. Erjavec, *Srbske narodne pripovedke*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1922.

⁶⁰ Ivan Zorec, Fr. Levec, *Srbske narodne pripovedke*.; V Ljubljani, 1922. Založila Učiteljska tiskarna, LZ 42/12, (1922), 758.

⁶¹ Mladenka, *Jernej Kopitar in Vuk Karadžić*, *Zvonček* 26/11–12 (1925), 255–259.

⁶² Ivan Prijatelj, *Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu 60-ih in 70-ih let*, 1927, separat, 59.

⁶³ Anton Slodnjak, *Slovenski biografski leksikon*, DIS 46/3 (1933), 165.

⁶⁴ Janez Logar in Anton Ocvirk (ur.), *Levstikov zbornik*, Ljubljana: Slavistični klub Univerze v Ljubljani, 1933.

ga avtorstva⁶⁵ ter da naj bi bil Kopitar duhovni oče sinu Karadžiću,⁶⁶ v *Jutru* 1934 je Božidar Borko o Karadžiću napisal več kratkih informativnih sestavkov,⁶⁷ leta 1933 je izšlo delo Václava Buriana *Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi (Poglavje iz daljše študije o Kopitarju.)*,⁶⁸ največji spomenik ob sedemdesetletnici smrti pa mu je postavila cela številka *Življenja in sveta*,⁶⁹ ki je poleg Murkovega članka najpomembnejše analitično delo tega obdobja. Dotedanje objave o Karadžiću so s to številko dopolnjene s fotografijami knjig, Tršiča idr., podrobno Karadžičevo biografijo Slavka Raića, ki poglavja o Karadžičevem delu razdeli v zbiranje ljudskega slovstva, oblikovanje knjižnega jezika in pravopisa, boj za knjižni jezik in abecedo, prevod *Nove zaveze*, *Karadžić zgodovinar* in splošen pogled na Karadžičevo delovanje, *Vuk in Kopitar* ter poglavje o tem, kako so Srbi pisali pred Karadžićem. Antona Debeljaka je v poglavju *Vuk Karadžić zunaj Srbije* zanimalo sprejemanje ustvarjalnih pobud od Karadžića pri Slovencih: opisal je Karadžičev vpliv na Metelka (o tem pred njim tudi Grafenauer), Stanka Vraza, ki da je bil močno pod vplivom srbske narodne pesmi Karadžičevih zbirk, Frana Levstika, Frana Milčinskega, Cvetka Golarja in Otona Župančiča ter druge. Debeljak je nadaljeval s poglavji o odnosih med Karadžićem in Goethejem, Karadžićem in Grimmom, Karadžićem in Rankejem, zanimal ga je Karadžić pri Francozih, Angležih, Poljaki, Rusih, Čehih, Bolgarjih in celo pri Lužiških Srbih.

Leta 1937 je izšlo nekoliko daljše informativno besedilo Gregorja Čremošnika,⁷⁰ pred drugo svetovno vojno in takoj po njej pa je bila recepcija dopolnjena še s kratkimi besedili Alojza Turka in Draga Šega.⁷¹

Ob šestdesetletnici Karadžičevega rojstva⁷² je krajše sestavke Toneta Potokarja, Janka Jurančiča in Vilka Novaka dopolnil zbornik referatov *Vuk Karadžić in njegova doba* v uredništvu Božidarja Borka. V tem zborniku je edini prispevek slovenskega avtorja *Nekoliko pripomb o Vukovem vplivu na slovensko slovstvo*⁷³ Antona Slodnjaka, objavljen pa je tudi odlomek iz Slodnjakovega romana *Pogine naj pes*, iz katerega je literarizirano srečanje med Levstikom in Karadžićem. Slodnjak je Karadžiću pripisal vlogo rešitelja za Slovence v času zmede zaradi Bleiweisove usmeritve, saj naj bi rešil

⁶⁵ A., Kopitar pa Vuk Stefanović Karadžić, *Slovenija* 2/39 (29. 9. 1933), 2.

⁶⁶ A-a., Kopitar in Karadžić – duhovni oče in sin, *Slovenija* 2/40 (6. 10. 1933), 5.

⁶⁷ Anonimno, Spominu Vuka Karadžića, *Jutro* 15/24 (31. 1. 1934), 4–5; Anonimno, Vuk Stefanović Karadžić, *Jutro* 15/31 (1934), 3–4, Anonimno, Knjige »Srpske književne zadruge«, *Jutro* 15/256 (1934), 3.

⁶⁸ Václav Burian, Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi (Poglavje iz daljše študije o Kopitarju.), *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28/1 (1933), 1–17.

⁶⁹ Vuku Stefanoviću Karadžiću, *Življenje in svet* 15/5 (1. 2. 1934), 102–128.

⁷⁰ Gregor Čremošnik, Ob 150-letnici Vuka Stefanovića Karadžića, *Misel in delo, kulturna in socialna revija* 3/12 (1937), 319.

⁷¹ Drago Šega, Vuk Stefanović Karadžić, *Ljudska pravica* 6/64 (7. 7. 1945), 11 in Alojz Turk, Vuk Stefanović Karadžić Juriju Kobetu, *Slovenski jezik* 4/1–4 (1941), 174.

⁷² O obletnici sta pisala Tone Potokar v *Slovenskem poročevalcu* (3. 9. 1947) in Janko Jurančič v *Delavski enotnosti* (12. 9. 1947). Jurančič o Vukovem boju za demokratizacijo piše istega leta v *Obzorniku*, Vilko Novak v *Mladinski reviji* objavi štiri strani dolg sestavek (*Mladinska revija* 3 (1947–1948), 59–63).

⁷³ *Vuk Karadžić in njegova doba, Zbornik člankov*, Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1948, 107–116.

slovenski književni jezik in kulturno življenje pred popolnim razkrojem.⁷⁴ Slodnjak prvi piše tudi o produktivni recepciji; mlado generacijo (Luka Svetec, France Cegnar, Fran Levstik, manj Matija Valjavec in Janez Trdina) naj bi navdihovale preproste Karadžičeve ženske pesmi, v prozi pa si je generacija »pomagala z velikansko Vukovo duhovno zakladnico«;⁷⁵ kot dober primer je navedel Levstikovega Martina Krpana. Slodnjak je svoje razmišljanje zaključil v poetičnem zanosu z mislijo, da je Karadžić po Kopitarju »vračen v naše kulturno življenje«.⁷⁶

Glede na Karadžičevo vodilno vlogo znotraj literarno-kulturnih gibanj svojega časa in njegovo prisotnost v širši javnosti ne preseneča, da je v periodičnem tisku tega časa veliko število novic, krajših odmevov, informativnih predstavitev Karadžiča in njegovega dela, pa tudi nekaj pomembnejših problemskih obdelav vidnejših raziskovalcev, kot so Murko, Raić in Slodnjak.

3 Objave 1950–1987

Recepcija Karadžičevega življenja in dela se je v tem obdobju začela z razpravo Jakoba Šolarja iz leta 1957. Šolar je v besedilu o Karadžiću in Metelku glavni razlog za Metelkov neuspeh videl v njegovi neborbenosti.⁷⁷ V Ravbarjevem *Pregledu hrvatske, srbske in makedonske književnosti*⁷⁸ iz leta 1958 je bil objavljen daljši sestavek o Karadžičevem življenju in delu.

Ob stoletnici Karadžičeve smrti je Janko Jurančič v članku *Vuk Stefanović Karadžić*⁷⁹ obravnaval tudi Karadžičev vpliv na hrvaški ilirizem in na slovenski jezikovni, kulturni in narodni program. V tem letu so v časopisju izhajala kratka besedila o Karadžiću Bogdana Pogačnika, Ivana Šučura, Dušana Željeznova, Toneta Potokarja, Miodraga Popovića, Ljerke Krelius, Emire Karabeg,⁸⁰ v *Jeziku in slovstvu* je odmev beograjskega simpozija o Karadžiću,⁸¹ v tem času se začne tudi plodno obdobje znan-

⁷⁴ Prav tam, 114.

⁷⁵ Prav tam, 115.

⁷⁶ Prav tam, 16.

⁷⁷ Jože Lokar, Dve stoletnici, *Jezik in slovstvo* 3/3 (1957), 102–109.

⁷⁸ Miroslav Ravbar, *Pregled hrvatske, srbske in makedonske književnosti*, Maribor: Založba obzorja, 1958.

⁷⁹ Janko Jurančič, Vuk Stefanović Karadžić, *Jezik in slovstvo* 9/4–5 (1964), 97–103.

⁸⁰ Bogdan Pogačnik, Vukova zasluga, *Delo* (31. 1. 1964); Ivana Šučur, Borba za reformo srbskega jezika, *Primorske novice* (14. 2. 1964); Dušan Željeznov, Podoba Vuka Karadžiča, *Ljubljanski dnevnik* (29. 2. 1964); Tone Potokar, Miodrag Popović, Vuk Stefanović Karadžić, *Delo* (29. 2. 1964); L. Polenc (Emira Karabeg), V znamenju dveh jubilejev, *Delo* (6. 5. 1964); Ljerka Krelius, Velika, neustahljiva dediščina, *Stoletnica Vukove smrti, Komunist*, 1964.

⁸¹ France Bezljaj, Simpozij o Vuku Karadžiću, *Jezik in slovstvo* 9/7–8 (1963/64), 265–266.

stvenih in publicističnih Jožeta Pogačnika,⁸² ki se je več kot dvajset let ukvarjal z vprašanjem Kopitarjevih idej o kulturnozgodovinskem konceptu južnih Slovanov, s Kopitarjevo južnoslovansko kulturno politiko, z odnosom Kopitar–Karadžić, z začetki Karadžićeve kulturološke ideje in z odnosom Karadžić–Levstik.

V enem svojih člankov je Pogačnik pisal o recepciji Karadžićevih načel med Slovenci: »O stičnih točkah med Levstikom in Vukom torej ni treba razpletati na dolgo in široko. [...] oba menita, da je tradicionalno pesništvo izraz ljudskega (narodnega) duha, oba verjameta v regenerativno moč „narodne“ poezije in oba sta prepričana, da je sodobna zahodna kultura za njune etične sredine kulturološko neprikladna.«⁸³ V Pogačnikovi monografiji o Kopitarju večkrat srečamo Karadžičevo ime, predvsem iz korespondence med obema Pogačnik sklepa, da je srbsko kulturno revolucijo v celoti osnoval Kopitar: »Vukova teorija in praksa jezikovno-kulturnega reformatorja sta samo izvod iz Kopitarjevega koncepta.«⁸⁴ Pogačnik je odnos Karadžić–Kopitar opisal z besedami: »Kopitar je bil z Vukom kakor učitelj z dobrim učencem: bil ga je odkritosrčno vesel, oproščal mu je tudi tisto, kar drugemu ne bi, predvsem pa je skrbel za njegovo mednarodno uveljavitev. Kopitarjeva zasluga je, da se je Vuk seznanil z večino takratnih naučnih in književnih korifej sveta.«⁸⁵

Število slovenskih prispevkov o Karadžiću je do osemdesetih let nekoliko upadlo. V znanstvenem *Vukovem zborniku* je leta 1966 objavljen Slodnjakov članek *Vuk in slovensko slovstvo*,⁸⁶ Lojze Krakar 1970 je raziskoval Kopitarjevo vlogo v srbskem ljudskem pesništvu,⁸⁷ leta 1979 je izšla še knjižica o Karadžiću v prevodu Neže Mau-

82 Jože Pogačnik, Levstik i Karadžić, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 3 (1973), 249–259; *Jernej Kopitar*, Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977; Levstik in Vuk Karadžić, iz knjige jugoslavističnih primerjalnih razprav »Parametri in paralele«, *Naši razgledi* 26. 5. 1978, 310–311; Jernej Kopitar i južni Slovenci, *Revija* 20/4 (1980), 86–105; Jernej Kopitar i kulturnopolitička geneza južnih Slavena, *Jugoslovenski seminar za strane slaviste* (1980), 147–171; Jernej Kopitar i problem jugoistočne Evrope, *Oko* 8/221 (1980), 14; Recepcija Vukova kulturološkog modela među Slovencima, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 35 (1987), 101–111; Vukov model literature, *Revija* 28/8–9 (1987), 702–709; Karadžić's Concept of Culture, *Socialist Thought and Practice* (Beograd) (1987), 62–70; Nastanak i razvoj Vukove kulturološke zamisli, *Polja* 33/336 (1987), 70–72; Prodor u suvremenost: kulturološki kontekst Vukova djelovanja, *Oko* 15/395 (1987), 10–11; Pravi censor: kulturološki kontekst Vukova djelovanja, *Oko* 15/396 (1987), 10–11; Suradnici: Kopitarova inicijativa i južnoslavenski odgovori, *Oko* 15/397 (1987), 10; Vukov model književnosti, *Naši razgledi* 23.10.1987, 580–581, Vuk S. Karadžić i Slovenci, *Prešernov koledar* (1988), 62–67; *Srpske teme u korespondenciji J. Kopitara sa J. Grimom. O dvestogodišnjici Jakoba Grima*, Beograd, 1988, 203–214; Vukovo shvaćanje kulture, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 17 (1988), 99–108; Bartholomäus Kopitar und Vuk Karadžić, *Sprache, Literatur, Folklore bei Vuk Stefanović Karadžić*, Opera Slavica 13, Neue Folge (1988), 71–78; Dositejevo i Vukovo shvaćanje kulture, *Revija* 29/4 (1989), 279–287; Karadžićovo shvaćanje književnosti, *Glasnik Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, Odjeljenje umjetnosti* (1989), 157–163; Vukov model književnosti, *Naši razgledi* 19 (1987), 580–581.

⁸³ Jože Pogačnik, Nastanak in razvoj Vukove kulturološke zamisli, *Sodobnost* 35/2 (1987), 194.

⁸⁴ Jože Pogačnik, *Jernej Kopitar*, Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977, 31.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Anton Slodnjak, Karadžić in slovensko slovstvo, *Vukov zbornik*, Beograd: Naučno delo, 1966, 207–228.

⁸⁷ Lojze Krakar, Jernej Kopitar, posrednik med srbsko in hrvaško narodno poezijo in Goethejem, *Slavistična revija* 17/2 (1970), 195–207.

rer. Lojze Krakar, Jernej Kopitar, posrednik med srbsko in hrvaško narodno poezijo in Goethejem, *Slavistična revija* 17/2 (1970), 195–207.⁸⁸

4 Dvestoletnica Karadžičevega rojstva (1787–1987)

V osemdesetih letih je bila recepcija Karadžičevega dela v slovenskem prostoru najbolj plodna na znanstvenem področju; organiziran je bil simpozij *Jernej Kopitar v Vukovem letu*⁸⁹ in odmevna kulturna proslava v Kopitarjevem rojstnem kraju, luč sveta je ugledal prevod monografije o Karadžiču Milorada Daničića in Slobodana Milovanovića,⁹⁰ NUK je med 13. oktobrom in 14. novembrom 1987 pripravil odmevno razstavo o Karadžiču, prav tako knjižnica v Kopru,⁹¹ Društvo slovenskih književnih prevajalcev je organiziralo simpozij *Prevajalci Pomurja in Porabja. Vuk Karadžič in prevajanje. Kritika prevajanja*,⁹² Filozofska fakulteta je objavila referate v zvezku *Vukova Slava*,⁹³ v slovenščini je izšla Rotarjeva knjiga *Karadžičevo pismo Milošu Obrenoviću*,⁹⁴ večkrat je bil problematiziran odnos Kopitar–Karadžič,⁹⁵ številni raziskovalci so se v svojih razpravah tako ali drugače navezovali na Karadžiča (vprašanje pisave, dialekta za osnovo knjižnega jezika itn.).⁹⁶

⁸⁸ Jovan Angelus, *Mladost Vuka Karadžiča*, Ljubljana: Jugoreklam, 1979.

⁸⁹ *Jernej Kopitar v Vukovem letu: govori in referati s študijskih dni in simpozija, podatki o življenju, izbor bibliografije*, ur. Joža Mahnič, Ljubljana–Šiška: Kulturna skupnost, 1987.

⁹⁰ Milorad Daničić i Slobodan Milovanović, *Vuk Stefanović Karadžić*, Šabac: Zajednica književnih klubova Srbije, 1989.

⁹¹ Manjše razstave so bile tudi drugod po Sloveniji.

⁹² *Prevajalci Pomurja in Porabja. Vuk Karadžič in prevajanje. Kritika prevajanja*, ur. Frane Jerman, Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 1988.

⁹³ *Vukova slava, posebna številka debatnega lista Slava*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1987.

⁹⁴ Janez Rotar, *Pismo Vuka Stefanovića Karadžiča knezu Milošu Obrenoviću*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987.

⁹⁵ Franc Jakopin, Kopitar in slovanska filologija, *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1980, 371–387; Janez Logar, Jernej Kopitar v zavesti Slovencev ob njegovi stoletnici rojstva, *Jezik in slovstvo* 26/1 (1980), 10–18; Lev Detela, Srb Vuk Stefanović Karadžič in Slovenec Jernej Kopitar ter njun dunajski povezovalni napor za pristno ljudsko podobo jezika, *Mladje: literatura, umetnost, družbena vprašanja* 67 (1988), 45–51; Terseglav, Marko, Teoretične vzpodbude Karadžičevemu folklorističnemu delu, *Zbornik radova XXXIV kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije* (1987), 17–25; Slobodan Stojanović, Jernej Kopitar in Vuk Karadžič, *Naši razgledi* 36 (1987), 692–693; Boris Paternu, Jernej Kopitar – Vuk Karadžič – France Prešeren (teze k predavanju), *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 23 (1987), 71–72; Janez Rotar, Jernej Kopitar kot Vukov mentor, *Nova revija* 6/61 (1987), 939–944; Franc Zadavec, Slovenačka narodna književnost i umetničko stvaralaštvo (U povodu proslave Vuka Karadžiča), *Književnost i jezik* 34/1–2 (1987), 64–73; Janez Rotar, Donesek k slovenski vukiani, *Jezik in slovstvo* 33/6 (1988), 187–188; Jože Toporišič, Kopitar in Dobrovski o Vuku Karadžiču, *Slavistična revija* 35/4 (1987), 335–350.

⁹⁶ Janko Jurančič, Slovenski avtorji in cirilica, *Jezik in slovstvo* 33/3 (1987/1988), 51–57; Janko Jurančič, Štokavski i novoštokavski iz perspektive slovenskih autora, *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiču*, (1987), 325–30, Janko Jurančič, Kako je Vukov Srpski rječnik odjeknuo u slovenačkoj leksikografiji, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 4 (1973), 190–200; Janko Jurančič, Vukovo doba i borba istočnoštajerskih i kajkavskih pisaca za književni jezik, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 2–3 (1972), 129–36; Janko Jurančič, Vuk Stefanović Karadžič i problemi slovenačke naučne lingvistike u XIX veku, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 17 (1988).

V tem obdobju je znanstvenih prispevkov toliko, da bi bili lahko predmet posebne raziskave, opozorimo samo na nekatera imena, ki so bila pomembnejša za uveljavitev Karadžičeve vloge v naši literarni zgodovini: slovenisti Ivan Prijatelj, France Kidrič, Franc Jakopin, Janez Logar, Franc Zadavec, Jože Toporišič in Boris Paternu, ki so se Karadžića (ali odnosa Karadžić–Kopitar) tako ali drugače dotaknili, najpomembnejši pa so nedvomno Jože Pogačnik, Janko Jurančič, Janez Rotar⁹⁷ in Vladimir Osolnik.⁹⁸

V *Vukovi slavi* je Osolnik objavil besedilo *Karadžić in Slovenci*,⁹⁹ v katerem je navedel številne paralele med Karadžićem in Primožem Trubarjem, Jernejem Kopitarjem ter Franom Levstikom. Pogačnik je pisal tudi o Karadžičevi recepciji v slovenskem prostoru in je omenil vzporednost procesa Levstikove duševne letargije in spoznavanja sestavin srbske kulturne reforme, ob informativnem prenosu osnovnih Karadžičevih biografskih in bibliografskih podatkov pa se je prenašala tudi posebna idejna usmerjenost, zaradi česar je bil Pogačnik prepričan v Karadžičevo trajno vključenost v slovenski kulturni kontekst.

5 Karadžić v slovenskem prostoru po letu 1987

Po poplavi objav o Karadžiću v slovenskem prostoru okoli leta 1987 je prišlo do upada znanstvenih prispevkov, kar lahko povežemo z upadom števila južnoslavistično orientiranih raziskovalcev na Filozofski fakulteti v Ljubljani, s slovensko osamosvojitvijo in z njo povezano reafirmacijo slovenske identitete brez sosednih kultur, z dejstvom, da je bil odnos Karadžić–Kopitar kot osrednja tema medkulturnega zблиževanja tega področja že široko obdelan itn. Osolnik je na simpoziju o Kopitarju 1996 sodeloval z referatom *Jernej Kopitar v srbski kulturni zgodovini (O odmevih Kopitarjevega dela med Južnimi Slovani)*;¹⁰⁰ leta 2013 je Monika Krojepe objavila članek *Jernej Kopitar, Vuk Karadžić in brata Grimm*;¹⁰¹ istega leta je Osolnik v članku *O Miklošiču in južnoslovenskem ustnem izročilu*¹⁰² pisal tudi o Karadžičevem vplivu na Miklošiča.

6 Zaključek

Zasledovali smo pojavitve Karadžića v slovenskem literarno-kulturnem prostoru. Spremljali smo časopisne in revijalne objave informativnega značaja, ki v prvem ob-

⁹⁷ Leta 1987 so na simpoziju *Naučni sestanek slavista u Vukove dane* sodelovali Toporišič, Pogačnik, Rotar in Jurančič.

⁹⁸ Prim. Vladimir Osolnik, Vuk S. Karadžić in Primož Trubar, Jernej Kopitar in Fran Levstik, *Slobodarstvo u delu Vuka Stefanovića Karadžića: zbornik radova sa jugoslovenskog naučnog skupa povodom 200-godišnjice Vukovog rođenja*, Kruševac, Društvo prevodilaca, umetnika i naučnih radnika (1987), 95–107 in Vladimir Osolnik, Vuk Stefanović Karadžić in Slovenci, *Naši razgledi* 36/11 (1987), 559–60.

⁹⁹ Vladimir Osolnik, Karadžić in Slovenci, *Vukova Slava, posebna številka Slave* 2/[3] (1987–88), 50–72.

¹⁰⁰ Vladimir Osolnik, Jernej Kopitar v srbski kulturni zgodovini (O odmevih Kopitarjevega dela med Južnimi Slovani, *Jernej Kopitar in njegova doba*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1996.

¹⁰¹ Monika Krojepe, Jernej Kopitar, Vuk Karadžić in brata Grimm, *Knjižnica* 75/1 (2013), 87–101.

¹⁰² Vladimir Osolnik, Jernej Kopitar v srbski kulturni zgodovini (O odmevih Kopitarjevega dela med Južnimi Slovani, *Jernej Kopitar in njegova doba*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1996.

dobju gradijo Karadžičevo prepoznavnost, pozneje pa s pogostnostjo potrjujejo raven njegovega ugleda v slovenskem prostoru. V prvem delu tega članka smo pregledali časopisne članke, ki se kakorkoli dotikajo Karadžičevega življenja in dela. Opozorili smo na prispevke Hr. Fekonje, Frančiška Lampeta, Gregorja Čremošnika in drugih, po letu 1900 pa na analitične članke Matija Murka, Slavka Raiča in Antona Debeljaka. Po letu 1950 Karadžičevo delo in vpliv ter odnos Kopitar–Karadžić postanejo predmet raziskav uveljavljenih slovenistov, predvsem Jožeta Pogačnika, Janka Jurančiča, Janeza Rotarja in Vladimirja Osolnika. Njihovo delo je bilo osredotočeno na predstavitve Karadžića v slovenskem znanstvenem prostoru, njegov odnos s Kopitarjem ter vidike Karadžića znotraj stalnih medkulturnih procesov v jeziku, literaturi in kulturi sosedskih narodov. V tem kontekstu so se dosedanje raziskave ukvarjale tudi z vplivom oziroma produktivno recepcijo Karadžića med slovenskimi avtorji (Miklošič, Levstik, Metelko, Vraz, Milčinski, Golar, Župančič, Svetec, Cegnar, Valjavec, Janez Trdina in drugi).

Karadžić je eno najzanimivejših poglavij slovenske literarne zgodovine znotraj odnosov s srbsko kulturo in literaturo v preteklih stoletjih. Odnos Kopitar–Karadžić je bil označen kot zgledno prijateljsko razmerje med učiteljem in učencem, ki je pustilo sled na številnih slovenskih in drugih izobražencih. Prav pri podobi Kopitarja se kaže, kako slika človeka lahko nastane šele v odnosu do drugega/drugačnega; zaradi odnosa Kopitar–Karadžić je podoba Kopitarja popolnoma drugačna, kot bi bila samo iz perspektive abecedne vojne. Zavest o skupnih poglavjih kulturne zgodovine med južnimi Slovani slovensko zgodovino lahko samo obogati.

SUMMARY

The paper deals with the written reception of V. S. Karadžić's work and his role in Slovene culture. The author attempts to cover all forms of its appearance and the maximum length of time. Among other things, she examines how and when Karadžić's name and work appeared in various Slovene literary journals and when and how his work was translated into Slovene. She primarily focuses on early publications, but is also interested in how Karadžić's work influenced Slovene intellectuals and the way authors of scientific or journalistic articles wrote about Karadžić from 1844 on. It appears that Karadžić's impact and the value of his work for Slovenes is greater than one might think. Several researchers came to the conclusion that his work was significant for a number of well-known Slovene intellectuals until today (Franc Miklošič, Fran Levstik, Fran Serafin Metelko, Stanko Vraz, Fran Milčinski, Cveto Golar, Oton Župančič, Luka Svetec, France Cegnar, but also for Matija Valjavec, Janez Trdina, and others).

OCENE - POROČILA - ZAPISKI - GRADIVO

MARIJA ZLATNAR MOE, TANJA ŽIGON, TAMARA MIKOLIČ JUŽNIČ:
CENTER IN PERIFERIJA: RAZMERJA MOČI V SVETU PREVAJANJA

Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 2015. 168 str.

V monografiji z naslovom *Center in periferija: razmerja moči v svetu prevajanja* Marija Zlatnar Moe, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič obravnavajo predvsem slovenske literarne stike z večjimi in manjšimi kulturami, pri čemer je poudarek na slednjih, saj je bilo področje prevajanja iz perifernih jezikov doslej slabše raziskano. Avtorice že uvodoma poudarijo, da pri prevajanju nimamo opraviti z enakopravnimi partnerji, temveč imajo nekateri jeziki bolj osrednjo vlogo in vplivajo na dogajanje v številnih kulturnih okoljih, medtem ko to za večino jezikov ne velja. Zato so si zadale cilj ugotoviti, kako položaj posamezne kulture oz. jezika vpliva na različne vidike prevodnega procesa.

V prvem poglavju je predstavljen teoretični okvir za raziskavo, ki je umeščena v sociološko obarvano prevodoslovje. Orisani so različni pogledi na gospodarske, tehnološke, demografske, politične in zgodovinske dejavnike, ki vplivajo na razmerja moči med jeziki, nato pa je predstavljena teorija svetovnega sistema, po kateri se države delijo na centralne, polperiferne in periferne. Iz tega izhaja tudi delitev jezikov v podobno hierarhijo, ki se je v zadnjih letih uveljavila namesto razvrščanja v velike in male jezike; bistvenega pomena pri tej kategorizaciji je število govorcev, ki določen jezik govori kot tuj jezik. Nadalje je predstavljena polisistemska teorija kulturologa Itamarja Even-Zoharja, ki je prevode umestil v širši družbeni kontekst in se je ukvarjal z razmerji med izvorno literaturo in prevodi v literarnih sistemih. Po obravnavi konceptov ekonomskega, kulturnega, socialnega in simbolnega kapitala, s katerimi je Pierre Bourdieu v zadnjih desetletjih pomembno vplival na številne prevodoslovne raziskave, se poglavje zaključuje s pregledom različnih pogledov na položaj ter odnose med posameznimi jeziki znotraj svetovnega prevodnega sistema.

V drugem poglavju so navedeni statistični podatki o slovenskih prevodih romanov iz ostalih uradnih jezikov Evropske unije od leta 1991, v nadaljevanju je podrobneje predstavljeno, na kakšne načine nekatere evropske države podpirajo prevajanje svojih literarnih del in orisana je dinamika prevajanja iz posameznih centralnih, polperifernih in perifernih jezikov v slovenščino. Avtorice postrežejo tudi s številnimi informacijami o slovenskih založniških praksah za prevodno literaturo, med drugim: kateri dejavniki vplivajo na število prevodov; kako pogosto so prevajalci in prevajalke vključeni v izbor del; v kolikšni meri se še vedno prevaja posredno (prek enega od centralnih jezikov); kakšno težo imajo subvencije pri odločanju za prevod; ali so uredniki pozorni na to, kakšen komercialen uspeh je neko v perifernem jeziku napisano delo doseglo v literarnih sistemih centralnih jezikov itd.

Za nekatere tuje jezike je obravnavana tudi dinamika prevajanja iz slovenščine, s čimer to poglavje prispeva k širšemu orisu prevodne dejavnosti med centrom in periferijo.

V tretjem poglavju so predstavljene študije primerov prevajanja v jezike, ki v literarnem polisistemu zavzemajo različne položaje. V prvi izmed študij gre za prevajanje naslovov poljudnoznanstvenih člankov in realij (kulturno vezanih prvin) v teh člankih iz angleščine v nemščino in slovenščino, tj. iz (hiper)centralnega jezika v centralni in periferni jezik. Izkazalo se je, da je prevajanje v nemščino veliko bolj usmerjeno v ciljno kulturo, torej da so se prevajalci in prevajalke velikokrat odmaknili od izvirmika in naslove ter realije prilagodili obzorju pričakovanja ciljnih bralcev, medtem ko je prevajanje v slovenščino v večji meri usmerjeno v izhodiščno besedilo in torej premiki na mikro- oz. makrobeseidilni ravni niso tako pogosti. Nadalje je obravnavano prevajanje angleških filmskih naslovov v pet jezikov: poleg slovenščine, hrvaščine in norveščine sta še centralnejša jezika nemščina in italijanščina. Pri tej raziskavi so bile ravno tako ugotovljene razlike, vendar rezultati ne ponudijo jasne slike, saj so strategije pri prevajanju v norveščino bolj podobne tistim v italijanščini in nemščini, kjer so naslovi v pretežni meri ohranjeni v citatni obliki, medtem ko so v hrvaščini in slovenščini večinoma prevedeni dobesedno. Analiza prevodov norveškega romana *Taščica* (Jo Nesbø) v angleščino, nemščino in slovenščino ter švedskega romana *Stoletnik, ki je zlezel skozi okno* (Jonas Jonasson) v angleščino in slovenščino je pokazala, da so realije v obeh centralnih jezikih pogosto nevtralizirane oz. podomačene, medtem ko so v slovenskih prevodih ohranjene v večji meri. Na podlagi rezultatov je mogoče sklepati, da se slovenske strategije pri prevajanju iz perifernih oz. polperifernih jezikov ne razlikujejo bistveno od tistih pri prevajanju iz (hiper)centralnih jezikov.

Četrto poglavje zajema tri raziskave o znanju slovenščine na štirih prvostopenjskih študijskih programih Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani: Medjezikovno posredovanje, Italijanski jezik s književnostjo, Anglistika, Nemicistika. V prvi raziskavi je bila ugotovljena razmeroma slaba bralna pismenost študentk in študentov Medjezikovnega posredovanja na začetku študija, vendar se je pismenost tekom študija, ki vključuje 350 učnih ur slovenščine, občutno izboljšala. Drugi dve raziskavi sta obravnavali kakovost prevodov iz angleščine, nemščine ali italijanščine v slovenščino oz. prevodov iz slovenščine v navedene tuje jezike. Izkazalo se je, da so bili prevodi študentk in študentov Medjezikovnega posredovanja v povprečju najbolj kakovostni, pri čemer je presenetljivo, da to na skoraj vseh ravneh velja tudi za prevode v tuje jezike, čeprav se je predpostavljalo, da se bodo študentke in študenti tujih jezikov pri prevajanju v posamezen tuj jezik odrezali bolje. Na podlagi rezultatov je mogoče sklepati, da je višja kompetenca v maternem jeziku vplivala na boljšo kakovost prevodov v tuj jezik oz. da je visoka bralna pismenost v materinščini bistvenega pomena tudi za ustrezen prenos v tuj jezik.

Zaključimo lahko, da pričujoča monografija na podlagi pregleda prevajanja iz jezikov, ki v svetovnem literarnem sistemu zavzemajo različne položaje, pomembno prispeva k orisu slovenskih prevajalskih praks. Za razliko od Venutija, ki je v monografiji *The Translator's Invisibility* (1995) za anglosaksonski kulturni prostor ugotovil, da pogosto prihaja do podomačevanja prvin, ki bi bralce utegnile zmotiti kot tuje, avtorice ugotavljajo, da je za novejšje prevode v slovenščino značilna večja mera spoštljivosti do izvirnega besedila – neodvisno od tega, ali gre za prevode iz centralnih, polperifernih ali perifernih jezikov. Dodano vrednost raziskave med drugim predstavljajo primerjave s prevodi v tuje jezike, predvsem v nemščino, ki nakazujejo, da so dandanes prevajalske prakse v nemškem kulturnem prostoru bistveno drugačne od tistih iz obdobja romantike, ko je npr. Schleiermacher v sestavku »Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens« (1813) zagovarjal potujitveno

prevajanje. Poleg tega raziskava pomembno prispeva k polemiki glede statusa slovenščine kot jezika visokega šolstva in znanosti, saj ne nakazuje le, da je dobro znanje materinščine bistvenega pomena tudi pri študiju tujih jezikov, temveč govori v prid ohranjanju oz. celo krejitvi vloge slovenščine v visokem šolstvu nasploh; visoko razvite jezikovne kompetence v maternem jeziku bodo namreč omogočile uspešnejše sporazumevanje in predstavljanje idej v domačem in mednarodnem okolju.

Janko Trupej

Laška vas, Jurklošter
janko.trupej@gmail.com

NAVODILA AVTORJEM

Slavistična revija sprejema izvirne in še neobjavljene znanstvene in strokovne članke s področij slovenističnega oz. slavističnega jezikoslovja in literarne vede ter iz sorodnih strok, ki niso v uredniški presoji za nobeno drugo publikacijo. Članki so v slovenščini, izjemoma tudi v drugih slovanskih in svetovnih jezikih, pred objavo pa morajo v postopek uredniškega recenziranja. O sprejemu ali zavrnitvi članka je avtor obveščen približno tri mesece po njegovem prejemu. Objavljeni članki bodo takoj prosto dostopni v spletnem arhivu revije in z zamikom v Digitalni knjižnici Slovenije. Pisec ohrani avtorske pravice nad člankom brez omejitev. Korektura je potrebno vrniti v treh dneh. Avtor odda članek na naslov tehnične urednice: urednistvo@srl.si. Dolžina članka naj ne presega ene in pol avtorske pole, tj. 45.000 znakov, ocene 24.000 znakov, poročila 8.000 znakov s presledki in opombami vred. Daljši prispevki bodo zavrnjeni. Tipkopis je potrebno oddati v datoteki RTF ali v podobnem besedilnem formatu in v datoteki PDF. Nabor je Times New Roman, velikost besedila 12 pik, za izvleček, povzetek, daljše citate in opombe 10, razmik med vrsticami pa 1,5. Odstavki so ločeni s prazno vrstico in brez umika ter desne poravnave. Narekovaji so dvojni srednji, ločila in prečrkovanje tujih pisav se ravna po zadnjem slovenskem pravopisu. Sinopsis naj ne presega 8 vrstic, povzetek ne dveh strani, ključnih besed, ki niso besede iz naslova, naj bo 3–5; avtor naj poskrbi tudi za prevod sinopsisa, povzetka in ključnih besed v angleščino. Članki, ki niso napisani v slovenščini, imajo slovenski povzetek. Avtor naj priloži svoj elektronski naslov in polni naslov institucije, na kateri dela. Slikovni material se priloži v ločenih datotekah; vsako sliko s svojo številko; v tipkopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi; podnapisi k slikam so že v tipkopisu članka. Nad 5 vrstic dolgi navedki so odstavčno ločeni od drugega besedila in brez navednic. Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v oglatih oklepajih; na začetku in na koncu citatov ni tropičij. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo mestu, na katero se nanaša. Literatura se navaja v krajši obliki in oklepaju v tekočem besedilu (BORŠNIK 1962: 213), v daljši obliki pa v seznamu literature na koncu članka. Spletno verzijo objave navedemo za bibliografskimi podatki natisnjene verzije. Seznam literature oblikujemo takole:

Marja BORŠNIK, 1962: *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja.

Helga GLUŠIČ, 2003: Izraz negotove zavesti: Pogled na sočasni slovenski roman. *Sodobni slovenski roman*. Ur. Miran Hladnik in Gregor Kocijan. Ljubljana: FF (Obdobja, 21). 287–95.

Irena NOVAK POPOV, 2006: Ustvarjalnost kontroverzne umetnice Svetlane Makarovič. *Slavistična revija* 54/4. 711–25.

Luiza PESJAK, 1887: *Beatin dnevnik: Roman*. Wikivir. Ogled 13. aprila 2011.

Opombe naj ne vsebujejo bibliografskih podatkov, če pa že, naj bodo enote bibliografske navedbe med seboj ločene z vejicami: Marja Boršnik, *Študije in fragmenti*, Maribor, Obzorja, 16–18. Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj, knjig in periodičnih publikacij so postavljeni *ležeče*. Zbirka je v oklepaju tik pred navedbo strani; krajšavo str. za stran izpustimo. Naslovi v stroki poznane periodike so lahko okrajšani (npr. *SR za Slavistično revijo*, *LZ za Ljubljanski zvon*). Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1944a, 1944b.

GUIDELINES FOR AUTHORS

Slavistična revija (*Slavic Review Ljubljana*, SRL) accepts original, not previously published scholarly articles in the areas of Slovene and Slavic linguistics and literary studies and from related disciplines which have only been submitted to SRL. Articles are published primarily in Slovene and occasionally also in other Slavic or world languages. Before publication, all articles submitted to *Slavistična revija* are reviewed by the editors. The author is notified whether his/her article has been accepted for publication about three months after the submission date. The proofs must be returned to the publisher within three days. Authors should send their articles to the production editor at the following address: urednistvo@srl.si. Articles should not exceed 45,000 characters, reviews 24,000 characters, and reports 8,000 characters; longer papers will be rejected. All manuscripts must be submitted as RTF or similar files and in PDF format, using the Times New Roman font. The article should be typed in 12-point font, the abstract, summary, longer quotations, and footnotes should be in 10-point font with 1.5 spaces between the lines. Paragraphs must be separated by an empty line, without indentation, and without right justification. Quotation marks are second-level double quotes (« »), punctuation and transliteration of foreign alphabets must comply with the latest edition of the Slovenski pravopis. Each article must include an abstract (not to exceed 8 lines), a summary (not to exceed 2 pages), as well as 3–5 key words that are not contained in the title. The author should also provide the English translation of the abstract, summary and key words. Articles written in a language other than Slovene must include a summary in Slovene. Authors must provide their e-mail address and full name of the institution with which they are affiliated. Visual materials are to be sent in separate files, with each illustration numbered. In the manuscript, it must be clearly indicated where each illustration belongs; the captions to the illustrations are already included in the manuscript. Quotations longer than 5 lines should be typed in separate paragraphs, without quotation marks. Omissions in quotations must be indicated with three dots in square brackets, with no dots at the beginning or at the end of quotation. The footnote number must follow (with no space) the punctuation mark at the end of the segment that the footnote refers to. In the text, literature is cited in short form in parentheses, e.g., (BORŠNIK 1962: 213). Literature is cited in long form in the list of references at the end of the article. The on-line version of the article is listed after the reference for the printed version. In the list of references, the works are cited in the following manner:

Marja BORŠNIK, 1962: *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja.

Helga GLUŠIČ, 2003: Izraz negotove zavesti: Pogled na sočasni slovenski roman. *Sodobni slovenski roman*. Ur. Miran Hladnik in Gregor Kocijan. Ljubljana: FF (Obdobja, 21). 287–95.

Irena NOVAK POPOV, 2006: Ustvarjalnost kontroverzne umetnice Svetlane Makarovič. *Slavistična revija* 54/4. 711–25.

Luiza PESJAK, 1887: *Beatin dnevnik: Roman*. Wikivir. Ogled 13. aprila 2011.

Footnotes should be free of bibliographic information; if this cannot be avoided, individual parts of a bibliographic citation are separated by commas: Marja Boršnik, *Študije in fragmenti*, Maribor, Obzorja, 16–18. Each bibliographic entry is followed by a period. Titles of individual editions, books, and periodicals are italicized. The series name is listed in parentheses before the page number; the abbreviation *str.* for *stran* ‘page’ is omitted. The titles of periodicals well-known in the field may be abbreviated (e.g., *SR* for *Slavistična revija*, *LZ* for *Ljubljanski zvon*). In subsequent quotations of several works by the same author in the reference list, the name is replaced by two hyphens. When citing several works by the same author with the same year of publication, the year of publication is followed (with no space) by lower-case letters, e.g., 1944a, 1944b.

